

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS AZ AKADÉMIA.

(Negyedik, bef. közlemény.)

Az Akadémia életében azonban korszakos az a szervezeti változás volt, melyet alapszabályain 1844-ben eszközölt. 1844. dec. 9-én kezdték meg a kis-ülések e reformok tárgyalását, s ennek nyomán az Akadémia egész belső élete átalakult. Vörösmarty a tárgyalásokon résztvett, de nem volt tagja az e célra kiküldött bizottságnak. A nagygyűlés elé terjesztendő reform-javaslat a következő volt:

I. Azon az alapon, «hogy minden tudományos tárgyban az határozzon, a ki szakértő.» azt határozták, hogy «alakíttassék az académia körében négy állandó bizottság, külön illető hatáskörrel: *Első bizottság* köréhez: nyelv és irodalom, széptudományok, II. *Emberisme, bölcsészet, neveléstudomány, országtudomány, közgazdaság, országtudományok története, törvények elmélete, nemzetek joga, polgári jog, egyházi jog, oklevéltan, törvények története, törvénytudomány története*, III. A történetírás és segéd tudományai, IV. *Mathematicai és természeti tudományok* tartozzanak. A nagygyűlés nem tekintvén azt, ki mellyik fennálló osztályhoz tartozik, «hanem igenis tekintettel arra, hogy ki mellyik szakához a tudományoknak érez magában legtöbb vonzódást, hivatást és képességet», osztja be a tagokat. A tagok elosztása «nem választás útján, hanem egyrésztől a társaság többsége, másrésztől az illető tag által gyakorlandó kölcsönös méltányosság eszközözlendő egyezkedés által történjék». A tagok eddigi helye, ahhoz kötött joga, kötelessége megmarad.

E bizottságok: «szóbeli munkálatok elhatározása s intézése, jutalomkérdések kitűzése, pályairatok jutalmazása, a nagy jutalom odaítélése, végre a tagválasztás tárgyában is javaslati és indítványozási joggal és egyedül és kirekesztőleg bírjanak és éljenek.»

II. A nagyjutalmat a következő évtől kezdve úgy adja ki az Akadémia, «hogy mindenkor négy-négy évi időköz vétetvén fel, az alakítandó 4 bizottság sorban, minden évben más ajánlja a nagygyűlésnek a nagy jutalomra a legközelebb lefolyt munkák legjobbjikát». Tehát: 1845-ben matematikai és természettudományi, 1846-ban történelmi, 1847-ben nyelv- és széptudományi, 1848-ban filozófiai és társadalomtudományi munkákat.

III. A pályajutalom 100 arany helyett 50 legyen, hogy az évenként rendelkezésre álló «200 arany erejével minden bizottság minden évben tüzessen ki 50 arany jutalom mellett egy kérdést.

IV. Szűnjön meg a rendkívüli drámai jutalom, melyre most már az irodalom nem szorul s a Tudománytár, mely jelenleg s már több évek óta roppant anyagi veszteség mellett szellemi nyereséggel sem vigasztalja a társaságot s kéressék meg az Igazgatóság, hogy ily módon évenként közel 2500 ft pengő pénzben takarítatván meg, léptetné azonnal fizetésbe (500 pft. a helybeli rendes tagokat).

V. Az ...idegen nyelvű színművek és tudományos munkák fordítását illető határozatok, mint nagy részben elavult munkákat és jelesebb ujak által háttérbe szorítottakat kitűzők, de különben is kevés sikert ígérők, szüntessenek meg.

VI. Ajánltassék a tek. Igazgatóságnak nyomda szerzése.¹

A nagygyűlés elfogadta az eléje terjesztett javaslatokat s egy további bizottságot küldött ki a heti közülések helyébe lépő «osztályi ülések elrendezése iránt.» 1846. december 22-én a titoknok már be is terjeszti a bizottság (tagjai: Fáy, Döbrentei, Toldy, Sztrokay) javaslatát:

I. Az osztályi ülések elnöke «a társasági első v. második elnöke, vagy azon osztályi.» Ha ilyen nincs jelen, egy jelen levő tiszteleti tag is elnökölhet.

II. «Rendes előadó a titoknok, a jegyzőkönyv írója, a segédjegyző.» Ezenkívül minden osztály választ egy «tollvivőt, ki a szorosán osztályi tudósításokat felveszi, a tudományos értekeződéseket az Értesítő számára feljegyzi.»

V. «Hogy az osztályi rendes gyűlésben végezhesen, öt szavazó tag hozzájárulva kiváttatik.»²

A társaság minden rendű tagjai jelen lehetnek, sőt más osztálybeli is tarthat felolvasást. «Osztályi üléseken nem tagok is tarthatnak felolvasásokat.»

A reformok lelke Toldy volt. Az újítások következtében az Akadémia szervezetenleg egészen megújult. Megszűnt ezentúl a nagygyűlések korlátlan, de egyben bénító hatásköre, a heti közülések terméketlen iránytalansága. Mindezek helyébe az osztályoknak és ezzel az osztályüléseknek intézményes önállósága lépett, mely az egyes tudományszakokat szabadsághoz juttatta. Az osztályok egyéni és független jogköre még tovább bővült és teljességet kapott, amikor a tagválasztás ügye is szabályozást nyert azért, hogy írásbelileg megokolt ajánlások alapján történtek a választások. A reform után Toldy joggal írhatta Telekinek: «Mióta Excellenciád pártolása mellett az osztályonkénti munkálkodás behozatott, az Akadémia valóban átalakult. Az most valóban a tudományos közlekedés eszköze és mezeje.»³

Az átalakulás valóban Toldy érdeme. De ebben osztozik vele Bajza és Vörösmarty. Hogy az Akadémia minden mozgalmában ezt a három nevet, kivált Toldyét látjuk, abban

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 282.

² U. o. 1846. 10.

³ Toldy levele Teleki Józsefhez. Pest, 1847. okt. 3. A M. T. Akadémia kéziratára. Magyar irodalmi levelezés.

az idő folyamán kétségtelenül kialakulhatott valamiféle párt-szellem, mely leginkább a jutalmak odaitélésében és a tagválasztásokban érvényesítette hatalmi erejét. De viszont Toldy nélkül nehezen lett volna elképzelhető az Akadémia élete, fennmaradása és belső megújulása. Teleki sokszor távol volt, Széchenyit politikai életének zsúfolt programja másfelé hívta; Toldy volt az egyetlen, akire európai műveltségével, szervező erejével, látókörének frissességével és az új időket megértő fogékonyságával szinte magától nehezedett rá az Akadémia életének minden gondja, kényes helyzete. Ha tervei végrehajtásában társaival néha erőszakos volt is, az kétségtelen, hogy neki volt tudomány-politikai gondolata,¹ s ebben a jövőt illetően neki lett igaza, nem pedig azoknak, akik elvi program híján támadták az Akadémiát.² Az Akadémiából mégis csak e három emberen át hallatszott ki az irodalom jövője.

1844—1845-től kezdve Vörösmarty szerepe már csökkent mértékű az Akadémiában. A politikai élet, különösen az Ellenzéki kör, majdnem egészen felszívja érdeklődését. Közben — a tagajánlások és a nagyszótár munkamenetén kívül — csupán két fontosabb ügyben bukkan fel a neve. Az egyik a nyelvjárastan kérdése. Amikor részint a tájszavak gyűjtése nyomán, részint pedig Jerney Jánosnak a csángó nyelv tanulmányozására kapott megbízásával kapcsolatban, az Akadémia figyelme a nyelvjárások felé fordul, egy bizottságot küld ki, melynek tagjai: Bugát, Döbrentei, Fogarassi és Vörösmarty, hogy tegyen jelentést arról, lehetségesnek tartja-e a nyelvjárások anyagának rendszerező

¹ Hogy az Akadémiának a magyar nyelv és a tudományok együttes kiművelését célzó törekvésével ellentétben, milyen volt a közönség felfogása és tájékozottsága, arra vonatkozólag álljon itt egy-két megvilágító adat: 1832-ben Pajor István kéri az Akadémiát, hogy «az általa feltalált fűvő harmonikát levelében csatolt leírása és rajzolatja szerint elkészíttetné és így találmányát lételere hozná». Kis-ülési jegyzőkönyv. 1832. 395. — Richter Ferenc «kamarai erdősz» német nyelvű levéllel fordul az Akadémiához, «hogy egy az erdei gazdaságot illető találmányát illő díjért a társasággal fölfedezni kívánná». U. o. 1835. 213. — Krieger József Széchenyi Istvánt értesíti, «hogy ő a természet közönséges alaptörvényeit, a bölcsek valódi követőit feltalálta». Kéri a társaságot, hogy erről értekező német munkáját elébe terjeszthesse s véleményét kikérhesse. U. o. 1837. 159. — 1840. márc. 23. kisorsolva «felolvasatott egy névtelennek levele, melyben jelenti, hogy sikerültvén neki elvégre az időjárásnak egész 3 esztendővel előrei meghatározása, ezen titkát azzal fogja közölni, ki öt gazdasági kormányzó tisztjének választandja». U. o. 1840. 54.

² «A tagválasztások és jutalmazások alkalmával néhány elégtelen író koronként nekiront az Akadémiának. Vörösmartyt, Bajzát és Toldyt és irigy és önző kottéria vezéreinek nevezik, akik elnyomják a tehetségeket és részvénytársaságot alkotnak az Akadémiából.» Gyulai Pál: *Zajgások az Akadémia ellen*. Buda-esti Szemle. 1884. (XXXVIII. k.) 311. l. — Az Akadémia az ellene elhangzott támadásokkal hivatalosan csak egy esetben, az 1837-i nagygyűlésen foglalkozik, amikor a Rajzolatok súlyos vádjá külön program-számként kerül sorra. A Rajzolatok 1837. II. 63. számában

összehordását, nyelvtani, nyelvtörténeti és történettudományi tekintetből való tisztázását. A bizottságnak mind pénzügyi szempontból voltak nehézségei, mind pedig e Jerneytől ajánlott módszer ellen volt kifogása. Egyelőre csak elvben fogadja el a nyelvjárastan tanulmányozását, «nehogy a népnyelv régi típusai eltörlődjenek.»¹ s a további meghagyásig azt ajánlja, hogy fel kell szólítani a helybeli és a vidéki tagokat, «hogy amit a külön nyelvjárásokat illetőleg saját tapasztalásokból tudnak vagy biztos kútfőkből meríthetnek, azt minél részlete-tesebben, minél bővebben s minél számos példakkal felvilágo-sítva, jegyezzék össze, állandó tekintettel a nyelvjárások geographiai elterjedésére s ethnographiai érintkezéseikre.» A gyűjtés munkájára a bizottság felszólítani kívánta még a «társaságon kívüli hazafiakat, leginkább a papokat és orvosokat, hogy vizsgálataik eredményéről — velök közlendő utasítás szerint legfeljebb egy év alatt küldjék be jelentéseiket»²

A másik ügy az Akadémia reformjának ismét előkerült kérdése volt: Toldy az 1846. december 7-én tartott osztály-ülésen jelenti, hogy «a mult nagygyűlés alkalmával mintegy kísérletül behozott azon reform, mellynél fogva az összes akadémiai kis-ülésekkel felváltva, az egyes osztályok részére külön ülések is tartattak, a lefolyt év alatt mind az ülések számát, mind azoknak érdekességét s az osztálybéli tagoknak munkásságát nevelve igen örvendetes eredményt szült. Épen azért javasolja a reformok további kiépítését. Nevezetesen:

Figyelmztetés a drámai jutalom iránt «Több igazságbarát» aláírással megjelent cikk a következő vádat emelte az Akadémia drámai jutalombizottsága ellen: «... a drámai jutalom elítélésével megbízott nyilvános rendelet ellenére, tagtársuk által önkézüleg leírt drámát Kuthen címűt fogadták el s vette bírálát alá; egy pár másikat pedig olyat, melyeknek szerzői már jó elege tudattak s tudatnak». Az Athenaeumban erre adott válasz (1837. 26—27. sz.) azonban nem elégítette ki a cikk íróit, akik a Rajzolatok 1837. II. 71. számában még élesebb formában, s most már nevük aláírásával, ismételték meg a vádat: «Nyilatkoztatjuk, hogy Kuthen, Horváth Cyrill darabja, melyet ő, az alapszabályok ellenére, a dráma-bizottság némely tagjai szerént is, önkézüleg írva küldte megbíralás végett, egyszersmind levelet is intézvéen íranta egyik kinevezett, időközben mindazáltal lemondott bírótághoz, Döbrentei Gáborhoz.» Munkácsy János, Stancics Mihály, Kunoss Endre, Kovácsóczy Mihály, Frankenburg Adolf.

Miután Schedel Ferenc és Horváth Cyrill a vádat illetőleg nyilatkoztak, «a gyűlés megnyugodott s határozatba ment, hogy a felhozott vádak a társaságot nem illetvén, azokat tekintetbe nem veszi, de azon tagjait, kiket a kérdés szorosabban és személy szerint illet, felszólítja, lépjenek fel ellentársaikkal a közönség előtt teendő öngazolásokra. Minthogy pedig ez érintett rágalomban a társaság egyik bírója is, Frankenburg Adolf, lényegesen részt vett, s ennél fogva a társaság iránt tartozó köteleességéről és tiszteletéről elfeledkezett, annak az írniok hivatalból elbocsátására a nagyméltóságú gróf előlülő úr megkéretik.» Nagygyűlési jegyzőkönyv. 1837. 51.

¹ *A M. Tudós Társaság Évkönyvei.* 1842—44. 60—71. l.

² Kis-ülési jegyzőkönyv. 1844. 241., 269.

«... szükségesnek és hasznosnak véli a javítás ösvényén tovább haladva, oly további reformok életbeléptetését eszközölni, melyeknek célja lenne egyrészt az osztályok hatáskörének tágítása által a szakbeli ügyek vezetését és eldöntését mindinkább az értők kezébe adni, másrészt pedig a nagygyűléseken szokott kérdéseket és munkálatokat jó előre elkészíteni, nehogy a nagygyűlések rövid ideje miatt szükséggé váló hamarkodás e tárgyak körül felületes és hiányos intézkedéseket szüljön.» A nagygyűlés elé tehát a következő javaslatot terjeszti: 1. Jutalomkérdések megválasztása pályamunkák elítélése, nagyjutalom, bel- és külföldi tagok már a nagygyűlés előtt letárgyaltnak az illető osztályokban, úgyhogy a nagygyűlésre «teljesen elkészült és koncentrált vélemények terjesztessenek a nagygyűlés helybenhagyása alá.» 2. A nyomás alá kerülő kéziratok, Évkönyvbe szánt értekezések ügyében az illető osztályok s nem a nagygyűlés dönt. 3. Ezentúl három osztályülést kövessen egy összes akadémiai ülés, azokban tudományos ügyek, ezekben az egész Akadémiát érdeklő ügyek kerüljenek tárgyalásra. 4. Vidéki tagok is jelenkezzenek felolvasásra.¹

Toldy javaslatán, mely az osztályülések teljes függetlenségét célozta, már a politika fuvalata érezhető. Nyílt kifejezése volt annak a vágynak, hogy az Akadémia súlypontja az osztályülésekre kerüljön. Volt ebben a nagygyűlésekkel szemben kifejezett bizalmatlanság, kritika, de kiérezhetni belőle a minden tekintetben szabadságra törekvő munkásság szándékát is. Elfogadására csak akkor kerülhetett sor, amikor az Akadémiába is besodródtak a politikának 1848. márciusi hullámai. Ekkor alakult ki olyan atmoszféra, melyben Vörösmarty a március 20-án tartott összesülésen újra felvethette a már annyiszor megkísérelt reform gondolatát, «mellynek kivitele most hazánk jelen újjászületése által nemcsak remélhetőbbé, de ha az intézet országos pártfogásban részesülni kíván, mulhatalanul szükségessé vált». Ezért Vörösmarty indítványára «a társaság szerkezetének és alapszabályainak gyökeres javítása iránti terv kidolgozásával választmány bízott meg». Így került a nyelvtudományi osztályból a bizottságba: Fáy, Erdélyi és Vörösmarty.² A reformjavaslatokat a legközelebbi nagygyűlésen kellett volna a választmánynak bemutatni. Az ügy további történetébe azonban beleszólt a szabadságharc tragikus sorsa.

Vörösmarty akadémiai pályája egynek mondható az Akadémia történetének első idejével, melynek legfőbb és legnagyobb feladata — az Akadémia szervezetének kiépítésén kívül — a nyelv tudományos szolgálatának és rendszerkérdéseinek megoldása volt. Mindaz, ami a cél érdekében intézményes együttműködés keretében történt: a szógyűjtés, a nyelvkészlet szótári leltározása, anyagának megvizsgálása, a megnövekedett tudományos gondolkodás időszerű fogalmainak kifejezésére felhasznált és bebizonyított ráképesítése, a nyelv-élet organizmusából elvont

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1846 292. — ² U. o. 1848. 63.

és önállósított egyéni jelleme, önmagát meghatározó szelleme, részleteiben és összesen a történeti nyelvnevelés és nyelvtudat alapvetését és megszilárdítását kívánta egyetemessé tenni. Nincs ennek a nyelvet a nyelv-géníusz nevében számonkérő munkának egyetlen oly mozzanata sem, amely mellől hiányoznék Vörösmarty keze. A literatorság sokrétű: mindent összehordó és minden alaki igényt kidolgozó, az anyagi filológiától kezdve az anyag rejtett szépségeinek formai lehetőségéig látni kívánó, szerkesztő és ízlést szabó, gyűjtő és szétosztó analízisének és szintezisének betetőző, véglegesítő jelensége ragyog fel még egyszer róla felénk. Az utolsó literátor, akiben a nyelvszolgáltatnak ez az egyetemes gondja és szorgossága hozzá hasonlóan jelenik meg, Arany lesz. Irányát azonban más feladatok határozzák meg.

Így és ezért lesz Vörösmarty benn az Akadémiában a sarjadó nyelv-munka fáradhatatlan szolgálója; ugyanakkor azonban az Akadémián kívül a nyelv képességeinek legnagyobb biztosítóka, dicsősége. Egyszerre oszlopa és koszorúja az Akadémiának és a benne intézményt kapott nyelvi gondolatnak. A költőt, a nyelvkifejezés legmagasabb, esztétikai igényét, elszigetelte magában, amikor a «tudós» társaságba lépett. De amikor az ő természetét bírálta és jutalmazta meg éveken át az Akadémia, magától adódóan tűnt fel az a többlet, melyet Vörösmarty és az utána jövő szépirodalom az Akadémia hivatalos nyelvi programján felül jelentett, s amelynek befogadó teréül, intézményeül — bármennyire volt is néki mindvégig igazi lelki otthona az Akadémia — már csak a Kisfaludy-Társaság szolgálhatott. Így válik Vörösmarty akadémiai pályatörténete gyönyörű szimbolummá: az Akadémia vele, a szavak alázatos tisztelőjével, a szótáriró literátorral kezdi egy kissé elkésett életét s benne, a költőben jut el a szótári nyelv lépcsőzetén a nyelvteremtés ideáljáig. Az Akadémia valóban Vörösmartyban érte el programja első nagy valóságát, önmagát.

S mintha csak Vörösmarty akadémiai pályavége önkéntelenül is ehhez a jelentéshez nyujtana adatokat. Ő az első élő költő, akiről az Akadémiában esztétikai méltatás hangzik el. Szemere Pál az 1841. jún. 17-i kis-ülésen «a szépművek criticájáról általában, különösen pedig Vörösmarty Mihály *A kis leány baja* című daláról különféle időkben papirostra tett elmékedéseit terjesztette elő».¹ De maga Vörösmarty, a költő is megszólal. Ugyancsak ő az első élő író, aki költeményt mutat be az Akadémiában. 1846. jan. 5-én a nyelvtudományi osztály ülésén *A szent embert*, április 1-én *Csik Ferkét*, az *Embereket*,² 1847. ápr. 12-én a *Vásárhelyi Pálra* írt két rendbeli sirversét olvasta fel.³ Amikor

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1841. 143.

² U. o. 1846. 26. 100. — Kisfaludy S. *Kemend-jét* az 1832. első közlésén Helmecky olvasta fel. — ³ U. o. 1847. 103.

először lépett az Akadémiába, előtte járt költői hírneve. Utolsó akadémiai munkáját, búcsúóját, költészetéből szötte. Senki nem kapott többet az Akadémiától, de senki sem adott többet az Akadémiának, mint ő.

*

Az Akadémia ülés-sora a szabadságharc kitörésétől fogva igen szaggatott. Hiába folynak benne az ülések, a politika, az utca hangulata, azután pedig a szabadságharc küzdelme, Pest változó helyzete mind a nemzet közös érzéseinek részeseivé teszik az Akadémiát. Így találkozzunk aztán a jegyzőkönyvek e sokat jelentő helyeivel, p. o. 1848. március 20-án: «Hazánk újjászületése feletti örömet az académiá külső jel által is kívánván nyilvánítani, szállásának egyik ablakába háromszínű zászlót tüzet ki s arra a társaságnak már régen választott, de valóságga csak az újabb események folytán vált e jelszavát iratja: Borúra derü». ¹ E gyűlésen jelen volt Vörösmarty is. Az április 1-i közülést a következő megokolással halasztják el május 1-re: «Azon általános aggodalom és nyugtalanság tekintetéből, melylyel hazánk jelen országos állapotjai és kétes jövődjje minden, a hon boldogságát szíven viselő, érzékeny hazafi keblet eltöltenek; s melly minden tudományos munkálkodást erkölcsileg lehetetlenné teszen, az ülési előrajzban ápr. 1-re kitűzött osztály-üléseket május 1-re elhalasztják.» ² Amikor 1849. jan. 6-án Pest a császári sereg fővezére által «ostromállapotba tétetik», az ülések «elnökileg fölfüggesztetnek». ³ Amikor pedig Pest felszabadul az Akadémia azonnal ülést tart, s «a valahára ismét összegyűlt tagok szives üdvözlése után» Toldy Szalay Imréről írt életrajzát olvassa fel. ⁴ Közben az ostrom-okozta veszélyek az Akadémiát sem kerülük ki. Amikor Budát a felmentő sereg ostromolni kezdi, május 9-én, a második nagy bombázás alkalmával kigyulladt a Trattner-Károlyi ház tetőzete. A tető leégett ugyan, de a tűz nem hatolt be a harmadik emeletbe. Itt volt ugyanis az Akadémia kéziratgyűjteménye. Ezt azonban már a hónap elején elővigyázatosságból az Akadémia pénztárosa, Helmezy, az első emeletre szállította le, ahol az Akadémia levéltára volt. Így tehát az Akadémiának anyagi vesztesége nem volt. ⁵ Hasonló veszély fenyegette az Akadémia régi magyar nyelvemlék-gyűjteményét, mely Döbrenteinél volt. A Lyka-féle ház, melyben ő lakott, egy bombától kigyulladt. A kéziratokat ezután Döbrentei «megijesztetvén az illy közel veszély által», a levéltárban helyezte el. ⁶

A nagy és válságos idők között az Akadémia nem feledkezett meg tudományos feladatairól sem. 1848. május 1-i ülésén

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 64.

² U. o. 73. — ³ U. o. 1849. 163. — ⁴ U. o. 171. — ⁵ U. o. 179.

⁶ U. o. 180.

Horváth Mihály indítványozza, hogy az Akadémia keresse meg a közoktatásügyi minisztert, járjon közbe, hogy a cs. és kir. titkos levéltárak magyar osztályát, mint «melly Ő felségét ügyis egyedül mint magyar királyt illeti», Bécsből hozzák haza. Ezt az indítványt az Akadémia még azzal toldotta meg, hogy az udvari haditanács, köz. udvari kamara, m. udv. kancellária s m. udv. kincstár irataiból «egy nemzeti közlevéltárat» kell felállítani.¹ Érdi János indítványára pedig az Akadémia felírt a honvédelmi bizottmányhoz, hogy a sáncárkok ásatásakor talált leleteket küldesse fel a Nemzeti Múzeumnak.²

A politikát azonban az Akadémia nem tudta kikerülni. Pedig épen Vörösmarty, aki egyébként úgyszólván a napi politikai események osztályosa, vigyáz nagyon, hogy az Akadémiába ne csapjon be a politika szelleme. Az ellen nem lehetett az Akadémiának kifogása, hogy a kormány megküldte neki az új sajtótörvényt és az esküdtszéki javaslatot «vitatás végett.»³ Amikor azonban Mack József «bombászati főtüzer» nyílt levelet ír a miniszterelnökhöz, melyben kéri, hogy 1500 önkéntest állítson ki az ország tüzérékének gyarapítására s ezt a levelet elküldi az Akadémiának is, Vörösmarty, aki a május 1-i ülésen elnökölt — mindössze kétszer van ilyenmű tisztéről tudomásunk! — nem engedi a levelet tárgyalás alá, mert «az az académiá körén kívül fekszik.»⁴ Az Akadémia azonban mégsem vonhatta ki magát a politikai események sodrából. A március 15-i események hatása alatt, március 20-án rendkívüli közülést tart, melyből hódoló és üdvözlő feliratokat intézett a királyhoz, a nádorhoz, Széchenyihez és az országgyűléshez.⁵ A szabadságharc idején, amikor Beyer ezredes, a magyar vezérkari főnök, és Kazinczy őrnagy az Akadémiától hivatalos célra térképet kérnek, ez készséggel áll rendelkezésükre.⁶ Egészen politikai térre lépett azonban az Akadémia akkor, amikor 1849-ben határozattá emeli Hanák János indítványát: «Miután miniszteri rendeletből a hazai hatóságok és intézetek sorban kijelentik hódolatukat a nemzeti kormánynak, az académiá is, melly maholnap talán csak kormányi pártfogással fog fennállhatni, szinte járuljon egy, a nemzeti kormány iránti engedelmességét s az ország kormányzója iránt tartozó tiszteletét kifejező irattal ez utóbbi elébe.»⁷ Ez a határozat döntötte el az Akadémia önkényuralmi sorsát. Ezért kapta ő is a rebellis megbélyegző nevét.⁸

¹ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1848. 82.

² U. o. 153. — ³ U. o. 108.

⁴ Angyal Dávid: *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom*. Budapesti Szemle. 116. k. (1903) 3. l.

⁵ U. o. 62. — A feliratok szövegét a *Függelékben* adjuk.

⁶ Főtitkári irattár. 1848. 1., 19.

⁷ Kis-ülési jegyzőkönyv. 1849. 184.

⁸ L.: Angyal Dávid id. m. 12—14. l.

A szabadságharc után az Akadémia az első intézményünk, amely talpra áll. A kis-ülések már 1850. június 10-én ismét megkezdik munkájukat, mely 1848. július 2-án szakadt meg. Az Akadémia életének középpontjában, mint fő kérdés, 1858-ig az új alapszabályok ügye áll. De azért ennek keretén belül, bár megbénítva, az Akadémia folytatta más irányú tevékenységét is.

Vörösmarty akadémiai alkonya is ekkor kezdődik. Utoljára az 1854. március 14-én tartott nagygyűlésén jelent meg az Akadémiában. A gyűlés egyetlen tárgya az alapszabályoknak «a jelenleg szabályadó viszonyokhoz való alkalmazása» volt.¹ Ami után annyira vágyódott, amin egész életén át dolgozott, most megvalósult. Talán nem úgy, mint ő gondolta. A kérdés azonban állandóan foglalkoztatja. Amikor Budapestről már előbb eltávozik s Szentivánra megy, Bártfayhoz írt levelében is, melyben akadémiai fizetését kéri nyomora leküzdésére, sürgeti az Akadémia új gyűlésrendjének megküldését.²

Temetésén az Akadémia testületileg vett részt. Utána pedig megkezdődött története az Akadémiában. Amikor Czuczor 1858-ban beterjeszti az 1849—1854-ig megjelent szépirodalmi munkák jutalmazásáról szóló javaslatát, új név jelenik meg az Akadémiában: Arany János, a *Toldi estéjével*.³ Ugyanezen év nagygyűlésén, december 15-én, egy napon lesz Arany levelező és rendes tag. December 16-án Eötvös megbízást kap, hogy a 20-án tartandó közülésen emlékbeszédet tartson Vörösmartyról.⁴ December 17-én a nyelvtudományi osztály kitzúzi pályakérdését: «Kivátnatik a magyar eposzi költészet főbb formáinak történeti és szépészeti méltatása, különösb tekintettel Zrinyi, Gyöngyösi, Vörösmarty és Arany iskoláikra, s azon befolyásra, melyet rájuk az ó és újabb eposz gyakorlott». ⁵

A dec. 20. nagygyűlés elnöki megnyitójában Dessewffy Emil ajkáról először esendült fel az Akadémiának a halott Vörösmarty előtt kegyelettel meghajló ünnepi hódolata: «Nem látjuk többé Vörösmartyunkat. . . azon a helyen székelni, melynek ő dísze volt. . .»⁶ E hódolat geniusz-avatás is volt egyúttal.

Vörösmarty belépett az Akadémia emlékezetébe, megkezdte második, mindig tartó akadémiai életét.

BRISITS FRIGYES.

¹ Főtitkári irattár. 1854. 4.

² Vörösmarty levele Bártfay Lászlóhoz. Szentiván. Decz. 27-én. 1852. Az Akadémia kéziratára. M. irod. levelezés.

³ Főtitkári irattár. 1854. 20.

⁴ Megjelent: Budapesti Szemle, 1858. (IV. k.) 492—501. l.

⁵ U. o. 17.

⁶ Bud. Szemle, 1859. (V.k.) 125. l. — E helyen is hálás köszönetemet fejezem ki Balogh Jenő főtitkár úrnak és Viszota Gyula akadémiai r. tag úrnak és Ányos Lajos főlevéltáros úrnak, kik szíves pátfogásukkal segítségemre lenni kegyesek voltak.

FÜGGELÉK.

1. Felirat a királyhoz.

Felséges Ur!

A Magyar Académia, mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselője, elutasíthatatlan erkölcsi parancsnak engedelmeskedik, midőn azon atyai adományokért, mellyel a magyar nemzetet legujabban boldogítani méltóztatott, legforróbb hála kifejezését Felséged királyi trónjánál leteszi.

A magyar szív több nagy király emlékezetét őrizte meg. De birodalmunk első rendezője után Felségednek volt a legmagasztosabb hivatás fenntartva: hogy miután már elébb a nemzetiséget ősi jogaiba beiktatá, most az alkotmányt is, melly eddig csak egy töredéki volt, a nagy egésznek valamennyi millióira kiterjessze, ellenséges érdekű osztályok és népek aggregatumból érdekek és jogok egyenlősége által egybeforrasztott egy nagy nemzetet alkosson; ennek valóságos nemzeti és független kormányt adjon; ez eszmének pedig, isten e legmagasztosabb adományának, százados bilincseit összetörje. Mert Felséged érezte, hogy nincsen szebb és dicsőbb sors, mint egy erős, független és szabad nemzet imádott királyának lenni, kinek védei, a szabad férfiú bizodalmas hálája, szeretete erősebb a világ minden fegyverénél. És így, midőn Felséged a nagy szót kimondá, a magyar nemzetnek második megalapítója s ezzel nemcsak legdicsőbb, de legszeretettebb király is lett.

Fogadja Felséged a Magyar Académia hálájának a legforróbb adóját; fogadja azt nem csak a szabadságért, mellyel a nemzetet új életre szólította, hanem azon bizalomért is, mellyel hazánk legelső fiát saját hatalmával felruházni s azon becses ajándékért, melly szerint a független magyar kormány élére e nemzet férfiát állítani kegyes atyai készséggel méltóztatott.

Felséged és a nemzet közt nincs többé választó fal; s e nemzet példát fog adni a világnak, mint kell és lehet a függetlenséget hűséggel párosítani.

Isten tartsa Felségedet az emberi kor végső határáig!

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli akadémiái ülésünkben.
Felségednek

leghivebb alattvalói

A Magyar Nemzeti Académia.

Ennek rendeletéből: *Toldy Ferenc* titoknok.

2. Felirat a nádorhoz.

Fenséges Ur!

A magyar, európai status életének ezredik évében, külön érdekü osztályok és népek aggregatumából egy nemzetté, s százados alárendelt függő állásából kiemelve, független, szabad ország lett.

Fenséges nádor! A magyar nemzet jól tudja, kinek köszöni e nagy művet *vég sikerében*; ismeri a férfiut, ki hazája felszabadításában kereste minden örömét, s élte legfőbb dicsőségét.

Ha van igazságos intéző a föld felett, úgy Fenségednek véghetetlen boldognak kell lennie; neve pedig mint e haza jötevőjeé, történetünk tábláiba örök betűkkel van bevésvé.

Fenséged nagy emlékeztető Édes-Atyja mennyei örömmel néz le elődei lakából. És szellemi ajkain e szók lebegnek: Ez az én igaz fiam, ki engem megdicsőít e hazában.

Fenséged gyémánt kapocs a nemzet és királya közt s mint ilyen nem fogja engedni, hogy a viszony, mellyet a szabad szív szeretete szó, valaha idegen kéz által felbontassék.

Fenséged oltalma alatt a mag ki fog kelni s hatalmas lombozatának árnyai alatt egy boldog nemzedék áldandja Fenségedet még akkor is, midőn többé már nem leszünk.

Fogadja Fenséged az Académiának mint a magyar tudományos értelmiség egyik képviselőjének öröm- és hála kifejezését kegyesen. Az Académia nem volna rendeltetéséhez hű, ha e nagy perczben némán nézné az átalakulást, melly a szellemet eddig nyögéből kiszabadítván, ezt is, magát is, igaz emberi méltóságba beiktatta.

Isten örködjék Fenséged élte felett s engedje meglátnia a gyümölcsöt, mellynek fáját ültetni fenséges elszánással segítette.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.
Fenségednek

legalázatosabb hivei:
A Magyar Nemzeti Académia.
Ennek rendeletéből a titoknok.

3. Felirat Széchenyi Istvánhoz.

Nagyméltóságu Gróf másod Elnök Ur!

Az Académiának azon nagy fordultnál, mellyet az országos rendek bölcsesége és szilárdsága kivívott, s melly nagy munkában Nagyméltóságod is olly hathatós részt vett, nem lehetett néma szemlélőnek maradnia: sőt inkább szent kötelességének tartotta Ő Felsége legjobb királyunk, Fenséges Nádorunk s az Ország gyűléséhez külön intézett hála feliratokban kinyilatkoztatni azt, mit e nagy perczben érez s érez vele az egész nemzet. És kötelességünknek tartottuk egyszersmind e magas ministerium Elnökénél üdvözlő felirattal tisztelkednünk s kimondanunk, hogy nehéz pályáján az értelmiség támaszára bizton számolhat.

Meg lévén győződve, hogy Nagyméltóságod e tetteinket helyesli, e négybeli feliratot azonnal elkészítettük s azon kéréssel tesszük le Nagyméltóság-

god kezébe, hogy azokat saját keze aláírásával is diszítve, a legillőbb uton és módon az illetőkhöz juttatni kegyesen méltóztatnék.

Melylek után a Magyar Académia Nagyméltóságod régi kegyeibe ajánlott marad.

Költ 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

A Magyar Nemzeti Académia nevében és rendeletéből
a titoknak.

4. Felirat az országgyűléshez.

Atyjai a hazának!

A Magyar Académia, mint egyik képviselője a magyar tudományos értelmiségnek, hazafiai kötelességét teljesíti, midőn a nemzet képviselői iránti háláját a haza előtt kifejezni siet.

Meg van czáfolva tett által a rágalom szava, mely a m. országgyűlést egy töredék képviselőjének hirdette: e percz óta be van Europa előtt bizonyítva, hogy az *országgyűlés* név valóság, hogy a magyar rendek a haza összes kivánságainak kifejezői voltak.

Hálát, Atyjai a hazának, azon nagytettü és nagybölcsesegü elszínásért, mellyel Önök az alkalmat megérteni és a köz boldogság részére kibányászni tudták és akarták.

Hála különösen azon férfunak, ki bátor volt Önök köz érzésének szavakat adni, s olly lelkes szavakat, mellyel az álmod is felkölteni s a fagyot felolvasztani hatalmasok voltak.

Hála végre Önök küldötteinek, kiknek olly magasztos bátorsággal s a legtisztább hazafiság erélyével a trón körül feltornyosított akadályokat szerencsésen elmozdítani s a nemzetnek olly átalakulást biztosítani sikerült, millyen vér nélkül kivánság még soha nem volt.

Igy éreznek a milliók, kik Önök által nem többé lakói, hanem polgárai is e hazának.

Engedjék meg, Önök, Atyjai a hazának, hogy a köz öröm, hála és bizalom kifejezői közé vegyülhessen az Académia is, melly csak e percztől fogva leszen képes rendeltetését teljes erejéből valósítani.

Költ Pesten, 1848. mártius 20. tartott rendkívüli académiái ülésünkben.

Mind a négy felirat: Főtítkári irattár 1848. 3.

5. Toldy Ferenc levele az Akadémia elnökéhez 1853. okt. 28.

Itt tartjuk említendőnek az Akadémia állásfoglalását az ú. n. egyletekről szóló császári rendelet ügyében. 1852. nov. 26-án jelent meg a császári parancs, mely mindenemü egylet felállítására «az álladalmi igazgatóság» különös engedélyét kívánta meg. A rendelet szólt az Akadémiának is. Teleki József feliratában hasztalan fejtí ki az Akadémia különös jellegét, hiába hivatkozik arra, hogy ő felsége nagyatyja állította fel. A helytartótanács ragaszkodott ahhoz, hogy az Akadémia változtassa meg alapszabályait s kérjen felállítási engedélyt. (Angyal Dávid id. h. 18—24. l.) Az Aka-

démia végül is enged s egy bizottságot küld ki a tervezet kidolgozására. annál inkább, mert az Akadémia 1854-ben országfejedelmi biztos felügyelete alá is rendeltetett.

E tárgyalások idejéből 1853. okt. 28. való az a levél, melyet Toldy írt az Akadémia elnökéhez:

Nagyméltóságu Gróf Elnök!

Megérkezett, úgy látszik, az idő, K. U., mellyben az académia jövője el fog döntetni. A lét és a nem lét kérdése előttünk: reményem, sőt hiszem: a koczka az elsöre fordul, de concessiók nélkül részünkről sohasem. Csak lényegét mentjük meg, hogy a szent czélra gáttan működhesünk.

A szönyegen levő három kérdés közül: úgy mint a szabályok, az elnökség megerősítése s az építési telek megadása kérdései közül az első teszi azon rendészet-igazgatósági levél tárgyát, mellyet szerencsém van Excellenciádnak ide mellékelve megküldeni.

A Helytartóság tehát meg nem nyugodván Excellenciád azon előterjesztésében, mellyben kinyilatkoztatni méltóztatott: 1. hogy az académia eredeténél és szerkezeténél fogva lényegesen különbözik az *egyletektől*, mellyekről a kormány egyleti törvénye szól; s a 2. hogy az az Őfelsége I. Ferenc által törvény-alakban erősítettet meg: elhatározta, hogy hódolni kell ez egyleti törvénynek, s fel kell a most életben levő (die gegenwärtigen Statuten) statutumokat terjeszteni változtatva a novemberi egylettörvény szerint.

Kötelességemnek tartottam, K. U. figyelemmel átolvasni újra szabályainkat s áttekintés könnyítése végett Excellenciádnak a következőket előterjeszteni.

Nem találtam *semmit* régi szabályainkban, mi az egylettörvény bármely pontjába ütköznek, s *íly* tekintetből változtatást igényelne; de találtam sokat, *mik a jelen állapotokkal* összhangzásban többé nincsenek, s miután az ezekhez idomítva *megváltoztatott* szabályok felterjesztésére kívánatlik, véleményem szerint csakugyan nem már a változatlan, hanem a csak változtatott szabályokat lehet felküldeni.

1. A 12. §, melly a censuráról szól. Ez merőben kihagyandónak látszik, miután a censura eltöröltetett s helyébe «sajtótörvény» lépett, melly úgy is kötelez minden társaságot, úgy, mint egyest.

2. A 13. §, melly történetileg elmondja, hogy az académia I. Ferenc király oltalma s József nádor pártfogása alatt áll. Ezen alapszanak a 41., 50. és 52. §§ is, mellyek részei a pártfogót emlegetik s ez idő szerint gyakorlati érvényüket elvesztvén: a 13. § kihagyása s 41., 50. és 52. §§ ahhoz alkalmazva megrövidítése látszik indokoltnak.

3. A 14. § az ország négy rendeit emlegetvén, hely-változtatást látszik igényelni, pld.: «az ország előkelő és érdemes férfiai».

4. A 42. §, mely megyéket és országgyűlést emleget, olly módosítást látszik igényelni, melly szerint az académia a maga évi jelentését minden más académiák és saját eddigi szokása szerint is *közé fogja tenni*.

5. A 15. §, melly húsz év óta a szükség által már is változott, ameny nyiben elnöki helyettesítést hozott be.

6. A 27. § «külföld» említettik, minek az osztrák tartományokra alkalmazása a legnagyobb sérelemnek vétetik. E helyett tehát e szó tétethetnék: a külsők pedig.

7. A 28. § kihagyandónak látszik nem csak mint felesleges, mert hogy a tagoknak magyarul tudniok kell, benn foglaltatik úgy is azon §§-ban, melyek teendőiket sorolják elő, másfelül alkalmat adhatna kellemetlen megjegyzésre.

Minthogy pedig az előadottnál fogva is a szabályok változtatása a lehető következesek tekintetéből is elkerülhetetlen az académiá részéről, nehogy azt más külső hatalom octroyálja: ha Excellenciád azt az igazgatóság hozzájárulása nélkül tenni nem kívánná, bátor vagyok javasolni, hogy egyuttal némelly, az évek hosszu során át szükségesnek bizonyosodott s nagyobb részt életbe is léptetett módosítások ez alkalommal iktattatnának be: miután a kormány a régiebb és újabb §§ közt a vizsgálat alkalmával különbséget nem teend s miután a fennakadás nem az újabb §§ körül lesz, hanem hihetőleg csak a *választások* körül, hol, meglehet, a kormány vétót s így felterjesztést fog követelni s miután e kényes kérdéstől meg nem menekszünk, ha egy szótagot mozdítunk is az egészen.

E reformot véleményem szerint e köv. pont kimeritené... (Toldy itt kéziratának előző lapjára utal, hol felsorolja e pontokat, de ezeket áthúzta. Lehet, hogy másokat tett helyükbe. Ez azonban a levélben, mely csak fogalmazvány, nincs meg.)

8. Ez alkalommal lehetne az ac. czélszerűbb osztályozását (6 helyett 3) eszközölni, mi a kormányt egyáltalán nem érdekelné... (A következők fogalmazása szaggatott, részben olvasható, részben olvashatatlan szavak következnek egymás után. Amint a töredékekből kivehető, Toldy a külföldi akadémiák osztály-beosztásáról beszél) ... nálunk, gondolom, szükségeltetnék: 1. Nyelv és irodalmi. 2. Történet és bölcsészeti (mint Bécsben), kihagyásával a czimből «a társadalmi v. törvény v. jog» szóknak, amik bizonyosan nehézséget hatnának (okozhatnának). 3 Természet-mértani. 9. Ehhez képest a r. tagok felosztása is változást szenvedne. pld.: I. Ny. 12., 2. T. 15., 3. Ter. 15. A mostani tagok beosztása minden nehézség nélkül van.

10. A legnevezetesebb változás az volna, ha Excellenciád s az Igazgatóság elhatároznák, mely szerint a fizetésben lévő tagok s a fizetés jogával választottak ... ugyan míg élnek, de hogy e naptól kezdve választandók fizetést nem, de ülésnépzt s munkálkodásukért jó díjt kapnak. (A 8. pontól kezdve a 10. pontig terjedő javaslat zárójelben van.)

Egyébként az 1845-ki tervet, mely nagygyűlésileg úgy is átvizsgáltattott, is meg lehetne tartani, kivévén tán a 4 osztályt, amellyek egyike ellen aligha nem volna kifogás.

A levél végén Toldy még ajánlja, hogy jó volna, ha az Akadémia a császárhoz küldöttséget «menesztene», melyben kétség kívül résztvennének, a primás, Eszterházy herceg, Cziráky gróf s «más illy urak is».

A levél rögtönzöttnek és nem minden pontjában látszik átgondoltnak. Az Akadémia új rendszabásába azonban sok gondolata áment.

Eredetije: a Magyar Tud. Akadémia kéziratfára. M. irod. levelezés.

BARCSAY ÁBRAHÁM MEGHURCOLTATÁSA.

Az irodalomtörténeti tudatban él, hogy az «elegáns poéta», Barcsay Ábrahám, felségárulásért fogságban ült. Hol, mikor és miért — nem tudtuk. A homályos emlék Kazinczy levelezésében maradt meg.

Cserey Farkas írta a «Nagy Barcsay» feleségéről, hogy «a midőn ezelőtt néhány esztendővel az alacsony indulatnak incselkedése Barcsaynak is az udvar előtt bait szerzet, és *darabig árestomba is tartatot*, ezen asszony Római lélektől lelkesítve, fel ment Bécsbe, nem kímélte sehol költségit, és Urának meg nyerte azon szabadságot, meljet ugyan meg érdemet, de a meljet még is fájdalom! — pénzel és meg alázódással kellett vásárolni.»¹ Kazinczy meg pár évvel utóbb Csereynek írta meg, hogy «elfogdosták Barcsaynak néhány leveleit, mellyekben Cancellárius Telekit *vén golyának*, Leopoldot pedig *vén szakácsnak* nevezgette, 's e' miatt B. szerencsétlen lett.»²

E levélrészletek alapján először Széchy Károly mondta el, hogy költőnk vagy a Martinovics-pör gyanúsításainak áramlatában, vagy valami szabadabb szóért, élesebb nyilatkozatáért került fogságba.³ Császár Elemér úgy vélte, hogy Lipót királyt gúnyoló megjegyzései testőrkorában juttatták börtönbe, és szabadságának ára nyugdíjaztatása volt.⁴ Általában az a hit élt, hogy Barcsay még testőrfőhadnagy korában, legkésőbbben a Martinovics-pör első idejében ült fogságban, nyugdíjaztatása (1794. október 23.) után⁵ hazament hunyadmegyei birtokaira, és Marossolymoson meg Csórán békén gazdálkodott. Ezen az elgondoláson rést ütött egy újabban előkerült laibachi levele, amelyben 1795 novemberében a gráci katonai parancsnokságtól kért félévi szabadságának engedélyezését sürgeti.⁶ Mályusz Elemér könyvében,⁷ amelyben a Martinovics-pörrel kapcsolatban erdélyi mozgalmakról is szó esik, valamint a katonai parancsnoknak, Barco tábornoknak — aki egyben az országgyűlésnek is császári biztosa — itt közölt jelentéseiben Barcsay neve többször is előfordul. Titkos

¹ *Kazinczy levelezése* IV. 145. l. 1807. április 5.

² U. o. VIII. 176. l. 1810. november 3.

³ *A franciás iskola*. Egyetemi előadások. 1904—1905. Csoma K. könyomatos jegyzete 410—412. l.

⁴ *Barcsay Ábrahám*. IK. 1916. 132. l.

⁵ Ballagi Aladár, *A magyar testőrség története*. 1878. 137. l. és IK. 935. 61. l.

⁶ *Barcsay Ábrahám egy kiadatlan levele*. IK. 1931. 92. l.

⁷ *Sándor Lipót főherceg nádor iratai*. Budapest, 1926.

társaság éjjeli összejövetelein vesz részt, hangos szerepe van az országgyűlésen, s minden úgy füst, hogy egyik vezetője az «erdélyi jakobinusoknak», beletartozik a «reformátorok társaságának» közösségébe.

Barco jelentései jól megfizetett kémeknek érdemekre és jutalmakra törekvő, megbízhatatlan árulkodásain épültek. A nádor szemében — így látja Mályusz is¹ — a régi hagyományokra támaszkodó, a nemesi jogokat védő, a rendi függetlenségért vívott politikai küzdelem felségárulásnak tetszett. Barcsay, az idősebbik Wesselényinek méltó párja, maga is egy erdélyi Petur volt. A Peturokat pedig a kamarilla sokszor törte kerékbe — Wesselényit híres gorbói várostroma miatt vitték Kufsteinba, ahol «II. József szenvedni megtanította, de félni nem»;² Barcsay meghurcolásának ürügye is, részvétele a titkos társaságokban és titkos levelezése, csak burkolta az igazi célt: tüzes hazafias érzelmei és erős ellenzékiisége miatt a katonás, szókimondó magyart távol kellett tartani Erdélytől. Ez a megvilágítás, amely a bécsi levéltárakból derült ki, az eddigittől eltérő fényt vet Kazinczy néhány megjegyzésére is. Kazinczy tudta, hogy Barcsay Ábrahám «1794-ben nagy rollt játszott»; Cserey is «sok szépet, dicsőségest» tudott róla, bajt csak a becsületes emberek ellenségei zúdítottak a fejére; «olly nagyok voltak az érdemei — írja Kazinczy — hogy a múzsák koszorúja nélkül is számot tarthat a halhatatlanságra.»³

Barcsay Ábrahám II. József halála után, akkoriban kerül vissza a testőrséghez, mikor a reform-mozgalmak kirobbannak. Mindenki újításokat, ezeknél is többet: új világot vár. Az erdélyi fejedelmi sarjban a német dragonyos-ezrednél sem aludt meg a magyar vér, de kivált nem halt ki az erdélyiség érzése. Szerelme is, gazdasága is mindegyre hazahívta; most pedig szólongatta őt a forrongó közélet is: Saurau Ferenc gr. hivatali stílusban, de jellemzően mondja róla utóbb: «Aktenmässig verräth derselbe eine auffallende Neigung sich in Staatsangelegenheiten zu mischen und leidenschaftlich sich hierüber Leuthen mitzuthemen.»⁴ Az 1791-iki erdélyi országgyűlés nem múlhatott el nélküle. Erdély a leopoldi diplomához való visszatérést követelte, amely a jelentékeny adóval megfizetett királyi védelem (protekció) ellenében a Béctől és Magyarországtól egyformán való függetlenségre törekedett. Ennek szilárd alapja a «tres gentes» uniója, a vallások egyenlősége és az a jog volt, hogy a megyék példájára állami

¹ Id. m. 195—198. l.

² Kemény Zsigmond: *A két Wesselényi*. ÖM. X. 33. l.

³ *Kazinczy lev.* IV. 368., 506. és 537. l.

⁴ Jelentése I. Ferenchez, 1795. okt. 2. Staatsarchiv, Polizeihofstelle. Pergen-Akten, Personalien Nr. 17. (Az alábbiakban: *Pergen-Akten*.)

tisztviselőit is maga választhatta. Bethlen Miklósban, aki a századvégi Erdély «legműveltebb főura, legnagyobb értelmisége» volt,¹ Erdély teljes függetlenségének eszméje élt, mikor e diplomát szövegezte; annak lett vértanúja is. S amit Bethlen és társai teremtettek — szép csalálmoknak mondja őket Kemény Zsigmond² — az jó volt az abszolutizmus számára is, mert I. Lipót óvatosan belétegette ebbe az erdélyi magna chartába, hogy a főhadvezér csak német lehet, s a tisztviselők választása csak császári megerősítéssel érvényes; de jó keret volt a reform-mozgalmakhoz is, mert szabadságjogok voltak benne — a háttérben a Magyarországgal való egyesülés, az unió, vagy — mint maguk is helyesen mondták — a reunió gondolata föl-föllobbant. Maga II. Lipót vetette föl, majd Ferenc is pártolta (a mindig nyugtalan Erdély megfékezését remélhették tőle), de az erdélyi rendekben elevenebb volt az erdélyiség eszméje; tetszetősebb volt nekik egyelőre a két kancellária egyesítésének terve — a Bethlenek és Telekiek régi versengésén azonban az országgyűlés idejében már ez is zátonyra jutott. Az unió gondolata így lassankint távoli élvonalak megrajzolására szorítkozott: a megynként való nemesi fölkelő katonaság megalkotása és tisztjeinek megválasztása lett a sürgősebb mozzanat. Azt remélték, hogy ezt a gondolatot a magyar vármegyék is fölkarolják, s ez lesz az egység vagy legalább együttműködés útja. Egyik generálisnak éppen Barcsayt szemelték ki.

Az állameszme erősségét bizonyította, hogy az országgyűlés rendszeres bizottságokat küldött ki a reform-törvényjavaslatok előkészítésére. Ezek az országgyűlés berekesztése után is üléseket tartottak, tagjaik magánlakásokon éjjel is összejártak, terveiket megvitatták, de titokban tartották, egymásnak hallgatást fogadtak, nyilván, hogy Bécs az országgyűlés összehívásáig ellenkezőleg ne intézkedjék. Mindezekben a munkálatokban Barcsay Ábrahám is tevékeny részt vett. Fiatalkorú házas és új gazda volt, nem volt feltűnő, hogy sokat járt haza. Hol lóvásárlásra járt otthon, hol szabadságon volt: Wesselényivel és még többedmagával az országgyűlés hangosabb ellenzékéhez tartozott. Szókimondását nem vették jó néven; atyjafia, maga a kormányzó, gr. Bánffy György — anyja Barcsay-leány volt — figyelmeztette bizalmasan, hogy szenvedélyes támadásait hagyja félbe, mert balramagyarázhatják. Testőri hivatása is önmérséklést követelt.

Ezalatt a francia forradalom hevesebb eseményei és eszméinek terjedése Erdélyben mind több nyugtalanságot, Bécsben mind nagyobb gyanakvást gerjesztettek. Az udvar

¹ Hóman—Szekfü, *Magyar Történet*. VI. 44.

² *Erdély közléte 1791—1848*. MÖ. X. 138. l.

mindenben fogoly francia tisztek munkáját, francia forradalmi törekvések visszfényét látta. Az unió és a magyar hadsereg terve rémképekül kezdtek kísértetni, s az illír ellenméreg és a latárörvidéki csapatok lettek a bécsi kormány reménységei. Annál nagyobb volt Bécsben a megdöbbenés, mikor épen ez utóbbiak között, amelyek a magyarságnak amúgy sem voltak rokonszenvesek, s különösen a hátszegi s a többi hunyad-megyei csapatokban, mindúntalan zavargások törtek ki. Barsay, akinek birtokai (miként Naláczy Józseféi is) sokat szenvedtek a Hóra- és Kloska-lázadás alkalmával, hunyad-megyei birtokos: gyanús volt. De még gyanúsabbak lettek az erdélyi mozgolódások 1793 vége óta, amióta Martinovics üzelmeit a bécsi rendőrség tisztábban kezdte látni.

Martinovics maga az erdélyi reformátorokról — bár annyit sejtetett, hogy ott is van társaságuk — semmi részletet nem tudott mondani.¹ A nádornak az volt a véleménye, hogy a kátét ott Kazinczy terjesztette el. Valójában az összeesküvésnek Erdélyben sem szála, sem gyökerei nem voltak. Az Aranka György alapította Erdélyi Nyelvművelő Társaság természetszerűen nemzeti politikával is foglalkozott, s Aranka szerint voltak, akik e társaságot «az új gondolkodás módjának szekerévé» akarták tenni, majd Kolozsvárt, 1794 elején² megalapították a Diana Vadász-Társaságot,³ amelyben Wesselényi, Barsay, Túry László — az országgyűlések legszenvedélyesebb patriótái — voltak a vezetők. Aranka maga visszahúzódott tőle, félt a társaságnak — szerinte — fölforgató törekvéseitől s nem akart miattuk bajba keveredni: ezt ismételtén megírta jóakarójának, Gr. Teleki Sámuel erdélyi kancellárnak. Ez volt az a titkos társaság, amelynek Barco a nyomára jutott, s amelyben a Martinovics-összeesküvés erdélyi szálaait keresték.

A tudós Teleki Sámuel — Erdély multjának egyik kiváló egyénisége — szembeszállt az erdélyi patrióták ellenzéki küzdelmeivel. A régi, családi versengés Bethlenek és Telekiek között,⁴ nála két fontos okból is kiéleződött. Az egyik egy

¹ Fraknói, *Martinovics élete*. 1921. 171. l.

² Barsay 1795 őszen azt vallja, hogy «die Jagd Gesellschaft habe sich ungefähr vor anderthalb Jahren angefangen.» HKR. 1795. fasc. 44. Nr. 536—4.

³ Mályusz id. m. 803. l.

⁴ Kemény Zs. is idézi Bruckenthal egy megjegyzését: «minthogy a meghalozott tanácsos úr a gróf Teleki családból való volt, helyébe egynek a gróf Bethlen családból kell következnie.» ÖM. X. 140. l. — Barsay még régi barátjáról, a testőrségben utódjáról, Naláczy Józsefről is azt vallja: «Mr. Distracteur oder der zerstreute Baron sey ein sicherer Baron Joseph Nalazy, Obergespann des Zarander Comitats und ein sehr guter Freund sowohl v. Herrn Constituten, als von Danckay, welcher aber seit der Zeit, als er eine Niece des Teleky geheuratet, ganz mit dieser Familie, welche unter den Schwarzen verstanden wird, halte.» HKR. 1795. fasc. 44., Nr. 536—21.

régi sebe volt. Az egykori testőríró, Bíró László nagyszombeni nyug. rendőrigazgató¹ jelentéséből tudjuk,² hogy Teleki annak idején Gr. Bánffy György gubernátor hűgát szerette volna feleségül venni; de Mária Terézia a leányt egyik udvarhölgyével Bécsbe vitette és Gr. Esterházy Jánoshoz adta nőül. Teleki ezt a sakkhúzást Bánffy Györgynek s az őt támogató Bethleneknek rovására írta, és sohasem bocsátotta meg nekik. A másik ok az volt, hogy a hazafias ellenzék a külön erdélyi kancellária ellen küzdött, mert ebben is egyik akadályát látta az uniónak. Nyilvánvaló volt, hogy a kancelláriák egyesítése Teleki állásának megszüntetését vonná maga után: az egyesülés esetén Bánffy, mint erdélyi vajda, zászlósúr lett volna (mindjárt az országbíró után és a horvát bán előtt), Teleki legföljebb alkancellár.³ Telekiről Bíró László már 1793-ban azt mondja, hogy félnék, határozatlan és bizalmatlan, nagy a jogi tudása, de kevés a politikai jártassága, s Erdélyben népszerűtlen is, Bánffyról ellenben, hogy talpraesett ember, bátor, pártatlan, körültekintő és következetes: személye is kezesség reá, hogy amíg a kormányzat élén van, Erdélyben rend és nyugalom lesz.

Bécs nem volt róla meggyőződve. Gr. Bánffy György kormányzó már 1795. február 11-én jelentést tett, hogy az országgyűlésen egy röpiratot terjesztettek, amely nemzeti hadsereg szervezését sürgeti, s hogy a szatmári főispán beiktatásakor titkos társaság alakult, amely egyenlőséget követel. Tagjai köznemesek és megyei tisztviselők. A nádor maga sem tartotta őket veszedelmeseknek.⁴ Komolyabbnak látszott Barco március 6-iki jelentése — ez jóval többet tudott az «erdélyi jakobinusokról». «Es bestätiget sich nicht nur, dass der von der ungarische noble Garde ausgetretene Obrist *Abraham Barcsay* denen nächtlicherweile gehalten werdenden Conventikln immer richtig beiwohnet, sondern man hat sogar erfahren, dass derselbe von draussen solche Schriften in einer schwarzen Schatulle mit hereingebracht habe, welche einen Bezug auf ihren Plan haben und von denen der Klubb Gebrauch nimmt. Gedachter Obrist, dann der Protonotarius Ladislaus Türi und Baron Nicol. Wes-selényi werden hier Landes als *die gefährlichsten Männer* gehalten.»⁶ Maga Barco legjobbnak tartaná, ha közülük Barcsayt vonnák váratlanul felelősségre, mert mint nyugalmazott ezredes, a katonai igazságszolgáltatás alá tartozik. Jóllehet az államtanácsban az okos Zinzendorf már észrevette, hogy Barco jelentései jórészt mendemondákra épültek («er redet blos vom

¹ IK. 1932. 311. és 1935. 63. l.

² Pergen-Akten. X. B—4. *Stimmung und politische Umtriebe in Siebenbürgen*. H—10. 1793. június 30.

³ Kemény Zs. id. m. X. 157. l.

⁴ Mályusz id. m. 792. l. — ⁵ U. o. 798. l.

Hörensagen»), a nádornak az volt a véleménye, hogy Erdélyben is kell lennie egy, a Martinovicséhoz hasonló társaságnak.¹ Már ekkor kezében volt Bánffy újabb, április 27-én kelt jelentése. E szerint Török Elek felsőfehérmegyei követ résztvett több összejövetelben. Akik itt (Türy lakásán) megjelentek — egyizben fehérsapkás szabadkőművesek — az egyenlőség elvét,² az egyházi vagyon lefoglalását és a nemzeti hadsereget követelték. Megyei tisztviselőkön kívül Wesselényi, Barcsay, Türy és Wass Miklós gróf is ott voltak. Bánffynak ez a jelentése sem volt elég biztos alap; maga is rámutatott, hogy Török a különböző összejöveteleken nem mindig ugyanazokkal találkozott; maga is kérte, hogy a megvádolt urakat a király ne tartsa bűnösöknek, amíg nem lát mindent tisztán. Megyei tisztviselők kihallgatása csak a vadásztársaság emlegetésére vezetett. A gubernátor nagyon jól tudta, hogy országgyűlési tárgyokról van szó, amelyeket titokban vitatnak meg, de törvényes úton akarnak megvalósítani. Ezt igazolta utóbb, már csak december elején, a megbízható Szegedy kormánytanácsos vallomása is, aki a társaságnak maga is tagja volt. Szerinte a társaság a szabadkőművesség álarca alatt dolgozott ugyan, de terveivel a fejedelem és a rendek között a bizalmat akarta helyreállítani.³ A nádornak azonban az volt a véleménye, hogy a kormányzó felületesen járt el: rajta kellett volna ütni egyik összejövetelen, valamennyiüket lefogni és irataikat lefoglalni, akkor máris elrettentő példával lehetne az »összesezküvés» terjedését megakasztani. (Ezt pár nappal Martinovicsék kivégzése után, május 22-én írta.) Most már csak kihallgatásokkal lehet a földéritést folytatni.

Ferenc király természetesen az erdélyi kancellár véleményét is ismerni akarta. Teleki szintén a kihallgatások folytatását és azt javasolta, hogy elő kell venni Barcsay Ábrahámot. Mivel ezt már Barco is kívánta, Ferenc 1795. június 9-én utasította Wallis gr. tábornagyot, a haditanács elnökét, hogy Barcsayt az erdélyi kormányzóval hallgattassa ki;⁴ ez július 2-án az udvartól megadott kérdésekkel⁵ megtörtént. Barcsay mindent tagadott. Helyesebben semmiről sem tudott.

¹ U. o. 869. l.

² Érdekes, hogy Barcsayné már 1791 augusztus 30-án azt írja az urának: «azt mondja Türy, hogy az ország azt végezte, hogy jobbágy ne légyen.» IK. 1893. 479. l.

³ Mályusz id. m. 873. l.

⁴ Kriegersarchiv, Hofkriegsrat (HKR) 1795. 44. fasc. 536—1 sz. G—6106.

⁵ A kérdések: Van-e tudomása valamely titkos társulatról? Mi a társulat neve? Volt-e ismertető jelük? Mi volt a cél? Kapcsolatban voltak-e a szabadkőművességgel? Mit tárgyaltak ott? Volt-e szó miúttal föllállításáról? A kath. papi vagyonról? Leveleztek-e egymással és milyen más társaságokkal? Hát a franciákkal? Milyen úton? Írtak-e azok az ottani viszonyokról? Haderőről? Mi volt a tervük? stb.

Mindössze egy kérdésre felelt: Bécsből Kolozsvárra érkeztek az a hír járta, hogy a granicsár-ezredek helyett az *udvar* nemzeti miliciát akar fölállítani... Egyébként valószínűleg azt gondolta, amit egyszer régebben meg is írt: der viel fragt, gehet irre.

Mittrowsky tábornaszernagy, a nagyszebeni katonai parancsnok, aki a Barcsayval fölvelt jegyzőkönyvet július 8-án fölterjesztette, nem volt megelégedve a kihallgatással. Szerinte Barcsay, Bánffynak rokona, jóelőre értesült a vizsgálatról; a kormányzót ugyan nem gyanúsítja, mégis jobbnak vélné, ha az erre hivatott katonai igazságügyi hatóság venné kezébe a dolgot és Bánffy részvétele, sőt tudta nélkül folytatná az eljárást.¹ Ferenc azonban július 24-én úgy intézkedett, hogy Barcsayt, «diesen verdächtigen Mann», továbbra is meg kell figyelni, s ha valami gyanúsat észlelnek, jelentsék minden föltűnés nélkül, azonnal neki és értesítsék a történetekről az erdélyi kancellárt is.

Barcsay sorsa tehát e rövid kihallgatással már-már nyugvópontra jutott, amikor váratlan fordulat következett be. Gr. Teleki Sámuel igen jól ismerte a költő bécsi társaságát. A régi testőrök közül, akik 25—30 évvel azelőtt Mária Terézia gárdáját alkották, már csak ketten voltak Bécsben, mindketten Barcsay jóbarátai. Az alkimista kísérletekbe feledkezett, zárkózott, sőt mogorva Báróczi Sándor, bár Barcsayhoz mindvégig zavartalan, meghitt maradt a viszonya — jól sejtette Teleki — nem lehetett gyanús. «Esmérvén természet szerint való félelenségét (mert Misstrauen-nak nevezni nem akarom) — írja róla már 1791-ben Barcsay² — mindjárt... elejít kívántam venni minden gyanújának és félelminek; de... én tsudát nem tehetek és néki újj érinakat, *fibereket* nem adhatok...» Ezt az aggodalmas jóbarátot nyilván kíméletből sem vonta volna terveibe De azt is jól tudta Teleki, hogy épen az erdélyi kancelláriában van Barcsay másik régi testőrtársa, legbizalmasabb barátja, Danczkay József udv. fogalmazó. Gyermekkoruk óta ismerték egymást, s ha együtt nem lehettek, mindig leveleztek:³ előtte Barcsaynak nem volt titka. S Teleki azt is jól tudta, hogy kivüle még két ember tartozott Barcsay szorosabb köréhez: az egyik Csedő László udv. titkár, szintén erdélyi ember, akit általában a kancellária eszének és lelkének tartottak,⁴ a másik Fábján Dániel udv. titkár, akihez Barcsayt közeli rokonság fűzte. Ők hárman voltak Barcsay «trifoliuma». Egy akkoriban előkelő vendégfogadóban, a Neu-

¹ HKR. id. irat, 2. sz. fogalmazvány.

² Kiadatlan levele 1791. Ábrahám napján. Pergem-Akten, id. h.

³ U. o. Danczkay vallomása: «Mit dem Obristen Barcsay sey er von Kindheit auf gut bekannt, und habe mit diesem ohne Unterschied der Zeit und des Ortes beständig freundschaftliche Correspondenz gepflogen.»

⁴ Biró László jelentése, Pergem-Akten X. B-4.

bauon, «bey den 3 Hacken» szoktak együtt vacsoráztatni beszélgetni, borozgatni.¹ Teleki gondolata lehetett, hogy Csedő és Danczkay iratait kell lefoglalni. S ez utóbbiak között csakugyan megtalálták Barcsay Ábrahámnak 17 rejtélyes, különös levelét, amelyeket Saurau sehogy sem értett meg, de amelyekről rövidesen kihallgatták mindkét kancelláriai tisztviselőt — Teleki Sámuel rendeletére.

A nagyon közvetlen hangú, kedélyes levelekben nagyon furcsáknak tetsző dolgok voltak. Szó volt bennük a *fekete klub*-ról és a rövidlábúakról, a vadásztársaságról, bizonyos, a Tisza mellől és Bihar felől fúvó szelekről, Mentés Péterről és a nadrágtalanokról, a vén gólyáról és Merethegyiről... úgy látszott, hogy a titkos társaságnak és Barcsayék törekvéseinek végre csakugyan nyomán vannak. Teleki maga igen jól tudta, kiről-miről van szó. Aligha volt titok előtte, hogy *fekete-klubon* épen a barna arcbőrű Teleki-nemzetséget, *gólyán* hosszú növése miatt jómagát értik; de Csedő és Danczkay nem is titkolták ezt. Csak azt nem árulták el, ki a *szakács* és ki a *Cerberus* Barcsaynak több levelében is. «Most a Cerberusnak nagy zápfogát vonogattják itt — írja pl. 1795. február 8-án Kolozsvárról — mert még a szakács idejében az egyházi nemesség iránt oly Decretumot küldtetett el Budára, hogy minden magyar nemes egy természetű immunitással bír.» Valószínű, hogy Saurau és Wallis egyformán jól tudták, hogy a *szakács* II. Lipót, *Cerberus* pedig maga Ferenc — de óvakodtak ezt a királynak jelenteni. Megelégedtek annyival, amennyit augusztus 12-én Csedő mondott jegyzőkönyvébe, hogy ezek a tréfás elnevezések beszélgetéseikben lassankint szokásosakká lettek, s azért használták levelezéseikben is, hogy személyi célzásait, csipkelődéseiket ne értse meg mindenki. A *szakács* nevet Spielmann báróra, Kaunitz helyettesére fogták, a *Cerberuson* általában ellenségeiket értették... Hogy Mentés Péter Robespierre, azt nem tagadták, a levél vonatkozása nem volt veszedelmes. Az olyan fordítások, mint Merethegyi (Stahremberg), Sütő Pál (Beck Pál udv. fogalmazó), Vasassi (Ferraris) régóta és sokáig divatosak voltak a Bécsben és Pozsonyban élő magyar írók között² — nem keverhették Barcsay Ábrahámot sem bajba.

A gyanú azonban egyre erősödött ellene Bécsben. Nem felejtették el, hogy már a porosz weimari törekvések kezdetén a kalandor Grossing Barcsayt is megvádolta, hogy berlini

¹ Ma már nincs meg, de emlékét őrzi a Dreihacken-Gasse. — Barcsay leveleiben többször is üdvözlí «az egész három fejszénél ebédlő 's vatsoráló Társaságot.»

² Amade László is emlegeti Fényeskeövy herceget (Liechtenstein), Kisfaludy Sándor is Naphegyi uramat (Sonnenfels).

szabadkőműves kapcsolatai vannak.¹ A porosz tervek vezérei is (pl. az Orczyak), ügynökei is (Beck és Semsey) jóbarátai voltak. Azóta sem volt Erdélyben megmozdulás nélküle: neve — mint a fentiekben láttuk — minden efféle jelentésben szerepelt. De soha ürügyet nem találtak rá, hogy eljárjanak ellene. Most, hogy ilyen gyanús levelek birtokába jutottak, Ferenc császár azonnal utasította a haditanács elnökét, gr. Wallis Olivért, hogy Barcsayt rendelje Bécsbe, iratait foglaltassa le és szállíttassa föl minden föltűnés kerülésével és olyan titokban, hogy Barcsaynak ne legyen ideje és módja valamit is eltüntetni és megsemmisíteni.² Wallis még aznap (július 29.), amelyen Danczkay iratait lefoglalták, rendeletben utasította Barcsayt, hogy siessen Bécsbe, útközben kerüljön minden feltűnést és megállás nélkül tegye meg az utat.

A nagy óvatosság fölösleges és kései volt. Ha Barcsaynak voltak írásai, amelyek bajt hozhattak reá, azokat már a Bánffy-féle kihallgatáskor megsemmisítette. Csedőnek vagy Danczkaynak, Wesselényinek vagy Túrynek egyetlen sorát sem találták nála. A legnagyobb lelki nyugalommal fogadta Scheuring és Schmid századosokat, mikor azok iratait kérték. Együtt pecsételték le őket. Barcsay írásban becsületszavára kijelentette, hogy felesége családi iratain kívül mindent, fenntartás nélkül átadott és kötelezte magát, hogy mihelyt felesége megérkezik — akinek fontos gazdasági ügyeket kell elintéznie — haladéktalanul és a legrövidebb úton, Budán át, Bécsbe megy, útjának célját senkinek nem árulja el.³ Iratait Mittrowszky tábornagy augusztus 21-én postakocsin indította el Nagyszebenből és ugyanakkor jelentette, hogy Barcsay legkésőbb 28-án ér Bécsbe.

Barcsay mindjárt megírta régi barátjának, Báróczi Sándornak⁴, hogy feleségével együtt családi ügyben Bécsbe megy, s megkérte, hogy «bey den 3 Hacken» foglaljon le részükre két szobát. Csak természetes, hogy Báróczi azonnal értesítette a hírről Danczkayt és Csedőt, s ezek barátjukat — aki 28-án este 9-kor érkezett meg postakocsin — már a vacsoránál várták, s ott kihallgatásuk részleteivel megismertették. Jóllehet Barcsay elindulásukig még feleségének sem szólt utazásuk igazi okáról, a bécsiek már azt rebesgették, hogy vasraverve szállították ide, sőt utóbb állítólag külföldi újságok is ezt írták. Másnap kihallgatásra jelentkezett Wallisnál; ez már tudott

¹ Gragger R., *Preussen, Weimar und die ungarische Königskrone*. Berlin, 1923. 35. l. «Nic. Forgách, General Orezi, Bartsai, der bei meiner Abreise, ich weiss nicht für gewiss, bei Kaiser-Chevaux-legers oder bei Albert-Carabinieri aus Wien, Rittmeister war, und Bessenyei... sind hierin am vorzüglichsten mit wachsamem Auge zu beobachten.»

² HKR. id. iratsomó 4. sz.

³ U. o. 16. sz.

⁴ L. a kihallgatásáról fölvett jegyzőkönyvet, u. o. 21. sz.

megérkezéséről: Barcsaynak valamelyik cselédje, valószínűleg cseh komornyikja, Prohaszka Vencel, árulta be,¹ de nem fogadta, hanem parancsörtisztjével izente ki, hogy legfelsőbb rendeletre egyelőre szobafogságban (*Hausarrest*) maradjon; kardját ugyan meghagyják, de minden látogatástól tartózkodjék. Barcsay természetesen és tapintatosan tartotta, hogy előkelő ismerőseit, pl. Degelmann bárókat (leveleiben *Spádési*) nem látogathatja meg; de még aznap ebédre vendégei érkeztek Badenből: húga (seine nièce) és férje, Fábíán Dániel udv. titkár; majd Danczkay is megint fölkereste. Ezek hallatára azt is megtiltották, hogy látogatókat fogadjon, s büntetésül estére már kardját is elvették, sőt tudtára adták, hogy egyik kaszárnya tiszti lakásába fogják átszállítani. Költőnk e hírre menten Wallishoz fordult s azt kérte, hogy egyrészt a tiszti tekintély (decorum) szempontjából, de azért is, mert ilyen bánásmód Erdélyben a kedélyeket fölkorbacsolhatja, engedje meg, hogy inkább a maga költségén egy, már kiszemelt lakást bérelhessen a Wollzeilen, ahol majd a kiküldendő bizottság is kényelmesen dolgozhatik.² Kérését nem teljesítették, hanem feleségével együtt átvitték az Alserlaktanyába s itt több mint egy hét múlva, mikorra — szeptember 4-én — irásai is megérkeztek, megkezdték kihallgatását.

A titkos társulatokról ezúttal sem tudott semmit. A levelek minden részéről bő felvilágosítást adott, de magyarázatai ugyanazok voltak, mint Danczkayéi vagy Csedő értelmezései: egyrészt ezek már informálták őt, másrészt nem is igen mondhatott mást, legföljebb részletesebben tudott beszélni, hiszen a maga leveleiről volt szó. A vadásztársaságról elmondta, hogy az mintegy másfél esztendővel ezelőtt alakult, tagjai egy kis vadászskürtöt hordtak mellükön; tudta, hogy Barco egyet föl is küldött az udvarhoz, hogy az udvar már régebben jelentést kért a társaságról, s Bánffy felelt is rá: az egész társaságot nevetségessé tette és föllozlatta. Sógorát, Túry Lászlót nem nagyon kímélte, maga is veszedelmes embernek tartotta. De a francia eszméknél is nagyobb bajt látott az oláh mozgalmakban: erre ismételten fölhívta bécsi barátainak figyelmét.

Vallomása okos és meggondolt, nyugodt és férfias volt. Forradalmi eszméktől, lázadástól, felségsértéstől tisztának érezte lelkiismeretét. Közéleti hazafias működésében pedig — nemcsak Bánffyra, hanem Barcora is bátran hivatkozott — mindig a királynak és nemzetnek java lebegett szeme előtt.

Kézdetben csak célozgatott rá, hogy ellenségeinek kell lenniük, akik őt ennek ellenére is kegyvesztetté tették; vallomásának végén pedig kimondta, hogy meggyőződése szerint azt a családi gyűlölködést, amely közte és a Telekiek között van,

¹ HKR. 1795. 27. fasc. 705. sz.

² HKR. 1795. 44. fasc. 536—24. sz.

legfelsőbb helyen államügynek tüntették föl s így akartak rajta bosszút állni.¹ Sokkal jobban bizik Ő Felsége igazságszeretében, hogysem őt egy Erdélyben hatalmas, neki ellenséges család áldozatául dobná. Végül őrizetbevételéért önérzetesen elégtételt kért és kívánta útiköltségeinek megtérítését; hivatkozott katonai érdemeire, amelyeknek volt parancsnokai, Nostitz és Lacy tábornokok a tanúi; sőt azt a reménységét is kifejezte, hogy a király emlékezni fog ígéretére, amelyet néki nyugalombavonulásakor tett — azt hitte, hogy most elégtételül megkapja a tábornoki címet. Keservesen csalódott, különös meglepetés várt rá.

Lelkiismerete tiszta volt, s a vizsgálat egész menete megnyugtathatta arról, amit Gr. Saurau Ferenc, Alsó-Ausztria tartományi főnöke is kénytelen volt október 1-én jelenteni,² hogy semmiféle államellenes (staatsgefährlich) cselekvényt nem lehet rábizonyítani, tehát jogszerűen semmiféle büntetést sem lehet rá kiróni. Nem tudhatott azonban arról, amivel Saurau megpótolta jelentését: hogy az állam érdekeinek szempontjából Barcsay olyan ember, akit nem szabad szem elől téveszteni. Föltűnő heveséggel vesz részt a közügyekben: «hieroglifáiban» rengeteg szatíra van; elkobzott írásaiban francia írókból kijegyzett részek azt bizonyítják, hogy legjobban az olyan helyek érdeklik, amelyekben emberi jogokról, a fejedelmek despotizmusáról és a papság igájáról van szó. Erdélyben, ahol úgyszólván a pártoskodó szellem (Factionsgeist) és fanatikus az újtási vágy, az ilyen ember kész veszedelem. Legjobb volna tehát valamelyik német örökös tartományban rangjához méltó szolgálatra beosztani, s ott viselkedését, társaságát és levelezését megfigyeltetni. Elégtételről és kártérítésről persze szó sem lehet: minden állampolgár maga az oka, ha magatartásával gyanúba keveredik, és az államhatalomnak számon kell kérnie cselekedeteit.

Még érdekesebb az udv. haditanács elnökének, Wallisnak összefoglaló jelentése.³ Az erdélyi viszonyoknak aulikus szemszögből éles és világos képét rajzolja meg. Ritkán lánti ilyen tisztán a kamarilla munkáját. Wallis, elítélve II. Józsefnek utolsó intézkedését, amellyel rendeleteit visszavonta, nyíltan előadja, miként akarják illír törekvések színleges ápolásával és a határőrvidékek erősítésével a magyar függetlenségi törekvéseket és Erdély szerepét, sőt magát az úniót is ellensúlyozni. A két magyar hazában forradalmi szellem nincsen, de elébe

¹ «Aus allen vorhergehenden glaube er erläutert zu haben, dass man Allh. Orts eine Privatfamilienghässigkeit, welche zwischen ihm und denen Teleky obwalte, zu einem Staats Geschäft habe machen und sich an ihm rächen wollen.» U. o. 536—21. sz.

² Pergen-Akten. id. h.

³ HKR. 1795. 44. fasc. 536—24. sz.

kell vágni a jövő országyűlések ellenzéki mozgalmainak és ezek jólőre való készülleteinek. (Wallis jól látja Barcsay igazi «bűnét».) Barcsayt — ide lyukad ki ő is — nem szabad visszaengedni Erdélybe, mert sokat foglalkozik közügyekkel, mert nagy a rokonsága, amely reá hallgat, s mert nagy a befolyása az erjedő mozgalmakra és országyűlési tárgyalásokra.

Barcsay Ábrahámnak e tervekről fogalma sem volt. Nem értette, miért tartják még mindig őrizetben; egyre türelmetlenebb lett. Szeptember 25-én az őrizetből való elbocsátását kérte,¹ majd legalább fogságának könnyítését,² október 7-én pedig, minthogy már több mint egy hónapja van — ok nélkül — elzárva, pedig gazdaságában szükség van honnlétére, hazautazásra kér engedélyt.³ Nem is álmodhatta, hogy sorsa mennyire balrafordult: Saurau érveinek és Wallis okos, világos előterjesztésének meglett az eredménye.

A császár október 11-én közölte elhatározását a haditanács elnökével.

«Der Oberst Barcsay ist unter dem FML. Neugebauer zu Laybach anzustellen, und werden Sie daher die Verfügung treffen, dass solcher *unverzüglich und ohne Widerrede* sich dahin verfüge, da ich eine Vorstellung dagegen weder schriftlich, noch mündlich annehmen werde. Die Gemahlin kann unbedenklich nach Siebenbürgen zu Besorgung ihrer Güter und Wirtschaft abgehen.»⁴

Neugebauer gráci vezénylő-tábornokot ugyanekkor megbízzák, hogy a krajnai tartományfőnökkel, von der Marck báró tábornokkal egyetértve figyeltesse Barcsayt s ellenőrizze levelezését.

Barcsay tehát akarata és kedve ellenére újból aktív ezredes és laibachi állomásparancsnok lett. Felesége, miként Bécsben, most is állhatatosan kitartott mellette s nem akart tőle távozni: együtt indultak új lakóhelyükre. Noha férjének «haladéktalanul» be kellett vonulnia, nem nagyon siettek. Mindszentek napján még nem voltak Laibachban. Hol jártak két hétig, nem tudni. Lehet, hogy csak Pozsonyban vagy Sopronban voltak, lehet, hogy Dévát is megjárták — Pergen, a rendőrminiszter értesíti von der Marckot, hogy Barcsayt október végén már Grácban látták: Barcsay november 3-án vette át az állomásparancsnokságot. (Militärkommando.)⁵

Laibachban Barcsayék visszavonultan éltek, társadalmi érintkezést senkivel sem kerestek; a tartományfőnöknél is Barcsay csak magában és egyszer volt, akkor is zárkozottnak és szüksézávúnak mutatkozott. S alig egy hét múltán, novem-

¹ HKR. 1795. G. 5780. l.

² U. o. G. 5910. és 4. fasc. 247. sz.

³ U. o. G. 5946. l.

⁴ Pergen-Akten, id. b.

⁵ Von der Marck jelentése u. o. 1795. november 5.

ber 12-én már hathónapi szabadságot kért gráci parancsnokától régi barátját, Ferraris gr. altábornagyot pedig magánlevélben kérte meg, hogy a referensnél járjon el ügyében. Négy nappal utóbb már Janits bécsi ágenst bizza meg, hogy sürgesse szabadságolását.¹ Persze, kérvényére választ sem kapott.

Karácsonyig nagyon sok levelet írt ösmerőseinek, rokonainak. A főpostamester szorgalmasan jelentgeti, kiknek címezi leveleit; a gyanúsabbakat (az érkezőket is) fölterjesztik Bécsbe s ott titokban fölbontják — de aggasztót nem találnak bennük. Gazdaságának ügyeiről intézkedhetik, vagy szabadságáról, hazamenetelükről ír: Bécsben nyilván mosolyognak rajta. Érdekes, hogy már november elején megkérdezte a postát, merre mennek gyorsabban és biztosabban Erdélybe a levelek, Bécsen és Budán, vagy Károlyvároson és Temesváron át? A főpostamester biztosítja róla, hogy Bécsen át biztosabban és másfél nappal hamarabb érnek Erdélybe — Barcsay erre következetesen Károlyváros felé irányítja s felesége vagy segédtsíjtje pecsétjével zárja leveleit: jó magyar volt, nem hitt a németnek. Nem tudta, hogy leveleit így is fölbontják, különösen, mikor januárban Csedővel és Fábiánnal is levelezni kezd. Marck ekkoriban a legjobb bizonyítványt állítja ki róla: egész magatartása csöndes, inkább óvatos, beszédje szerény. Marckot most már többször is meglátogatta; úgy látszik azonban, betegeskedni is kezdett, mert 1796. február 27-én orvosi bizonyítvánnyal egészségének helyreállítására Bécsbe kér kéthónapi szabadságot. Neugebauer ezt hajlandó engedélyezni, de mikor a haditanácsnak jelenti, orrot kap érte és utasítást, hogy azonnal rendelje vissza Krajnába.²

Barcsaynál betelt a pohár Erdélyben, s épen Hunyadban, újra mozgolódnak az oláh ezredek, a hátszegi grancsárok ellenszegülnek és szökdösnek:³ birtokai, gazdasága veszélyben; ő maga beteg. Felesége, aki a magyaron kívül más nyelvet nem beszél, únja magát, társasága nincs. Március elején egyízben, Marcknál látogatóban, elejti, hogy felesége hazamegy, s ő maga is Marburgon át elkíséri Grácig. Marck természetesen tartja, hogy erre engedélyt kapott s még nyugodtabb, mikor tíz nappal utóbb meghallja, hogy ott is van, előljárójának szeme előtt. Mekkora a meglepetése, mikor április 11-én Pergen readörminiszter Bécsből kérdést intéz hozzá: van-e tudomása róla, hogy Barcsay előljáróinak tudta nélkül eltávozott.⁴

Neugebauer már március 16-án jelentette a haditanácsnak,⁵ hogy Barcsay Grácból Gleisdorfon és Burgaun át Sopronba

¹ IK. 1931. 93. l.

² «Unbegreiflich, wie ihm der Urlaub nach Wien habe ertheilt werden können.» Pergen-Akten, id. h.

³ HKR. 1796. G. 2995. l.

⁴ Pergen-Akten.

⁵ HKR. 1796. A. 365. l.

távozott; stafétája még Burgauban elérte parancsával, hogy azonnal térjen vissza, de válaszra sem méltatta. 27-én Barco már azt is tudja, hogy Temesváron át Dévára szökött, ahová a soproni posta értesítést küldött, hogy ott 8 levele és 11 ujságja maradt.¹ Április 1-én Barcsay Kolozsvárt van.

Ferenc király a kapott jelentésekre természetesen azonnal elrendelte, hogy Barcsayt ott, ahol érik, azonnal le kell tartóztatni és Laibachba kell szállítani,² Neugebauer pedig kérdést intézett a haditanácsához, hogy elfogatása esetén a gráci granátos-kaszárnyába, vagy Laibachban magánépületbe zárassa-e el.³ A laibachi főpostamester már ujságolja is von der Marcknak, hogy hozzák Bárcsajt... de nem így történt.

Mikor Mittrowski rendeletére Kürschner főhadnagy április 11-én megjelent Kolozsvárt, hogy letartóztassa, Barcsayt betegen, ágyban találja. Ott is marad egy altiszttel együtt, őrizetére. Sokáig kell őrizni őt. Orvosok, majd külön kiküldött katonarvosok bizonyítják júliusban⁴ s még augusztus végén is, hogy halálveszedelem nélkül nem lehet útnak eresztteni.⁵ Barcsay még júliusban kérte, hogy — ha meggyógyul — nem mint fogoly, kísérettel, hanem önként mehessen Grácba, becsület-szóra. Addig is azonban engedjék meg, hogy orvosi tanácsért Bécsbe s onnan a bádeni fürdőbe mehessen. Kérésére nem kapott választ.

A császár nagyon haragudott rá, s a császár haragját enyhíteni csak egy hőselkű vértanú-asszony tudta: Barcsay Ábrahámné... Cserey Farkas, aki már látott hasonló önfeláldozást Wesselényi Miklósné Cserey Helénától, mint említettük, Barcsaynéról is följegyezte, hogy férje megérdemelt szabadságát pénzen és megalázkodással kellett megvásárolnia. A pénzt nyilván orvosokra és udvari ágensek költségeire kellett fordítania. Hogy mi volt rá nézve megalázó, azt az eddigiekből könnyű kikövetkeztetni. A nagyon népszerű Barcsay érdekében egész Erdély megmozdult. A befolyásos emberek közül többen («mehrere Individuen»)⁶ — közöttük bizonyára a kormányzó, Gr. Bánffy György is — kérték Barcsay megkegyelmezését:

¹ Érdekes, hogy az egyik levél írója Gr. Széchenyi Ferencné Festetich Júlia.

² «Der Oberst Barcsay ist überall, wo er angetroffen wird, auf der Stelle zu arretieren und nach Laybach zu transportieren, allwo das Galcomdo bis auf weitere Befehle wegen seiner Bewachung als Arrestant zu disponieren hat.» HKR. 1796. A. 564, 1.

³ U. o. A. 632. A császár úgy rendelkezik, hogy Grácba kell vinni. 1796. A. 681.

⁴ HKR. 1796. G. 5170. I., júl. 18.

⁵ U. o. G. 5597. I. (aug. 19.) és G. 5813. (aug. 28.) Kár, hogy egyetlen egy orvosi bizonyítvány sem maradt az irattárban, amelyből Barcsay betegségét megállapíthatnók.

⁶ HKR. 1796. G. 7001. I.

eredménytelenül. Szeptember 17-én, Mittrowski szokott havi jelentésével egyidőben,¹ érkezik a Hofkriegsrathoz Barcsayné fölségfolyamodványa, amelyben férje nyomorult egészségi állapotára való tekintettel («auf die elenden Gesundheits Zustände») kéri a császárt, hogy az elrendelt gráci úttól mentse föl és a terhére rótt bünt nézze el.

A kérvény Bécsben kelt, s a grófnő bizonyára személyesen vitte el Wallishoz, talán a császárhoz is. Ebben nem volt semmi megalázó. De megalázkodás volt Bethlen Zsuzsanna grófnőnek — s azt hiszem, ezt tette — elmennie ahhoz a Teleki Sámuel grófhoz, akiben (joggal-e, vagy sem) az egész meghurcolás okát, intézőjét és a régi családi harc győztesét látták. Az erdélyi kancellár célt ért, erkölcsi diadalt ült: egy Bethlen grófnő esedezett nála kegyelemért. Október 2-án kelt a császári elhatározás, amelyről a haditanács elnöke Mittrowskit értesítette:²

«Seyne Mayestät haben bewilliget, dass der Oberste Barcsay seines bisherigen Arrestes entlassen, mithin die zu seiner Beobachtung aufgestellte Militärwacht ihm abgenommen, er auch von der angeordnet gewesenen Reise nach Gratz disponiert werden soll, wornach das General Cmo das Nöthige zu veranlassen, von nun an über das künftige Betragen des Barcsay eine geheime, ihm unbekannt bleibende Aufricht zu veranstalten und hierüber von Zeit zu Zeit den Bericht anher zu erstatten hat.»

Barcsay Ábrahám kálváriája tehát nyugvóponthoz jutott. Valóban ártatlanul hurcolták meg s próbálták hazájától távortartani. Eszményekért küzdött, amelyeknek megvalósulásáig még félszázadnak kellett elteltie. Törvényes eszközökkel, alkotmányosan küzdött. Arcképe méltó párja annak, amelyet Wes-selényiről mesterkézzel Kemény Zsigmond rajzolt. Igaza van Kazinczynak, hogy a műzsák koszorúja nélkül is halhatatlanok az érdemei.

Ám, ha feleségének önfeláldozó szeretete megmentette is a további zaklatástól, újabb megaláztatását nem kerülhette el. A nagyszombati katonai parancsnokság 480 frt. 13 krajcárt követelt rajta őrzésének költségei fejében: ennyi ártatlanul szenvedett rabságért még fizetnie kellett volna.³ Minthogy ezredesi fizetését a laibachi parancsnokság folyósította, oda fordultak, s a haditanács azt is megengedte, hogy az összeget fizetéséből részletekben vonják le.⁴ Ekkor derült ki, hogy Barcsay

¹ «...dass der Oberste Barcsay ohngeachtet der angewandten Arzneyen und Bädern seyne Besserung nicht spühre, und die Kräfte noch nicht habe, die angeordnete Reise zu uternehmen, auch nach den chyrurgischen Zeugnissen nicht so bald sein Aufkommen zu hoffen sey. U. o. G. 7010.

² HKR. 1796. G. 7152. l.

³ U. o. G. 7886. l.

⁴ Laibachi megbízásakor 1200 frt. ezredesi nyugdíját megszüntetik és 1552 frt. 49⁴/₈ kr. lova-sági ezredesi fizetést utaltak részére, ehhez napi 12 kenyér- és 8 lótápadagot, ingyenes lakással. HKR. 1795. 44. fasc. 536—23. sz.

már 1796. február 1. óta nem vette föl fizetését. Nyilván azért akart Bécsbe, majd hazamenni, hogy állásáról, de nyugdíjáról is lemondjon: ha nem nyugdíjas ezredes, nem lehet őt többé Laibachba rendelni, hazamehet gazdálkodni s a haditanácshoz többé semmi köze sincs. Nem szökevény többé. Most sem volt hajlandó őrizése díját megfizetni; odadobta egész nyugdíját: följánlotta, mint önkéntes adományt a francia háború költségeire, s kérte, ha tetszik, ebből vonják le a kincstár követelte összeget.¹ Nem akart Bécsről többé tudni, nem akart Béctől semmit elfogadni. Magyar úr volt, fejedelmi sarj: gavallérosan bár, de visszadobta, amit bántalmazói adtak. De a *Cerberus* is, Ferenc császár, vérbeli fejedelem volt. Barcsay beadványát igen gyorsan és rövid formában intézte el: «Der Oberste Barcsay hat dasjenige, war das Aerarium von Ihm zu fordern hat, zu entrichten, ein Geschenk aber von Ihm anzunehmen bin ich nicht gesinnt. *Franz m. p.*»² És Ferenc volt a király, Barcsay az alattvaló.

A birtokán immár nyugodtan gazdálkodó költő végre elérte, hogy életét a nagyon szeretett asszonynak szentelhette. Nyugdíját valószínűleg ezután sem vette föl; a katonaságról és a bécsi udvarról azonban bizonyosan nem akart többé tudni: megcsömörlött tőle. Az erdélyi országgyűlések is elcsöndesedtek, egyre szolgálóbb lett a szellemük, s Erdély — mondja Kemény Zsigmond³ — annyit hullatott el árnyékalkotmányából, hogy «ha tíz évig lett volna rendes országgyűlése, a végsőnek alig maradhat egyéb teendője, mint egy határozat által bezárni a terem ajtaját, s miután többé tanácskozásra szükség nincs, mint a római színészeknek, midőn a komédia bevégeztetett, a közönség előtt elkiáltania magát: plaudite!» — Ez a világ már nem a nemes ideálokért, únióért és Nagymagyarországért hevülő Barcsay világa volt.

GÁLOS REZSŐ.

¹ «...wobey der selbe auch seine ganze Pension als einen freywilligen Kriegs Beytrag für die Zeit des gegenwärtigen Krieges aufgebothen habe.» HKR. 1797. G. 27. l. (jan. 4.)

² U. o. 1797. G. 215. l. (jan. 10.)

³ Id. m. X. 158—159. l.

A «SZILÁGYI ÉS HAJMÁSI» MONDA ÉS TÓTNYELVÜ FORDÍTÁSA.

A *Szilágyi Mihály és Hajmási László históriája* c. mondát a magyar tudományos irodalom már több, mint száz éve tárgyalja, a nélkül azonban, hogy kutatásainak eredményeivel véglegesen meg tudná magyarázni e nagybecsű költemény eredetének kérdését; mióta Toldy Ferenc közölte (1828.), számos tudósunk fejtette ki véleményét, sorakoztatta fel érveit a maga igazsága mellett, de az oly alapvetően fontos kérdések, mint ki, hol, mikor, mily körülmények között írta, mindmáig felelet nélkül maradtak, s nyilvánvaló tények helyett meg kell elégednünk valószínű feltevésekkel. A költemény eredete kapcsán oly feltevések is merültek fel tót és cseh részről, szintén már majd száz év óta, hogy régi elbeszélő irodalmunknak ez az igen értékes alkotása — tót eredetű históriás éneknek egyszerű, szolgai fordítása. Bár e feltevést érvekkel megtámogatva, bizonyosságnak iparkodtak feltüntetni, nem lesz nehéz bebizonyítani, hogy a költemény eredetije magyar, a tót históriás ének pedig fordítás — a magyarból.

Ismeretes, hogy a *Szilágyi és Hajmási* monda két változatban maradt ránk: két XVII. századi kéziratban. «A régibb szöveg az 1638 körül összeírt s most az Akadémia kéziratárában őrzött Csoma-kódex 120^b—122^b lapján levő 1—72. verssor; mikor Jankovich Miklós lemásolta, akkor még teljes volt, de a 73—99. verssor most csak a M. N. Múzeum-i másolatban (XVI. századi magyar versek 237. Quart. Hung.) a 303—4. lapon van meg.»¹ Az Akadémia kéziratárában ugyanerről van még egy másolat a Toldy-féle *Corpus Poetarum* (II. 1—9. fogás) számára Virág Istvántól 1827-ből.

A másik kézirati szöveg a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumban őrzött Vasady-kódex 106^a—111^a lapján van: *CANTIO PVLCH-ra De filagi Mihaliru(-l) et hagimasi laftorol* címmel. A két szöveg főként abban tér el egymástól, hogy a Vasady-kódexben az ének 24. sora (vagy 8. versszaka) után 51 olyan verssor (17 versszak) következik, Szilágyi fohászkodása, amely nincs meg a Csoma-kódexben — de azért a szöveget nem érezzük különösebbképen csonkultnak. A másik különbség az, hogy

¹ Magyar Könyvszemle 1916. 77. l.

az évszámoknál a Csoma-kódex 1571, a Vasady-kódex 1561-et adja a szerzés évéül. Fontos még, hogy a versszakok össze vannak keverve az énekekben, s az 5. után eredetileg a 9—25., ezután 6—8. s utána a 26—50. versszak következett; a 23—24. versszak sorrendjét is fel kellene cserélni. Dézsi Lajos a bővülést, Szilágyi fohászzkodását, későbbi betoldásnak tartja, mondván: «valamelyik másoló így akart vallásos színezetet adni az elbeszélésnek, melynek Csoma-kódexbeli szerkezete (az ellaposító betoldás elmaradása miatt) költőibbnek mondható.»¹

Vele ellentétben Honti János azt hangoztatja,² hogy ez a többlet nem interpolatio, «hiszen nagyon is illik ehhez a szellemhez és stílushoz; a Csoma-kódex vagy az ennek alapul szolgáló szöveg jobbizlésű másolója hagyhatta csak el ezt a részt és tette ezáltal élvezhetőbbé a költeményt...» Azt hisszük, inkább Honti felfogása a helyes. Egyrészt ez a «betoldás» nem viseli magán az önálló vallásos ének jellegét; minden sora Szilágyira vonatkozik, ha meglehetősen nagy általánosságban is; Szilágyinak eszébe jut régi vig élete, de az Úr megbüntette őt számtalan vétkéért; ígéri, hogy megjavul, csak szabaduljon ki. Kár, hogy a költő nem részletezi bűneinek sokaságát, talán többet tudnánk meg Szilágyiról és a költeményről is. De Honti álláspontját igazolja az a körülmény is, hogy a Vasady-kódex — amely a romlatlanabb szöveget őrizte meg — egyházi énekeket és vallásos tárgyú elbeszélő költeményeket tartalmazó énekes könyv³; az ő vallásos szellemének igen megfelelt ez az erkölcsi célzatú, tanulságokkal teli költemény: be is másolta a többi vallásos vonatkozású énekek közé. De e mellett tanuskodik a Csoma-kódex megrövidített szövege is; Dézsi szerint a kézirat nem csonka: nézzük meg a két strófát, amely közé «bemásolták» Szilágyi fohászzkodását:

Nagy fohászzkodván keserőséggel ez szót mondja vala:
«Észlendő ez nap úri házamnál vígan lakom vala,
Én vén atyámmal és vén anyámmal, hajadon hűgommal.»

Azért akkoron császár leánya kikönyöklött vala,
Palota ablakáról ő óhajtását hallja vala,
Ő termetire az Szilágyinak felgerjedett vala.

A továbbiakban azután elmondja, hogy elmegy az ifjakhoz, vigasztalja Szilágyit, megígéri neki, hogy, ha őt megszökteti Magyarországra s ott feleségül veszi, kiszabadítja őket a börtönből. Érezzük a hatodik strófa alapján, hogy a két versszak között hézag van. Ha föltesszük azt is, hogy a császár leánya már régtől fogva tudott az ifjak létezéséről és gyakran

¹ RMKT. VII. 378. l.

² *A Sz. és H. monda szövegtörténete*. IK. 1930. 309. l.

³ L. ismertetését az IK. 1913. 14—27. l.

beszél velük, noha a szövegben erről nincsen szó, sőt ez azt mondja: akoron (t. i. amikor Szilágyi énekelt) — még akkor sem valószínű, hogy a leány Szilágyinak erre a néhány szavára ment volna hozzá és szeretett volna belé; előbb talán meg kellett részletesebben ismernie az ifjú sorsát — ez meg éppen Szilágyi énekében van benne. Az előző 12. sor ezt mondja: «Kobza kezében, keserves nótát azon veri vala.» Ez a nóta csak két sorból állana? S hogy ezt a rövid lélegzetű nótát előadja, mindjárt kobozkíséret kell hozzá? Itt valószínűleg egy hosszabb terjedelmű dálnak kellett következnie. Erre utal a 17. sor: «. . . ő óhajását leány hallja vala,» pedig ebben a két sorban Szilágyi mit sem óhajt, csak szomorúan emlékezik a régmúlt hazai szép napokról! Az ismeretlen másoló még arra sem engedett időt neki, hogy kiemlékezze magát, nemhogy a jövőre vonatkozó óhajait előadja. Ez a kis zökkenő csak úgy magyarázható, hogy Szilágyi énekét a költemény szerves részének tekintjük, ahol részletesen megvan Szilágyi óhajása is, s csak ez után következhet a császárléány ajánlata.

Egészen bizonyosnak tartjuk, hogy a Vasady-k. őrizte meg az éneknek nemcsak teljesebb és romlatlanabb, hanem régiebb szövegét is.

A *Szilágyi és Hajmási* először Toldy Ferenc adta ki a Csoma-kódex szövege alapján Jankovich másolatából (*Magyar költői régiségek*, 1828.), a Vasady-kódex szövegét Szilágyi Áron tette közzé a RMKT. VII. kötetében; ennek jegyzeteiben pedig Dézsi Lajos közölte a Csoma-kódex-beli változatot, megállapítva a két szöveg eltéréseit is.

A tót irodalomban is van egy hasonló című, a magyarral tartalom, versforma szempontjából szinte megszólalásig megegyező históriás ének.

A tót *Sziládi a Hadmázi* olyan közel áll az egyik magyar változathoz, a Csoma-kódexben olvashatóhoz, hogy a magyar-tót nyelvek ismerői habozás nélkül megállapíthatják már az első strófák után, hogy itt csak fordításról lehet szó. Hogy a kettő közül melyik az eredeti és melyik a fordítás, az majd dolgozatunk folyamán kiderül.

A tót éneknek is két kéziratos szövege van. Az egyiket Lauček Imre, pilai (Kis-Hont megye) evangélikus lelkész fejtette ki egy kódex fedeléből (Kollár közlése: Zpiewanky 45. l.) s Kollár adta ki a Národnie Zpiewanky I. kötetének 45–52. lapján (Buda, 1834.) A kézirat csonka, csak 31 versszak van meg, s így az eredetileg utolsó strófa hiányában nem tudjuk megállapítani a szerzés idejét. Kollár ugyan az 1460-as évszámot írja a cím mellé — de minden megokolás nélkül.¹ (Buda, 1835.)

¹ Kétségkívül tudatosan megtévesztő szándékkal; így akarván igazolni a tót ének korábbi keltét! Szerk.

Közölt jegyzeteiben (463—64. l.), Toldy szövegközlésére hivatkozva, lefordítja a magyar és német szöveg alapján a hiányzó két strófát, a záró versszakkal együtt, és utána fölényesen kijelenti Kollár, hogy «a magyar fordító egy más eredeti alapján készítette, kétségtelenül a tót eredeti után, amit ő, bizonyára nemzeti büszkeségből, beismerni és megnevezni szégyenlett.»

Erthető, hogy Kollárnak ezt a megokolás nélkül odavetett állítását nem hagyta szó nélkül a magyar tudomány: Kardos Albert a *Nemzet* c. napilap 1884. okt. 29-i számában plágiummal és misztifikációval vádolja meg Kollárt, mondván: a «Kollár-féle *Michal Šiládi a Václav Hadmáži* (1460) nem tót költő agyában született, a tót nép ajkán soha nem hangzott, nem annyira kódex-fedéltől fejtetett ki, mint inkább Toldy *Magyar költői régiségeiből* fordítottatott a harmincas évek elején». Kardos érvelését azonban meg látszott döntenit az a tény, hogy a tót irodalomtörténet egy új *Šiládi a Hadmáži* kéziratot talált 1560-ból, amely tehát egy évvel idősebb a Vasady-kódex kézirat-szövegénél.

Ezt a kéziratot Vladimír Houdek találta meg 1892-ben a túrmezei kancionáléban, amelyet J. L. Holuby, Trencsén vm. seniora (?) küldött meg Houdeknek. Azelőtt (1892-ig) Miaván őrizték, azóta pedig az olmützi Múzeumegyesület tulajdona. A szöveget Liborčén János túrmezei evangélikus tanító (rektor) 1684-ben másolta a kancionáléba, amely ezen kívül még egyházi és históriás énekeket is tartalmaz. (Ismertetése a *Moravské Ornamenty* III. füzet 83—98. l.)

A kéziratot Houdek a *Časopis Matice Moravské* XVI. évfolyamában egy cikk (106—114. és 199—209. l.) keretében közli s egyben összehasonlítja a Kollár-féle variánssal, megvizsgálva az egész *Szilágyi és Hajmási*-kérdés irodalmát. Mindenekelőtt elhárítja a Kardos Albert hangoztatta misztifikációt, s igazolja Kollárt a kézirat valódiságát illetőleg; másrészt tovább megy következtetéseiben. Feldolgozza az idevonatkozó addigi irodalmat — nem ismerve még, természetesen, a Vasady-kódex-féle változatot és az újabb dolgozatokat — és mert a két nyelvű szöveg egymással úgyszólván szószerint egyezik, megállapítja, hogy egyiket fordították a másikról, s mivel egyrészt a tót kézirat-szöveg tizenegy (most már tudjuk, hogy csak: egy) évvel idősebb, másrészt mindkét magyar szöveg azt mondja, hogy egy ismeretlen poéta verséből dolgozott — míg a tót erről nem szól — Houdek azt a következtetést vonja le, hogy a «poétának ő verse» még mind a mai napig ismeretlen lévén, a tót költemény az eredeti 1560-ból, s ezt egy magyar szerző, a szendrei ifjú, 1571 (1561)-ben fordította le. A tót költemény eredetét úgy magyarázza, hogy vagy valóban megtörtént esemény alapján vagy valamely régiebb elbeszélés nyomán írta az illető ismeretlen tót költő.

Mielőtt megvizsgáljuk, megállja-e helyét Houdek érvelése, állapítsuk meg először, Honti János kutatásai alapján (*A Sz. és H. monda rokonai és eredetkérdése*),¹ hogy az európai mondakincsből tizenhat oly mondat lehet összehordani, amelyekben a tárgy (két ifjú vagy barát küzdelme egyazon leányért) közös. Szerinte ezek mind az ősgermán Hilde-mítoszra mennek vissza, onnan került a mítosz a viking-, majd a nibelungen-világba, azután átszármaozott Lengyel- és onnan Magyarországra. Honti úgy véli, hogy a monda először a magyarországi szerbeknél vert gyökeret s ott kétirányú fejlődést mutat. Az egyik irány tele van természetfölötti elemekkel, a másik — a törökkel való harcok következtében — heroikussá lett, s a harcok elfelejtették a monda mitikus elemeit. A magyar nép a délvidéki szerbektől hallhatta a monda motívumát, s történelmi alapját ama történelmi tények szolgáltatták — kibővítve esetleges helyi hagyományokkal — amelyeket Thúry József kutatott fel.² Híven tükrözi-e ez a tanítás a magyar monda eredetét, ne kutassuk; azt elfogadhatjuk tényül, hogy maga a tárgy európai vándormese.

Még fontosabb ránk nézve, hogy Honti János egy másik dolgozatában³ közös alapvázra igyekszik hozni a Sz. és H. tárgykörébe tartozó magyar mondákat: a két székely balladát (Magyar Népköltési Gyűjtemény I. 158. l. és 160. l.), Gegő Elek kománfalvi feljegyzéseit⁴ (M. N. Gyűjt. I. 556. l. EPhK. 1885. 593. l. és RMK.T. VII. 374. l.) és a Szendrei névtelen feldolgozását. Honti szerint mind a három egy közös, nagyobb terjedelmű elbeszélő költeményre megy vissza, amely később tartalmában, feldolgozásában, előadásmódjában hasonult a magyar népballádák típusához. Meg is kísérli rekonstruálni ezt a feltételezett eredeti alapszöveget, amelyből az előbbi három variáns alakult. E variánsoknak egymáshoz való tartozása, egymással való rokonsága annyira nyilvánvaló, hogy kétségtelen: a Szendrei névtelen ugyanabból az élő szövegből merített, amelynek későbbi változatait bírjuk a XIX. sz. folyamán feljegyzett népekekben. Az eredeti népénekéről semmi adatunk sincs, így nem lehet megállapítani, mikor keletkezett. Csak hozzávetés tehát, ha Honti a XV. és XVI. sz. fordulójára teszi a költemény keletkezését.

A monda tehát — s ezt kétségtelené teszi a Honti megállapította három, ill. négy változat — a magyarság körében elterjedt és népszerű volt már a XV—XVI. században. Ez ugyan még nem bizonyítéka annak, hogy magyar ajkon termett — de megadja a lehetőségét, sőt valószínűségét. Houdek azonban,

¹ Ethnographia 1930. 25—37. l.

² Thúry József: *Sz. és H. hitóriája*. IK. 1893.

³ Honti J.: *A Sz. és H. monda szövegtörténete*, IK. 1930. 304—321. l.

⁴ Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. 1838. 80. l.

s közlésének ismertetése kapcsán Skultéty,¹ azt állítják, hogy a Szendrői névtelen éneke nem eredeti magyar termék, hanem a tárgyalt tót vers fordítása. Megáll-e ez a tanítás? Vizsgáljuk meg először Houdek érveit.

Houdek első kettős érvét az utolsó vesszaktól meríti. Ez magyarul így szól:

Ezeröttszázban és hetven² fölött írának egyben,
Egy ifjú szörzé vala últében Szöndörö várában,
Egy poétának az ő verseiből, szomorú szívében.

A tót szöveg megfelelő része:

Roku tisiciho a petisteho a šestdesateho,
po Svatem [Duch]u ten prvny tyden do kroniky zepsal
jeden mladeneč k svej veselosti sobe prosevoval.

A tót nyelvű variáns 1560-ból való, tehát 11, ill. egy évvel korábbi, mint a magyar — ez az egyik érv; a másik: a magyar költő «egy poétának a verseiből» szerző, míg a tót erről említést sem tesz. Houdek szerint tehát eredeti a tót — mivel ez a régibb — s egyúttal ez a «poétának ő verse» is, amelyikből a magyar fordító dolgozott. Perdöntő bizonyíték — de csak akkor, ha feltesszük, hogy a magyar szövegek, amelyek, tudjuk, nem az eredeti fogalmazást őrizték meg, híven adják, amit forrásukban találtak. De erről szó sem lehet, hiszen az egyik variáns az 1561-es, a másik az 1571-es évet jelöli meg a szerzés időpontjául — az évjelzés nyilvánvalóan a másolótól ered, annak változtatására utal. Ez a változtatás épen nem egyedül álló jelenség. Tudjuk, hogy az énekszövegek meglehetősen ingadozók, s épen az utolsó versszak van — már helyzeténél fogva is — leginkább kitéve változásoknak, kivált a másolók önkényeskedéseinek; az utolsó versszak szolgált u. i. arra, hogy a szerző esetleges magánközleményeit elmondja. Viszont a másolóknak is szokott mondanivalójuk lenni, s a szerzőt megmásíthatják, sőt esetleg a saját nevüket írják oda³ vagy megváltoztatják az ének keltét jelző évszámot. Így fogva fel a dolgot, igazán nem adhatunk tejes hitelt az utolsó versszaknak, s nincs okunk, sőt jogunk sem, ragaszkodni ahhoz a gondolathoz, hogy a magyar szövegek évszáma az ének keletkezésének időpontját adja meg. Szóval abból, hogy a szövegek tanuskodása szerint a tót éneket 1560-ban a magyart 1561-ben és 1571-ben jegyezték le, épen nem következik, hogy a tót szöveg eredete meggyalomszebbre vissza.

¹ Slovenské Pohl'ady 1892. 495 l.

² Vasady-k.-ben: hatvan.

³ L. pl. a Vasady-kódex egyes másolót a másolt költemények után odairják: «Finis per me, Mindszenty Máté» etc.

Mint másolat, a tót a legkorábbi,¹ igyekezzünk tehát ennek alapján megállapítani, mi volt az eredeti utolsó versszakban. Az első sor kétségkívül a szerzés évszámát tartalmazta (amely azonban sem 1571, sem 1561, de talán még 1560 sem volt), a második az év közelebbi pontját jelölhette meg, minden bizonnyal pünkösdi tájkát; erre utal a tót variánsán kívül az a körülmény is, hogy az egész cselekvény akkor indul meg (egy időkorban pünkösdi napjára hogy jutattak vala): ezzel is az előadás valószínűségét akarta emelni; a harmadik sor pedig a szokásos formulát: egy ifjú írta a saját mulatságára; itt volt talán Szendrő és a «poéta ő verse» is. Hogy a tótnak nincs benne a «poéta ő verse», sem Szendrő, de viszont ott van pünkösdi napja, arra vall, hogy az kétségkívül megvolt a magyar eredetiben, míg a másik kettő csak meglehetett, de a tótból kiszorult, mert nem telt a versből. Viszont a tótnak az a közlése, hogy «do kroniky zepsal», (a krónikába leírta valamiről) arra céloz, hogy ez az egész utolsó versszak talán nem a költemény szerzőjétől, hanem első leírójától származik; az egész költeményt ugyanis az énekmondó adta elő, énekelte el («ha meghallgatnátok»), s csak később írta le valaki, akinek megtetszett: az szerzett írást róla. Talán erre céloz az a bizonyos szendrei ifjú, amikor a «poéta ő verséről» szól. Ilyesmikre kell gondolnunk, amikor az utolsó versszakot olvassuk, s mielőtt hitelt adnánk eme kétes adatoknak. Épen azért nem fogadhatjuk el döntőnek Houdek érvelését, mert érvei bizonytalanok: homokra épít.

Houdek másik 'hatásos' érvét a tót szöveg eredeti volta mellett a 15. versszakban találja: «Nagyszombat felé az farkasokkal szöröncsét próbálni». A magyar szövegben azt állítja, a Nagyszombat érthetetlen, nem lehet más, csak Trnava fordítása. Ez a sor valóban homályos; miért szerepel Nagyszombat, s mik vagy kik azok a farkasok?² Olyan kérdések, amelyekre nehéz a kielégítő felelet. Houdeknek ez a érve azonban visszafelé süll el: épen azt cáfolja meg, hogy a magyar szöveg a tót fordítása. Ha ugyanis megvizsgáljuk a tót fordítást, azt találjuk, hogy a «farkasokkal» kimaradt belőle — nyilván a tót fordító sem értette, miről van szó, ezért egyszerűsítette le; de nincs meg a tót szövegben a Nagyszombatnak megfelelő Trnava sem — pedig a tót másolat régibb a két magyar variánsnál; Nagyszombat helyén ott Uhorská Zem (= Magyarország) van — Magyarországot más hely is Uhorská Zemmél fordítja. Bizonyí-

¹ Nem tudom, látta-e valaki a cseh és tót tudósokon kívül a Houdek közölte ének eredeti kéziratát. Pusztán gyanú ugyan részemről, de úgy érzem ki kell mondanom: egészen bizonyos az, hogy a kéziratban az 1560-as évszám szerepel? Ha Kollár csak úgy kapásból 1460-ra tette az ének keletkezését, nem lehet-e Houdek közlésében az 1560-as évszám 'téves olvasat' — vagy épen szándékosan téves olvasás? Szerk.

² Helyesebben: miért nevezi a törököket farkasoknak? Szerk.

tani sem kell, hogyha a tót szöveg volna az eredeti a maga Uhorská Zemjével, ebből semmiképen sem lehetne megfejtetni a magyar szöveg Nagyszombatját: miért helyettesítette volna a magyar «fordító» Magyarország nevét ezzel a városnévvel? Ez a helynév csak úgy kerülhetett a magyar szövegbe, hogy forrásában Tirnovo ~ Tirnava volt, ennek a Magyarország déli határához közel fekvő bolgár városnak neve, s valamelyik későbbi énekmondó — tudva azt, hogy a tót Trnava és a latinósított Tyrnavia magyarul Nagyszombat — magyar helynévvel helyettesítette a szlávot, habár Nagyszombatnak semmi köze sem volt az eseményekhez. A magyar szöveg akkor lehetne fordítás, ha a tótban Trnava állana! Hogyan került viszont a tót szövegbe az Uhorská Zem kifejezés? Ezt ugyan nem a mi kötelességünk megfejtetni, de megkíséreljük egy feltevés árán. Fel kell tennünk, hogy volt az éneknek egy olyan magyar változata, amelyben Magyarország szerepelt — s ennek emlékét őrizte meg épen a tót szöveg, lefordítva az ország nevét Uhorská Zemmel.

Íme Houdek két súlyos bizonyossága! Az egyik súlytalan, nem bizonyít semmit, a másik meg épen a mi igazunk mellett tesz tanúságot.

Áttérve a magunk érveire, elmellőzzük azt — mert nem bizonyítható, csak érezhető — hogy a Szendrei névtelen énekéből magyar levegő árad felénk, s az ének szelleme is egészen magyaros. Csak a pozitív, kézzel fogható érveinket akarjuk felsorakoztatni. Kezdem azzal, hogy van a tót énekben néhány apró mozzanat, amelyek csak magyarból fordított szövegben vannak helyükön, eredeti tót költeményben nem volna érthetőek. Ilyen először az, hogy míg a magyarban két főhősnek állandó jelzője a «vitéz úrfiak», a tót szövegben ilyenkor ezenkívül még ott van: a «magyar úrfiak», «magyar vitézek» («vitēzi uheršti»: 16, 24. vszk; «mladī pani z uherskej zeme». Lauček-féle szöveg: «uheršti vitēzi»: 20. vszk; «uheršti pani»: 22. vszk.) A magyar szerzőnek ezt nem kellett megmondani, úgyis tudta mindenki. A tót fordító tette ezt oda, mintegy magyarázatképen, «azok a híres magyar vitézek» (nem tótok!); ha a tót szöveg volna az eredeti, akkor is benne lehetne ugyan, annak kiemelésére, hogy idegen nemzet hőseiről van szó, de hogy használatuknak más volt az oka, azt a körülmény igazolja, hogy ezek a jelzők a tót költeményben mindig ott fordulnak elő, ahol az némi szabadsággal adja a magyar szöveget — vagy bővebben, illetőleg könnyebben tolmácsolja a nehézkes magyar fordulatot, vagy a vérszáj kedvéért halmozza a díszítő jelzőket. Az akkor már igen fejlett cseh irodalmi nyelvben a tót szerző takarékosabban, tömörebben szólaltathatja meg a körülményes, nehézkes magyar szöveget, s az ilyenkor megtakarított néhány szótagnyi űrt tölti ki a «vitēzi uheršti»-val.

A tót eredet ellen szól az is, hogy tót szövegben (11. és 12. vszk.) magyar köznyelvi szavak fordulnak elő: *lovász* és *lovászmester*. Ez eredeti tót költeményben nem fordulhat elő: egyik szó sem kölcsönzés vagy jövevény a tótban, csak ad hoc' átvétel, az eredeti költemény magyarvoltának maradványa. Minden szerző ügyel arra, hogy írása megőrizze a nemzeti jellegét, hogy az, mondjuk, magyaros, németes vagy tótos legyen; s a költők meg épen önkéntelenül is purizmusra törekszenek. Még jövevénytiszta szavakat sem használnak szívesen, de egészen idegen, a maguk nyelvébe még át nem került szavakat eredeti verseikbe nem szőnek bele. Még fordított szövegből is kirínak, s itt is csak azért szerepelhetnek, mert a fordítás a Felvidéken készült. Ismeretes, hogy a Felvidéken a kedélyes tótok körében szokás tót anyanyelvű előadásukat zamatos magyar kifejezésekkel fűszerezni. Ilyeneknek érezte a tót szerző a magyar *lovász* és *lovászmester* szavakat is: meghagyta tehát őket tót költeményében, mert mint jó kifejezések tetszetek neki.

Magyar eredetire vall még a költemény magyar nevé hőssein kívül a nevek magyaros szórendje is. Miként a legtöbb európai nyelvben, a tótban is a személynévben a keresztnév megelőzi a családnévet — a tót költeményben még sem így van, hanem egészen úgy, mint a magyarban: Siládi Mihál, Had'mázi Václav (Láclav). Eredeti költeményben a költő bizonyára a tót szórendet alkalmazta volna, de itt ragaszkodott az «eredeti» formához, hűségéhez.

A nevekkal kapcsolatban még egy érdekességet kell megemlíteni: Hajmási László helyett a Lauček-féle szövegben mindenhol, a Liborčén-félében pedig túlnyomólag Václavot találunk, de az utóbbi szöveg 27. és 28. versszakának Láclavja megmagyarázza ezt a névváltozást. A tótban u. is a László keresztnév ily alakja nem használatos. A Liborčén-szöveg azt bizonyítja, hogy eredetileg mindenhol a magyar Lászlónak a tótban szabályosan megfelelő Láslav — Láclav alak volt. De mivel ilyen keresztnévet ők nem ismertek, az igen hasonló hangzású Václav-val keverték össze és helyettesítették későbbi másolók — pedig ez a név Vencelt jelent. Végeredményben tehát a fordító itt is híven ragaszkodott az eredetihez.

Már ezek az apróbb mozzanatok is hangosan beszélnek a magyar szöveg eredeti volta mellett, megállapításainkat azonban egészen bizonyossá teszik azok az apróbb-nagyobb hibák, amelyeket csak a magyarról tóra való fordítás közben lehetett elkövetni, megfordítva nem. Bizonyító erejük annál nagyobb, minél súlyosabbak, minél nagyobb a zökkenő a félreértés következtében. Négy ily esetet sorolunk fel, amelyek — azt hisszük — igazolják ama állításunkat, hogy a fordítás a magyarból történt.

1. Rögtön az első strófa második sorában van egy kis hiba; «az kinek mássát...» fordítása közben a «mássát»

kimaradt s így a «az kinek...» megfelelő «éhož» feleslegesnek látszik, mivel a tót nyelvű verssor később kiteszi «azt nem hallottátok». Elnézés, amely csakis a magyarról tóra való fordítás közben keletkezhetett.

2. A 11. versszakban is van egy hasonló hiba: a magyar verssor így hangzik «És nyergelének mindjárt magoknak három főlovakat». Ugyanekkor a tót variáns: «A osedlavše tri hlavne koně preš sú prospichali». Vagyis az egész verssort egy szóval (osedlavše) tolmácsolja s azután hozzáteszi, hogy a «három fő ló» elvágat. A betoldás csak a versmérték kedvéért történt, egyébként is hiba, mert a nyergelés után nem vágatnak el a vitézek, hanem öltözködnek s készülődnek az indulásra: mindezt a szabatosan lefordított következő strófa beszéli el. A magyar eredetiben jól van meg, a tót fordításban hibás: a hiba újból a magyarról tóra való fordítás közben csúszott bele.

3. A legfontosabb érvünk, a magyar eredetiség mellett a döntő bizonyíték, az ötödik strófában van, azért ezt teljes egészében közöljük:

Nagy fohászzkodván keserőséggel ez szót mondja vala:
Eszkendő ez nap úri házamnál vígan lakom vala,
Én vén atyámmal és vén anyámmal, hajadon hugommal.

Velkym vzdychanim, hlasem žalostnym¹ to jest on povedal:
Od tejto chvíle na rok, až Bůh dá, budeš Mihal doma,
s otcem i s matku i s panu sestru budeš hodovati.

Amint tudjuk, a fordítás alapjául szolgáló eredetiben ezután következik a 17 versszakos kihagyás, amely már a magyar költeményben is bizonyos zavart idézett elő: ezt az értelmi hézagot a tót fordító akár észrevette, akár nem, segíteni nem tudott rajta, sőt növelte ezt a szakadékot, amely a 6. strófát az 5-től elválasztja. Nem értette meg ugyanis, vagy félreértette, a 2. és 3. sort, — ez épen legfőbb érvünk a mi igazunk bizonyítására. «Eszkendő ez nap... vígan lakom vala» világosan — már magyar fülnek világosan — azt jelenti, hogy «egy évvel ezelőtt még... vígan laktam...»; ez visszaemlékezés Szilágyi Mihály otthoni vig életére: azért mondja «nagy fohászzkodván keserőséggel» még előbb a «keserves nótát», mert eszébe jutnak a hazai boldog napok (amelyek részletezése a Vasady kódexben meg is van): innen a panaszkodás a szomorú jelenen. Ezt a *mult* eseményt a fordító egy évvel későbbre, a *jövőre* vonatkoztatja. Úgy látszik, a nyelvérzéke nem érezte a pontos jelentést ennél a régies — ragtalan — kifejezésnél: azt hitte «eszkendő ez napra...» a jelentése; jövő idei értelmet adott neki: «Mához egy évre, ha Isten úgy akarja, Mihály otthon *leszel*, atyáddal, anyáddal, hajadon

¹ Lauček: a narikánim.

hugoddal *fogsz* mulatozni.» Nézzük, mily zavart támaszt a tót szövegben ez a félreértés. Először: honnan tudja Szilágyi, hogy ki fog szabadulni; azután: honnan tudja, hogy ha majd kiszabadul, az pontosan egy év múlva történik? Íme a helyzet: Szilágyi tudja, hogy egy év múlva szabad; kobzot ragad s «nagy sóhajtással s siránkozó hangon» egy igen szép és *keserves nótát* (a tót szöveg!) énekel; a «keserves» nótában az áll, hogy egy év múlva otthon lesz s mulatozni fog: szabadságának *örömhíre* ez. Nem is zavar ez, hanem teljes értelmetlenség; aki ezt le tudta írni, s nem vette észre, milyen képtelenséget ír, az tudhatott írni, tudhatott verselni, költő azonban nem volt, erejéből nem futotta eredeti alkotásra!

A fordító hibájából, kritikátlanságából — vagy akár azt is mondhatnók: tudatlanságából — tehát a költeménynek ezen a pontján végzetes lélektani és szerkezeti hiba csúszott be a tót szövegbe: feleslegessé vált az ifjak szökése, fölöslegessé a császárlány szerepe, azonkívül a szabadulás örömhírét keserves, siránkozó hangon adja elő a főhős — viszont minden egyéb változatlanul maradt a költeményben: minden úgy maradt, ahogyan a magyar költő eredetileg megénekelte. Nyilvánvaló, hogy itt csak fordítási hibáról lehet szó, még-pedig oly hibáról, amely csak a magyarról tóra való fordítás közben csúszhatott be: a magyar nyelv régies kifejezés módja idegen anyanyelvűnek bizonyos nehézséget okozhatott, s az a nem túlságosan értelmes tót író félrevezette. Ez az érv eldönti a kérdést, kétségtelen bizonyítéka a költemény magyar eredetiségének.

4. Van még egy súlyos félreértés a tót szövegben, a 6. strófában. A magyar ének megfelelő része:

Azért akkoron császár leánya kikönyöklött vala,
Palota ablakáról ő óhajtását hallja vala,
Ő termetire az Szilágyinak felgerjedett vala.

* Az utolsó sor igen fontos; ez okolja meg a császárlány későbbi tettét: azért akarja kiszabadítani az ifjakat, mert szerelmes lett Szilágyiba. A tót szövegben azonban, amely egyébként eléggé pontos fordítás, azt olvassuk:

Inhed¹ v tu chvili cisarska panna v okenečku stala²,
[na peknejem palace v krasnem okenku vzdychani slyšela³
hned [cisarska panna panu Siladimu⁴ srdce obveselila.

— azaz: «Az ő gyönyörűséges szépsége Szilágyi szívét felvidította», tehát Szilágyi szeretett bele a császárlányba! Pedig Szilágyi akkor valószínűleg még nem is látta a leányt,

¹ Práve; — ² z okenka hladěla; — ³ jeho poslúchala; ⁴ Jej pekná krásna Siladiho. (Lauček-féle variánsok.)

hiszen ez később («titkon egykoron») ment oda hozzájuk. Íme egy újabb félreértés — erre nyilván a magyar nyelv nehézkes szerkezete adhatott okot (Ő természetire az Szilágyinak felgerjedett vala).¹ Tehát a tót szöveg ismét rést üt az eredeti magyar szerkezeten, megbontva az elbeszélés logikus menetét, s a hiba megint a fordítás következménye: egy újabb bizonyíték a magyar ének eredetisége mellett.

Szólni kell még néhány szót a fordítás minőségéről is; a fordító a versmértéket is megtartotta, hiszen minden bizonnyal nem leírt szöveg volt előtte, hanem emlékezetből, a dallam után indulva fordított: ennek tulajdonítható, hogy az 1—20. versszak igen pontos, a 21—26. szabadabb, és a 27—33. strófa ismét pontos fordítás; érdekes, hogy a fordító épen a magyar költemény legtömörebb részét, a határmenti jelenetet tolmácsolta szabadabban. A 8. strófa egészen hiányzik, pedig kihagyása észrevehető hiányt okoz.

Itt kell megemlékezni a fordító költői adottságairól: nem szolgai fordító, hanem ahol csak teheti, költőiességre is törekszik, megválogatja kifejezéseit; ahol pedig a versmérték megengedi (telik a helyből) halmozást alkalmaz, sőt fokozást is: nyomatékosabb, színesebb kifejezést ad a magyar szöveg egyszerű szava helyett. («Na mu čest, viru, na moje vitezstvi» 9. vszak; «Na svych vítězov, a na svych junakov, preslavnych bašuv» 14. vszk.) Különösen jól látszik a fordító tehetsége a fentebb említett részlet szabadabb fordításánál: sokkal ügyesebben komponálja meg a császárléány siránkozását. Általában az egész tót költemény a magyarhoz képest költőibb, tökéletesebb — érthető, a döcögő magyar sorokat könnyű volt a hosszú multra visszatekintő cseh nyelven megszólaltatni.

A fordítások és változatok arra engednek következtetni, hogy a monda, kivált rövidebb szövegezése, igen népszerű volt a XVI. század közepe táján. Viszont az a tény, hogy egy későn, 1571-ben, ill. 1561-ben feljegyzett magyar éneknek már 1560-ban tót fordítása van, nemcsak azt igazolja, hogy az eredetit korán megrövidítették, hanem — s ez lényegesebb is — azt is, hogy a *Szilágyi és Hajmási monda* keletkezésének időpontját 1561-nél jóval korábbra kell tennünk.

SZABÓ Z. LÁSZLÓ.

¹ A sor nemcsak nehézkes szerkezetű, hanem valóban némileg félrevezető is, megtévesztheti még a magyarul jól tudót is: értheti a szöveget úgy, hogy (az) ő — a császárléány — természetire felgerjedett vala Szilágyinak (a vágya). Így értette a tót fordító is. Ezzel a magyarázattal még súlyosabb lett a szerző érve. *Szerk.*

ADATTÁR.

CSOKONAI: EMLÉKEZETNEK OKÁÉRT!

Az ifjú Csokonainak lelkivilágába alig lehet mélyebben bepillantani, mint az *Emlékezetnek okáért!*-nak nevezett önvédelmi irata segítségével, melyet 22-ik évében írt, 1795. június 18-án, három nappal a kollégiumi ifjúsághoz intézett búcsúbeszéde után és két nappal a kollégiumból való végleges eltávolítása előtt.

Száztíz évig rejtőzött ez a szinte fölmérhetetlen súlyú életrajzi dokumentum, amikor Oláh Gábor az IK. 1905. évfolyamában, a 120—2. lapon teljes szövegében lenyomatta a debreceni ref. kollégium könyvtárának ezt a kézirati ereklyéjét. De ha még oly nagy elismeréssel vagyunk is a mulasztás jóvátételéért, nem hallgatjuk el, hogy az *Emlékezet okáért!* ez első közlése részben a másolás, részben a nyomtatás révén nem felel meg a hitelesség szigorúbb követelményeinek. Az eredeti kézirat és a nyomtatott szöveg pontos összehasonlítása után meg lehet állapítanunk számos írásjelzési és helyesírási eltérést, néhány szó- vagy szótagbeli hiányt, sőt egy-két durva hibát is. Erre a megállapításra annál inkább szükség van, mert akik csak átvették, vagy valamilyen (történet-, illetőleg regényírói) célból felhasználták a Csokonai magamentő írását, azok átvették a hibákat is, sőt — vigyázatlanságból-e, félreértésből-e? — tovább rontották a szöveget.

Legyen szabad ezt a kegyeletes kötelességet és irodalomtörténeti parancsot nekem elvégezni.

1. Eltérések.¹

1. Cs a határozott névelő *a* és a mutató névmás *e* után, valamint az *s* kötőszó elé hiányjelt tesz; OG ezt a hiányjelt többször elhagya; így az 1. lap 4., a 2. lap 12. és 19., a 3. lap 4. és 5., a 4. lap 13. és 25. sorában.

2. Cs *tz*-vel jelöli a *z*-t, egy esetet kivéve; viszont OG egy esetben *cz*-vel adja vissza a Cs *tz*-jét (1. lp. 21. s.); épen úgy a *ts*-t *cs*-vel (4. lp. 18. s.)

3. Cs sokkal több hosszú magánhangzót írt, bizonyára ejtett is, mint a mai köznyelv; OG ezek jórésztét megrövidíti. Így lesz nála *irtóztató*-ból *irtóztató*, *földén*-ből *földén*, *büntetések*-ből *büntetések*. A teljes hitelesség kedvéért OGnak meg kellett volna jegyezni, hogy Cs az *ő-ű*-t egy vesszős, két pontos betűvel írja.

¹ Cs az eredeti kéziratot, OG az Irodalomtörténeti Közleményekbeli lenyomatot, a lap- és sorszámok a kézirat lapjait és sorait jelölik.

4. Cs *együtt*-jét is megrövidíti OG *együtt*-re (2. lp. 28. s.).
5. Cs sokkal több nagybetűt használ — ezeket OG, a mai helyesíráshoz alkalmazkodva, nem mindig tartja tiszteletben.
6. Cs az igekötős igéket sokszor külön írja; OG nem mindig követi ezt a helyesírási sajátosságát.
7. Ezzel ellentétben Cs mindig egybeírja, mondjuk, hozzácsapja az *is* kötőszót az előtte álló szóhoz (láttamis, Czigánynakis, toronybólis, mostis). Mindezek az *is*-ek OGNál külön szókként vannak szedve.
8. Eltérés, de tulajdonképp helytelen olvasás, mikor Cs *mind eddig*-je helyett OG *mint eddig*-et ad (1. lp. 17. s.).
9. Az eltérések közé sorolom, hogy OG a Tanítványim szót teljesebbé akarja tenni: Tanítványaim! (4. lp. 19. s.).
10. A központosási, esetleg ékezesi eltéréseket, bár ilyen is akad jó néhány, figyelmen kívül hagytam.

2. Hiányok.

1. OG nem tudta kibetűzni *strictioris observantiae* latin kifejezést (2. lp. 16—7. s.); ezért az első szót csak pontokkal adja, a másodikat sem teljesen. OGNak ezt a hiányát már 1905-ben pótolta a Debr. Prot. Lap (322. lp.).
2. A lenyomathból kimaradt a 3. lp. 1. sorabeli *ne* tagadó szócska, ami értelemzavart okoz; kimaradt a 4. lp. 5. sorabeli *néki* személyes névmás, pedig szükség volna reá, végül a *nyújtson* igéből a *j* — ez nyilván sajtóhiba.
3. Hiányoznak a kézirat kihúzott szavai, melyek nemcsak az akribia kedvéért lettek volna közlendők, hanem mert részben bizonyítónak azokat a lelki *hánykolódásokat*, amelyek közt a magamentő írás született.

3. Hibák.

A hibásan olvasott és hibásan lenyomatott *mind eddig*-en kívül, melyet az *Eltérések* 8. pontjában már említettem, súlyos hiba csak a német versidézett közlésében található. Csokonai ugyanis önvédelmi iratához hozzáfűggesztett két német sort, melyek egy hosszabb vízszintes és egy rövidebb függőleges vonallal, jobban mondva egy mértani szöggel el vannak választva:

So verschmachten junge Rosen
Von des Mittags Sonnenschein!

OG ezt az idézetet az elkülönítés fölemlítése nélkül így közli:

So verschmachten junge Rosen
Von der Mittags Sonnen Schein!

Az összetett Sonnenschein-nak különírása még hagyján, de a *des* helyetti *der* durva toll- vagy nyomda-hiba!

Csokonai magamentő írásának még négy rendbeli lenyomatát ismerem, amelyek nem annyira híven, mint vakon követik Oláh Gábort eltéréseiben, hiányaiban és hibáiban egyaránt.

Az *Emlékezetnek okéért!* közölve van: 1. a Debr. Prot. Lap 1905. évfolyamában (322. lap), amint azt már említettem, 2. a Harsányi—Gulyás-féle úgynevezett teljes Csokonaiiban (II. kt. második fele, 598. lp.) 3. Dr. Nagy

Sándor *A debreceni református kollégium* c. történeti művében (1933. I. kt. 110. lp.), 4. Mészöly Gedeon *Földiekkel játszó* c. regényében (1935. 129. lp.). Ezek közül a három utolsó semmi esetre sem tartotta szeme előtt az eredeti kéziratot, pedig módjukban lett volna, kivált dr. Nagy Sándornak, aki debreceni kollégiumi tanár. Mind a négy helyen ott található a *der Mittags*, sőt Mészölynél kétszer is (142. lp.). Még szerencse, hogy magyarul tudó német ember nem olvasta ezeket a kiadványokat és így nem kellett összezsapnia a kezét a német grammatikának ilyen súlyos megsértése miatt.

4. További szövegromlás.

A német verspárral nem foglalkoznám ily hosszan, ha az a két szentimentális sor nem fejezné ki Csokonai ifjúságának egész tragikumát, és ha a német nyelvtani hiba eszembe nem juttatná, hogy a közlők — itt már nem Oláh Gábort értem — a magyar nyelv terén is nagyokat botlottak és Csokonainak ezen az emlékezetes és minden kegyeletre érdemes fogalmazványán további rongálásokat vittek végbe.

Mellőzve sok apró eltérést, hiányt, pótlást, melyek Csokonai helyesírását teljesen átalakítják, csak két súlyosabb értelmi botlást említek fel, melyeket dr. Nagy és Mészöly közösen, illetőleg egyik a másik után követ el.

Csokonai mintegy ünnepesebbé akarván tenni magamentő irását, ezzel a vallásos üdvözlés-félével kezdi azt: *Az Olvasónak, Istentől kegyelmet az Emberektől jó akaratot!* (V. ö. Lecturis salutem!) Ez az eredeti szöveg az említett két közlőnél így ferdül el: Az olvasónak Istentől kegyelmet, az embereknek jóakaratot. — Ez azért elferdítés, mert Csokonai tulajdonkép egy bibliai parallelizmussal élt: Istentől kegyelmet, emberektől jóakaratot, t. i. kér. De akár van Csokonaiiban bibliai parallelizmus, akár nincs, az ő szövegét sem Nagy Sándornak, sem Mészölynek nincs joga megváltoztatni.

Még bántóbb szövegromlás történt a magamentő írás tulajdonképeni befejezésével. A végsőig elkeseredett és magát, mint kálvinistát elveszettnek érző Csokonai az öt számkivető Debrecennek, a kálvinista Rómának, coriolanusai daccal kiáltja oda: *fel szüli* (t. i. öt) *Eger vagy Kalotsa. A felszül* ígét, amelynek *fölemel, naggyá, híressé tesz* a jelentése, *felszedi*-vé torzítja a két közlő, akár mert nem ismerték, akár mert félreértették ezt az Alföld magyar nyelvében közönségesen használt, de nagyon jellemző kifejezést. A Coriolanus lelki állapotában vergődő Csokonai ajkára annál kevésbé illik a *felszedni* szó, mert rongyot s egyéb utcai holmit szoktak felszedni.

* * *

Sokáig időztem Csokonai önvédelmi iratánál, de szolgáljon mentiségemül — elsősorban a hibáztatott közlők szemében — egyrészt a mélyen átértzett Csokonai-kultusz, másrészt az a kettős törekvés, hogy ennek az irodalmi ereklyének vissza akartam adni eredeti épségét és szövegét meg akartam övni a folyton terjedő romlástól.

KARDOS ALBERT.

AMADE LÁSZLÓ KIADATLAN VERSEI.

(Negyedik, bef. közlemény.)

14. Hogy érzetem máris fájdalmát sebecnek,
mint végére járni akart volt életemnek
bellyebb ha edgyik is ment volna szívemnek,
mostan kesseregnéd végét Életemnek.
15. De eő is csintalan Isten s Istentelen,
mert mihaszna Isten, nincs benne kegyelem,
így me'ly képtelenül bánt ártatlan velem
miért cselekedte, jól tudom 's itélem.
16. Azért hogy nem egyszer, meg hallyak többszöris
Éretted sínlődgyem egyszer s- ezerszer is
Ha edgyszer megh haltam, hallyak meg mátzor is,
Talám Practicája eő neki Tied is.
17. Azért is magamat annyira elszántam
Végh érzékenséğim edgybe szedtem s hántam,
érted halálomat mert sohase bántam,
Sőt érted megh halmi ezerszer kívántam.
18. Ki ragattam nyíllát halálos sebemből,
(mit nem szenvedhetek, meg itélhed ebből)
edgy seb helyett ezret szakasztván mellyemből
mint az kinek Phoenix az maga véréből.
19. Omlott is belülem, mint marhábul az vér,
mint az áldozatnak oltárjához ki ér,
a' kihez nem egyébb, csak az egyedül fér,
ki mint Isteneknek adatik igaz bér.

(A 20—25. str. egyezik az előző vers 29—33. versszakáival.)

26. Éghek is éretted igaz lángozással
miként az Aeollus száraz aratással
mikor meg gyulladok harag lángozással
S- habozó tüzzel fölly hamvas habozással.
27. Éghek s- vajha érted úgy is elégethnék
mint éjeli lámpás olaja lehtnék
csendes hajlékodbán oda eltűnhetnék,
s- illy kegyes halálom így el-enyészhetnék.
28. Éghek s- maid el égek, de mi az jutalma,
ámbár úgy el égiek, mint csürben az szalma,
Van é reménségem, hogy az arany alma
Énnékem tartassék, mint Páris jutalma.
29. Nincsen ez világon nagyobb kín, mint a tűz,
nincsen olly hatalom, kit megh nem győz s- el üz,
ámbár olly vén légyen, ki mindenkor volt szűz,
megh győzi s- végtére rab szíára föll fűz.
30. Te vagy szívem az tűz, Én csak pazdorjája.
Tudod, sokak közül én vagyok Praedája,
De ámbár legyek is másoknak Példája,
Szívűl el szenvedem: szerelmed igája.

31. Edgy pillantat engem anyira megh gyoitot,
hogy Lélekzetemben maid akkor meg foitot,
azt gondoltam akkor, kegyességet noitot,
de kinokban hozot s az földhöz vert, sujtot.
32. Mert oly két szemednek tüzes villámássa,
mint tüzes Egeknek haragos járása,
kegyes ha akarod, s- kegyes ragyogvássa
mint a' szép hajnali csillag virradása.
33. Vannak is bizonyos titkos pillantási,
miképp az változó csillagok futási,
mikor jád-zodoznak Égben mulatási
de hamar tűnnek mint szikra pattanási.
34. Szemeidben vagyon edgyik Istenséged,
mint az csillagokban az égnek, szépséged,
annyi nyilat lész ki, mennyi tekinteted,
Isten légy, nem ember, ha ezt elszenvedhed.
35. Azért edgy nézéssel ha engem megh győztél,
nem csak Rabbá tettél, de maid megh is öltél,
mit mivel az a' kit többször kesergetél
ámbár számlállya meg, hány sebet ejtettél.
36. Hunyorgat az nap is ragyogó fényében,
s- irigylő sugarát röité az Fölyhőkben,
ha edgyben űtközik tündöklő szemedben,
s- mint Isten-Aszszonynak enged mindenekben.
37. Születnek Clarisok piros ajakidban,
mint Tenger partyain gyöngyök gyöngyházakban,
vagy Pünkösdi Rósák hajnal hassadásban
midőn álmélokodom kegyes szavaidban.
38. Mossolog Auróra hogy Társát talállya,
hintett rósáival ajakidat szálllya,
S- úgy teczik is miutha titkossan próbállya
És kedvedet ebben tenéked talállya.
39. Edes mossolgá-id mi haszna leírnom,
és tompa Pennámat azokban folytatnom.
Czukornál édesebb szavaid haizolnom,
nem emberi munka, Istenségre bízom.
40. Van bizonyos olyas, kit kimagyarázni,
nem lehet s- bétüben esuda volna tenni,
mert azon egyedül csak köll álmélokodni,
többet nem mondhatok, nékem köll imádni.
41. Edgyet kettőt szóltál hozzám máris az vér
buzdult én szívemben, s- Testemben minden ér,
Boldogh az ki tüled csak edgyet illyet nyér,
Éltében s- véghtére éltének elég bér.
42. Sinór annak, a' ki mindent ne szenvedgyen,
minden gondolható Halálra ne mennyen,
Sok ezer sinórt is szívessen ne türjen,
ámbár sok irigye s ellensége légyen.

43. Tudod ez mi legyen, de mondom azt énis,
 ámbár hogyha lennék a' világh végén is
 ámbár nem essik is En számnak ízén is,
 csak meczhessek ennit valaki szívéen is.
44. Gyöngy s- kerék orczádat czirkaliumra venném,
 S- aztat egy punctumban s- csekélységben tenném,
 Vénus-al először kellene küszködnöm
 S minden Istenaszszonyt ellenséggé tenném.
45. Tudom az Természet minden mesterségét
 benned megh mutatta s- tellyes tehetségét,
 S- láczik mint ha bálná hogy itt érte végét,
 minden munkájának és minden szépségét.
46. Edgyben oltott Piros Rósát Liliommal,
 Edgyben kevert Tejet Biborral, Bársonyal,
 halavány az hó is fehér orczáiddal,
 kék is a' csöppentett vér ábrázatiddal.
47. Hogyha éltél volna Trója idejében,
 Helénának lettél volna személyyében,
 megh váltottad volna Parist veszélyében,
 S- az Görögh országot végső üdejében.
48. Néked atta volna Páris az almáját
 félre tette volna mások ajándékját,
 az Ida hegyében sok Isten Asszonyát,
 Juno, Pallas s- Vénus drága adományát.
49. Mi lehet is drágább világon mint szépség,
 mégh az Isteneknek is szíve ezzel ég,
 föll gyullaszt azt mindent, ha ámbár legyen jég,
 s- meghgyógyulhatatlan sebet szívében szég.
50. Tudom ha Jupiter mast földön élhetne,
 örömost kedvedért barommá lehetne,
 vagy igaz Adonis edgyszer töll kelhetne,
 Tudom új életet csak nálad keresne.
51. Ebben megh röttentem és nagyonis félek,
 nyukhatatlankodik bennem is a' Lélek,
 gyötrődöm magamban és kétséggel élek,
 mellyért is előttem sok veszélt szemlélek.
52. Mit bízzam én szegény Legény s- mért imádgylak,
 hogyha Istenek is Lábadoz borúlnak,
 s- csoportossan hozzád tódulnak, s- szorúlnak,
 csak nézem meszirül, bús könyveim húlnak.
53. De szabad az oltár gazdagnak, szegénynek,
 igazán áldozó illy szegény Legénynek,
 mert olly áldozattya száz marha vérenek
 az Istenek előtt, mint szikra tömjénnek.
54. Látom is lángozol ereket olvasván
 drága mellyeidben erőssen fuitatván
 nagy elevenséged ezekkel mutatván
 belső tüzeidet illyformán lágyítván.

55. Vulcanusnak tüze benned munkálkodik
mint mikor mőhelye tüzekkel lángozik,
mikor az Aethnában tüzessen dolgozik
s- Cyclops Társaival az Tűzben szikrázik.
- vagy: 56. Maid mint Parnassusnak kettős Hegyeiben,
midőn az Apollo Musák seregében
Mulatozva vagyon kedves ideében,
itt Istenkedhetnek kettős mellyeiben.
57. Méltó hasonlitom hogy eztet Aethnához,
Mulczibernek égő s- pattogó Házához,
ki midőn készülvén megh hevült vasához,
Nem kívánhatna több tüzet munkájához.
58. De láczik Vulcanus nálad az Cupido
abban eő dolgozik, sok sziveket kínoz
hevül és lángozik sokakat hódéttó,
kétt szívet edgymásban kinossan lodéttó.
59. Jaj talán nékem is most vassat szivemre
Szíved mőhelyében békót vett kezemre
s- azzal örököszen rabbá tesz éltremre,
s- mind addigh zárva tart te nálad véghtemre.
60. Ámbár ha úgy volna s- nálad Rab lehetnék,
S- csak edgy sinóron is hozzád köttethetnék,
csak edgy hajszálon is utánnad sietnék
s- azzal szabadságot rabságomon vennék.
61. Ámbár nem vagyokis vasson, Rabod vagyok,
de messzi tömlöczben így kínyaim nagyok,
minden szabadságot készen másnak hagyok,
mégis mint a csillag, ez egyben ragyogok.
62. Azért is könyörgök meszi Rabságomban
ne kínoz, csak ily meg távozó voltomban,
ha nem akarsz venni szível fogsághodban,
S- rabszion tartani, mint foglodat abban
63. Tested állásátul már maid meg némulok,
arrúl gondolkodván, látod el ájulok,
édes öbeledben ha lehetne hulok,
Mely ha lehetetlen világbúl ki mulok.
64. Egyedül azt vallom, mint egyenes márvány
csak reád nézését sok szívek ohaitván,
ékes és tetczető mint égi szivárván,
annak ölelését Istenek is várván.
65. Edgy szóval csak szép vagy, Apelles írta kép,
szép s- módos járásod ha valamennyit lép,
nincsen abban hiba, sziveket vonzó lép,
minden tagiaidban szép vagy, kegyes és ép.
66. Ahoz vagyon benned magad viselése
mindenhez rend szerént ritka böcsülése,
Ambitio nélkül magad teczetése,
Igaz és szívbéli szép beszélgetése.

67. Van is szavaidnak bizonyos járása,
és némely szóknak is kimagyarázása,
ki is minden szívnek magához vonyása
Mind az tudva levő Mágnes szorítása.
68. Másoktól is mondom eztet, nem magamtól
mert én mind ezeket hallottam olyantól
kinek Tiszteleti te hozzád ezentúl
Oly: ha emleget is szíve már megh újul.
69. Értheted ezekből ki légy? s- én ki légyek,
Noha meg itélnél, hogy veled föll tégyek,
engedd megh legh aláb, hogy éretted égyek,
ha több szerencsére ámbár nem is mégyek.
70. Nem kívánom szeress, engedd szeresselek
Mind edgy igaz szolgád holtig tisztellelek,
Nagy érdemid szerint tisztán bűcsűllyelek,
kit hogy megh tarthassak, éltemre felelek.
71. Méltó vagy kit az hír az Égig emelyen,
emlékezetedre napokat szentelyen,
Laurus koszorúkkal fejedre tisztellyen,
örököss napokkal éltedet nevellyen.
72. Ha tudnád miulta tüled el rekettem
mennyi fohászokodást utánnad küldöttem,
annyira utaid azokkal megh törtem,
mint Terhes szekérrel volna, azon mentem.
73. Ha te késsérgettel, enged késsérjelek,
sok ohaitásimmal talán megh is lelek,
kik olly gyorsan mennek, mint a sebes szelek,
ámbár újjobb újjobb kinokat nevelek.
74. Ha halgatták volna Egek imádságim
el távozásodért könyves buzgóságim
szívemet repesztő bús ohajtozásim
nem volnának bennem ilyen kínlódásim.
75. [Kértelek Neptunus parancsolly vizeknek
ne engedgy meg hűlni az hideg jegeknek,
bocsássa hévségét az melyeg Egeknek,
s- ne hadgya uttaid illy nagy veszélyeknek.
76. De látom az Egek is már ellenségim
vannak másképpen is sok ezer irigyim,
Halálomra hattak tüled megh válásim
De megh közelléti Isten távozásim.
77. Tudom a' Saturnus már eddigh mordan néz,
ki eddig ha ámbár arany volt, most már réz,
mérge foly szájából, mint eddigh lépes méz,
ki maradásodért talán maid megh is vész.¹
78. De talán magad is örömet távoztál
Engem árvaságra keservessen hattál,
Hogy vélem így bánnyál, csak azon mulattál,
Színyes ravasságot más képel mutattál.

¹ A 75—77. strófa a kéziratban áthúzva.

79. Mert küllönös voltál, vagy is mind másoktul
valamint az földi ember az Angyaltul
úgy énis imádlak mint Angyalt ezentúl
Boldogh ki ily szépnek kényen szívéhez nyúl.
80. Többet nem is írhat Pennám csekélységem
Tovább nem terjedhet elmén s- rövidségem
mert mindent föll hallad személyed szépsége
S- Isten Asszonyokkal Parós Istensége.
81. Van te benned minden, kit a' szív kívánhat
van szépség, van épség, kit minden imádkhat
Ész. értelem, jóság, kit minden csudálhat,
van minden kit Isten és ember gondolhat.
82. Mint a' ki nyilt tavasz üdőknek verágia
vallyon kié léssen ennek szép Rosája
van benned egészen Musáknak formája
minden virtusoknak vagy ritka Példája.
83. Enged megh ily szépnek had legyen kedvében
ámbar nem lészek is méltó szerelmében
kiért is az Isten áldgyon megh mindenben
Üssön bé a Menkő az hamis szívekben.¹

Méltóságos Hédervári Udvarban mint Noé Bárkájában
kesergő Galambnak nótái.

23.

1. Mitt [veszödsz] szemköttve? kiss Gyermeke, Cupido;
Minek Teghed? Nyilad? ha nem vagy álandó,
Még próbálnyi sem mersz, dolgod csak forgandó,
Oh orczátlan vitéz! szerencséd romlandó.
2. Mint írják Herculest nézd meg, nagy csákánnyal,
Szent Györgynek vívását kegyetlen sárkánnyal,
Philisteus ellen Sámsonat számár állal,
Parittyával harcolt Dávid Góliáttal,
3. Nem kínszeríttelek téged ily harcokra,
Inkább édesgettelek porczogó csókokra,
Virágokkal hintett szép fehér gyolcsokra,
Hymennek ágyában tekhez, nem mocsokra.
4. Nem bánnya ezt Vénus, vele tegnap szóltam,
Flórának, Clorinak kertyeiben vóltam,
Gyenge majorannát számadra morzsoltam,
azzal kedvet lelek nálad, úgy gondoltam.
5. Pirusnak Lölke mint jádzatt Thésbével,
Lukretiát láttam kegyess Jegyessével,
Lángodoztak ezek egymás szerelmivel
Pennem-is vér pösdült, ezek nézésivel.

¹ Oldalt vlmivel későbbi (a fenti nagyon elsárgult írás helyett tisztább, kevésbé kopott) írásban számadások: Méltóságos Amade László Uram Iszka-Szent Györgyi Jozságában levő marháinak Specificatioja 1742 Esztendő belli Aprili 24.

6. Nem türhetem tovább, tiszta Dianánál
Ellened nagy panaszt tettem Thronussánál,
Borostyánt hórdozó híres Appollónál,
Pallasnál és Marsnál, gyenge szép Vénusnál⁴
7. Nem illet viszász nyíl tégedet, megh mondám,
Bé kötött szemedet korbácsol oldoznám
Ha Cupidó volnék, magamat forgatnám,
Mezitelen Tested meztelenhez adnám.
8. Méltó panaszimat ám megis halgatták,
Ell vevék a' nyilat, más markában atták
Bári Mester Uram szívében bocsáták
Ell válik, mint próbál, ötlet is próbálták.
9. [Ha már az Istenek és Isten Asszonyok,
Ugy akarja Vénus, Mars, úgy több Rokonyok,
Ezek birtokában Gyémántok, aranyok,
Ne gondold ellenek hogy én is agyargok.]⁵
10. Sörkeny föll! Morpheust dörgöld ki szemedből,
Nyuly fegyverhez! Vedd ki Vénus kebelibül
Amaz arany almát, Részesüly kertyibül,
Mint Jazon Medeát Holdicz szerelmibül.
11. Nem köll itt fáradnyi néked: mint Jazonnak,
Gyapja is készen van az arany Báránynak,
...kid (?) özvegye legyenek! Azoknak
Megh felelsz, szörénsigh köll minden dolgoknak.
12. [Szerelem sérelme miát ell bágyottam.
Röviden, funtossan írtam s- megh mondtam,
Szívem s- akaratom nyilván kimutattam,
Érted az Udvarban noha vexáltattam.]
13. A' Pállyafutásra volt már eddigh üdö,
Jobban, a' mint költött, megh ázott a Tüdö,
A' Fellegh utánis, a' szép nap köllendő,
Ne szenved: hogy továb: legyenek ilyen meddő.
14. Talán nincs vér benned, mint a Denevérben,
Ha vanis csak hideg: mint Hálnak a' vízben
Lángodozó tűz köll [a' Szűznek] Iffiunak sziviben,
Ugy nyúlhac hozzája s- bátran kebeliben.
15. Nem vagyok ijesztő, tülem ne irtozál,
A két arany alma vár és már készen áll,
Szárnyon a' szerencse, még többet is talál,
De Iffjacska légyen, nem köll nékem szakál.
16. Magos vagyok, látod, karcsu Derekamban,
Friss és finom Tántzos, Tűz vagon bokámban,
Kegyess tekintettel mosolok. Azomban
Nincs semmi változás: Parolám áll szómban.

⁴ Az az Mészáros József ellen Cupidó képében —

A. L. jegyzete.

⁵ A 9. 12. 17—19. strófa áthuzva.

17. [Jühecz, de szemírmes, primás az Udvarban,
Nagy Jóságú s- drága Hédervár várában,
Csak magadat taresád aláztatosságban,
Mint szokás illy helyen, mint nagy Méltóságban.
18. Kérőidet külgyed Reverentiával
Első mely be lépik megh hajtot nyakával,
Csendes instantiát nyujcsón bé szavával,
Ékesen szólása ne légyen tréfával.
19. Ha nyertek Gratiát és jó választadás,
Szaporán nyujcsatok, legyen Gyűrűváltás,
Elsőben készfogás, az után lább fogás,
Keszkenyökből jusson bőven osztogatás.]
20. Három nap a' közü más Dominiumban,
Megyünk amaz híres Lóósnak kastélyában,
Egyik kalitkából másik kalitkában,
Megh halok ha nem jüsz: szívemnek bójában.
21. Rőszketek, didörgök szüntelen várástul
Maid megh hasad szívem kegyetlen fájástul,
Az holl senki sem látt, ottan a' sírástul
Szóllanyi sem merek, félek vádolástul.
22. Házosság gyümölcsit szükségh más is szedgye,
Szüzek koszorúját ell nyerje s- ell vege,
Oh Boldog Úr Isten szállyon rám az ige
Sok ezernyi ezer Bümnak legyen VÉGE.¹

24.

[Miscellanea. Fragmenta.]

1. Sok féle híreket rólad már megérték!
Mert nincsen szívedben semmi hívség s- érték;
Azért csempességéd másokis ell érték
S- azt kitt nem gondoltak: most immár meg érték.
2. Rosz s- gaz konkolyt szenved a' szép tiszta búza;
Gyarló tűz kibén ég! nem szív; hanem zúzza;
Álnok minden szóra erre s- arra húzza
Igy az igaz szívet ispéköli s- nyúzza.
3. A' Vezérnek vala nagy sudár bajusza
Ez után ment Vitéz Törökök Csajuza
Tarkásúl köntösén drága szép hejuza
Ez volt a' seregek edgyütt Kalaúzza!
4. Mivel meg kéméllett Fátum! s- nem adott Tort!
Azért: Praedáinkra vessünk igaz s hív sort!
Igaz Vitézekért ígyünk jó Czapa hort
és: azzal mossuk le torkunkrúl vitéz port.

¹ Két példányban; az egyik Amade ifjúkori írása (a húszas évek végéről), a másik későbbi másolata.

Kívül: Varii Versus et Carmina tam Ungarica quam etiam Latina et Germanica auctoribus B. Antonio et Ladislao Amade.

5. Nem köi már tagadni hogy ugy történt s- léve.
Tántoréthatatlan az Amadé szíve!
Kit meg nem zálogol senki Arany míve
Mert hív Baráttjának mindenkor hív híve.
6. De! nem körömgéli be hegedett varát,
Kit meg sebesétt, a' Jutkának farát,
Sz. Borotvájával a' Sylvester Barát,
Ámbár ősz Leánka s- nem reméli nyarát.
7. Ámbár bár pöködi s mondgya néki, hogy márs:
Mégis Baári kertben van egy árnyékos hárs
A' hol készen várja őtet a szentelt nyárs,
Mint Bacsfán apácza lehet néki is társ.
8. Csak titkon szemléltem mozgattya csúkláját
Eő is emelgeti, mint lehet, Puzdráját,
Bár a lapos tető strassala kámzáját,
Még is meg vadászsza annak szőrös táját.
9. Eleget irigyli néki szegény Luló
Szerelmes mérgében ki haragszik s- Juló
Alig Lélegzetet vészen s- majd meg fuló
Őszve veszen rajta illy két szép kóduló.
10. De még is van más is, s- titkon integeti
Veronika néni a' Ferencz szigeti,
Jó vadász és tudgya hol vannak Ligeti
Halálos gyertyáját gyakran billegeti.
11. Hol sáppal biztatja és vet több leseket,
Gyakran meg pesszenti s- tesz gyors Lépéseket.
Mert az Urbaimba téssen Czikkelyeket,
Nem csuda! és nála! ha? követ illyeket.
12. A mikor más nincsen, jó a' Veronika,
A kinek: hol tágos: hol szoros a' Lika,
Némelykor olly hegyes hasa, mint Tátika,
Mert Palotán is volt: eő már régi bika.
13. De! már alább hagyott s- ezeket le-tette,
Miúlta Boneval seggit fejtegette,
Annyira is Csóron őtet iesztgette,
hogy a' lélegzetet alig-alig vette.
14. Csuda is Bika-pénzt eddig nem fizetett,
Lehető?! hogy Tiszt volt? azért ment lehetett,
Véle Praefectus is egy latba tétetett,
Nem tudom: ez bértül miért ki vétetett?
15. De! mindenkor az Úr ha fizetett volna?
S- minden a mit akar nagy szabadon folna
Tizenkét foréntya alig maradt volna
A mennyi sok kérő utánna tódolna.
16. Maga Jáger az Úr: a' szolgálai kopók
De igaz Urukot rabollyák, és lopók,
Nem csak Jovainak: de igaz vérszópók
Azért is minyájon nyugotra hanyatlók.

17. Ezeknek sok terhét vállaira vette,
Parázna ügyöket drágán ki fizette,
Sok gond- s- galibából őket ki mentette
hálaadatlanságok Isteneit szenvedte.
18. Jól esett: mért magát korpában keverte?
Sörtés állatokkal sárt mért meg heverte?
Azért ilyen díját s- köszönetét nyerte
Szolga az Urával comperálny merte.
19. Azért az hasonló legyen hasonlóhoz?
Miért áll a' számárra, hogyha férhet lóhoz?
Friss vizen evezhet, miért jár bűdös tóhoz?
A ki csak meg vetést s- gyalázatokat hoz.
20. Messzéről fülelgei Tysser udvar Bíró,
Ki jövendülésben s- németül Jó Író,
Ennek is tettezenek a' szerelmes Író
De! még ez udvarban: bár vén? oly mint Tyro.
21. Mozgattya az fejét, irtogattya állát
Háromszor is nyesi napjában szakállát,
Járnak az ujjai és: mozgattya vállát,
Mozgattya a száját s- köpögeti nyálát.
22. Bánnya: mind párat ez: és hogy eő páratlan,
Bánnya, hogy másnak jön szerencse váratlan!
Mert Városhoz szokván, Faluhoz szokatlan!
S- mind Barátok Lova úgy él alkalmatlan!
23. Ha csak meg nem szánnya valamely Ordinántz
Mások előtt lévén mer mindenféle sántz,
Igy néki nem kedvez a' német módi Tántz,
Mindennek van tüje: a' kiben vagyon rántz,
vagy: A ki másnak arany: és neki csak zomántz.
24. Eötet is szerencse még egyszer meg leli
S- törpe óhajtásit magassá neveli
Régi özvegy szívét páros Fatum teli
S most alaton szívét Toronyra emeli.

Közlő: GÁLOS REZSŐ.

BENICZKY PÉTER LATIN FORDÍTÁSBAN

Apáti Miklós a tizenhetedik század magyar szellemi életének legérdekesebb és legtájékozottabb képviselői közé tartozik. Nincs kortársa, aki olyan mélyen hatolt volna Descartes filozófiájába vagy az új németalföldi misztikába, mint ő. Főművének, a *Vita triumphans*nak (1688) európai kapcsolataival behatóan foglalkoztam a *Magyar cartesianusokról* szóló dolgozatomban. Magyar vonatkozásait ott nem érintettem. Pedig ilyen is akad nála bőven. Ezúttal csak néhány irodalmi természetűre szeretném felhívni a figyelmet. Kedves költője Beniczky Péter. Ahol teheti, hivatkozik rá. Beniczky a megtestesült józan-okosság. Csupa közkeletű szólásból, «lestülyedt», megközelíthető nyelvi, érzelmi és morális elemből építi meg költészetét. Nincs, ami megrázná, megkapná benne az embert. Csak helyenként üt át rajta vallásos áhítatának személyi hangja. De bizonyára épen ezért

tetszett a fiatal racionalistának. Nem éri be az utalással, hanem mindjárt be is mutat néhányat Beniczky *Magyar rithmusaiból*, csak hogy nem antik mérlékben, ahogy várnók, hanem az eredetihez híven epikus tizenkettősökben vagy magyar lírai formákban. Nem kell mondanom, hogy ezzel az eljárásával megfosztja a latin nyelvet minden méltóságától s a humanizmus nyelvét újra barbár fordulatokkal és szólásokkal teljes, mindennapi népieskedő «vulgáris» latinsággá degradálja. Itt nem két ritmikai-metrikai elvnek küzdelméről vagy egyezményéről van szó, mint az egykorú német költészetben vagy a mi tizenyolcadik századi deákosainknál, hanem egyszerűen az egyik elvnek feltétlen erőszakos érvényesüléséről a másik rovására. Nem ragaszkodik Beniczky szövegéhez. Szabadon bánik vele, kibővíti, cifrázza, körülírja értelmét, úgyhogy néha alig ismerni rá az eredetire.

Apáti egyízben arról beszél, hogy nincsen erényes ember, akit ki ne kezdenének a rágalmazás nyilai. Itt Descartes-ra gondol s tüstént eszébe jut Beniczky. «Hanc movet in suis strophis Hungaricis quaestionem, illiteratus ille, tamen admirandus Poeta Petrus Beniczkius, Miles ob Heroica Facinora Laureatus: Ecco ex Hungaricis hoc modo vertam in Latinum idioma:

- I. Alexandrum Magnum Apellis pictura
Exacte retulit, nec addere plura
Poterat: At Sutor surgens de sutura
Asserit defectum esse in ocrea.
- II. Lynx videt e longo ubi sit Mustela
Illi tamen Talpa succenset coecuļa.
De flore roscida quaerit Apis mella,
Cui struit virus inanis Stipula.
- III. Lana tenus Ovem abripit Aquila
Cujus ad exemplum impar avicula
Incipit aggredi parva Monedula:
Tandem a pueris capitur stultula.
- IV. Pardus est humilis pelle picturata:
At Vulpes cauda superbit hirsuta:
Sic prudens Anima quiescit modesta:
Illi tamen scurra multum est molesta.
- V. Struthio generat vastissimos pullos,
Regulus adaequat suos minimulos.
Prudens coacervat Virtutum cumulos
Inde metit Scurra mali manipulos.
- VI. Semel si poeta dormitat Homerus
Exultat Zoilus putans, statim Virtus
Ibit in nihilum: Jo! tandem masculus
Poterit supponi Tauro, Vitulus.¹

¹ Az első soroknak megfelelő szövege Beniczkynél: *Magyar rithmusok* (1670) II. 249 II.

Méhecske rosáruł széd jó édes mézet,
Az pók reá menvén szí azontul mérget,
Apelles képében varga talált vétket,
Mondván czippolyóshöz nem szabott mértéket,
Róka maga farkát szokta csak dicsérni,
Tigris s Párducz bőrit csak semminek vélni.
De szűcs meg-csáválva kezdi azt becsülni,
Erdeméhez képest az árát is szabni... stb.

Hasonló szabad, bővítő technikával dolgozza át a *Rithmusok* első részének utolsó darabját, amely arról szól, «Hogy a szabad zabola nélkül való Nyelv mindeneket vissza magyaráz.» Mutatóba néhány szemelvény:

1. Crocodilus velut puer
Cantat lachrymando vafer,
Virus sublatet; ut Afer
Sub ilice haeret Aper.	2. Sic Lingua habens conditum
Roscido melle palatum,
Candorem agit versutum,
Lethale simulat palpum.
3. Fornaci flammis edaci,
Nequit messe rapaci
Maior uredo: Procaci
Lingua philtro tentatrici.	

(Így folytatódik még tizenegy versszakon keresztül.)¹

Hívebb, kötöttebb az *Ember fogad fogadást, azeb ki megállya* című oktatás átdolgozása. Persze itt is furcsán hat a magyar lírai ritmus s a más ritmushoz szokott latin nyelv felemás találkozása:

1. Equus tantum fugit,
Quantum Eques cogit,
Sudores emittendo;
Spiritus amittit,
Malum sibi quaerit,
Identidem cadendo:
Tandem contemnitur,
Ad arva pellitur,
Saepius vapulando. | 2. Canis venaticus,
Quando currit lepus,
Insequitur extemplo:
Pertingit leporem,
Evomit cruorem,
Privabitur pabulo:
Jam non est oboli,
Penditur nihili,
Transploditur a servo. ² |
|--|---|

Érdekesebb Apátinak egy másik, önálló kísérlete. Messze idegenben Pannoniát idézi: «Ex Exemplis innumeris in rationem insurgere potest quaeribunda et lachrymans nostra Pannonia, per longas temporum centurias trita, immaniter ab omnibus tam Propinquis quam Remotis, nec non ab omnibus Populorum reliquiis sugillata, spoliata, divexata, et manu barbara difloccata: Sed procul omni dubio, Vae vobis deditis quaestui malo pro domo vestra, ut disponeritis in Excelso nidum vestrum, quo eripemini

¹ Megfelelő szövege, *Magyar rithmusok*, I. 125—128 l.

Crocodilus mint kisgyermek
Sír, s jaj szava merő ének:
De notája a végének
Leszen vesztése fejednek.

Így csácsogo nyelvnek inye
Csalárd, s hamis szó gégéje.
Meg-hat álnok lehellete,
Mert égő tűz foga fénye.

² Megfelelő szövege, *Magyar rithmusok* I. 119—125 l.

Az Ló mind addig fut,
A mig oda nem jut,
Hová, Ura akarja:
Tajték rola szakad,
Verétkezik, s izzad,
S lehetit okádgya:
El esvén meg-romol,
Lába szege bomol,
Csak ki-csapják ugarra.

Az eb- is kergeli
Az Nyulat el-üti
Szive dobogásával,
Addig jádzik véle,
Meg-szakad az bele,
Lantol a két inával,
Nincs ereje immár,
Korpa is neki kár,
Meg-lövetik szolgálval.

e potestate mali.» A szegény kifosztott, megnyomorított Haza nevében siralmas panaszsal fordul Istenhez :

Gemit Pannonici Sionis Filia
 Gemunt velut inter spineta lilia :
 Deus ! Quanta Tibi fundit suspiria :
 Tardas tempestiva tamen auxilia.

Ejulat ex antro noviter parato,
 Te Deum Tutorem proclamat consulto :
 Veni Christe Jesu apparatu toto,
 Ostio coelorum aperto relicto.

Clamat ! Ecce solam Me Tibi relictam,
 Omnibus humanis viribus privatam,
 Amplectaris Sponsam Tibi desponsatam,
 A Fratibus meis proterve contemptam.

Subvenias oro Tua Potentia,
 Cujus dextrae tela non sunt fragilia :
 Accelera quaeso perreni Gloria,
 Ne Corona mea sit transitoria.

A hűsz versszakból álló panasz ezt az egyetlen vezetõ hangot variálja. Aki ismeri Gyöngyösit, tüstént észreveszi, hogy az érzelmi helyzetben és a fájdalmas patoszban valamilyen rejtett rokonság van Apáti és Gyöngyösi *Palinodiája* között. Közlelbbi kapcsolatról vagy hatásról persze alig lehet szó : a hang úgyszólván a «levegõben van».

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

BERZSENYI MEGÍTÉLÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ.

(Második, bef. közlemény.)

E Kölcsenytõl kinövészeknek nyilvánított kifejezésekrõl azt mondja végül Szemere : «Eftéle kinövészek Kis Jánosnak philosophusi s Csokonainak népi versében minden bizonnal tul növészek volnának, sõt azok volnának Virág, Dayka és Himfy versében is, mert ezek nem röpdesnek vissza a görögök felé, nem foglalatoskodnak ideális képekkel s phantasiájok az exaltatio legmagosabb lángjában nem tudna szelid maradni : de a mindig szeliden maradni tudó phantasia szelid és nem vad, nem tulságosan bö kinövészeket hoz elõ. Soha sem kellene feledni a recensensnek, hogy azon clima alatt, hol minden csupa lángolásra, csupa ifjui erõre nõtt föl, ott a nyelv élõfájának kinövészei is hasonló nagyságban kénytelenek kisebbre nõni. Az illyenekre nem Bochem hanem Herder legyen kertész, ki a világhöltészetet képes vala fölfogni, akár az ugynevezett atticus akár pedig az asiaticus styluslan. S a magyar criticusnak nem nehezteni, hanem örvendezni kellene, hogy a keleti fajnak van költõje ki keleti pompában képes meg szólalni.»

A provincialismusokra térve, kijelenti, hogy a legszokatlanabbakkal Berzsenyi maga is nem ünnepi, hanem hétköznapi dalaiban él, különben pedig irodalmi nyelvünk már a Himfy megjelenése óta is gazdagodott provincialismusok felvételével. Ilyenek : *virány, csalit, ravatal* «mellyeket

Kazinczy s utána mások is elfogadni kezdenek. A *döngécsel*nek ugy hiszem szintugy lehet helye, mint ennek köhécsel, nyögécsel vagy nyögécsel bukdácsol. A *méhe* úgy lehetne kétalaku mint az *orcz* és *orcza* s *pof* és *pofa*, *moh* és *moha*. A *pirholagost* és *csatinázt* nem védem, nem mentem: de az egész tárgy, mondhatni olly csekély qualitative és quantitative, hogy a recensensnek ez miatt a Németekhez költözni s Vos idylljeire s az alemanni versek provincialismusaiból ne talán megtömendő odáira hivatkozni valóságos itéletbeli feleslegvalóság, itéletbeli dagály, s az itt következő pont: A maga iránt kérlelhetetlen művész és kérlelhetetlen kritikusk elválhatatlan társai egymásnak, a recensent és engem kivéve értelemtől üres beszéd minden olvasóra nézve. A mondás oda czéloz, hogy Kazinczy 1810ben e provincialismusok kihagyását ajánlá, s az ajánlás elfogadására (?) B. kérlelhetetlen volt: ellenben Kölcsey és Szemere verseik felől kedvezés nélkül nyilatkozott. E kérlelhetetlenség ugyan ezen czikk elején már említve volt s a recensens a manet alta mente repostum gyanujába hozza magát.»

A Kölcsyétől fiatalkoriaknak nevezett s a Bürgertől eredőnek nyilvánított egy darab kivételével (erről Sz. megjegyzi: hibásan, mert Bürgernél nincs több mint csak ennyi Mein Mädchen ist nicht adelich, doch ist sie jung) kihagyandóknak ítelt versek esetében Szemere csodálkozva kérdi, honnan tudja K., hogy mind fiatalkoriak:

«Arra ugyan divinationál egyéb mód nincsen. Való, hogy ezen darabokban kevésbé uralkodik mindenkit elragadó kellem és báj, mindenkit elragadó fenség és erő, de hol a regula, melly ezeket mindég és mindenütt praetendálhatná? s nem a legszűkebb körbe szoritaná-e a költőt? Mert hiszen az érzelmek majd nagyobbak majd kisebbek, majd mélyebbek majd ismét felületesebbek, majd philosophi lélek nyugalmaival bírók, mint Kis Jánosnál, majd vidám makacs lélek geniális szökellései mint Csokonainál. S épen e több oldalisága, többfelesége az érzelmeknek teszi a költőt, habogy a gyengéd érzést ép olly gyengédeden tudja előadni, mint a millyen erővel az erőt, mint a millyen magosabb csapongással a fenségest. Ezen darabok között, mellyeket a recensens készületleneknek kiált ki, de minden bebizonyítás nélkül, egyetlen egy sincs, mely Kis János és Csokonai, Himfy és Dayka hasontárgyú darabjaival egy sorban nem állhatna; s kezdődő szépliteratúránkban ennyi érdemnek mindig igaza van arra, hogy a publicum előtt megjelenjen. Azt sem értem, hoi van azon törvény megírva, mellyet a recensens említ, melly szerint a költőnek gyöngébb darabjait azért szükség a publicum elöl elzárni, hogy méltósággal léphessen a maradék tribunálja elébe? mert a poéta érzése nem mindig méltóságos, némellykor csak kedves és édes, s nem csak a publicum, hanem a művészet tribunálja is igazságos a kevésbé méltóságos iránt, s minden bármelly parányi darab eléggé méltóságos, ha a költész lélek ábrázata. S valóban azt lehet mondani, hogy a megrótt fiatalkori darabok mindnyájan illyenek és nem velőtlen lárvák. Egész és fél hangok skálája alkotják a harmoniát s a poesisban épen úgy, mint a muzsikában s épen ezen harmonia terjeszti kiljebbre a lyricum körét.»

Hivatkozik arra is Szemere, hogy a Kölcsyétől csak magasztalással említett Daykának szintén vannak olyan versei, mellyeket legalább annyi joggal ki lehetett volna hagyni. Felhasználja az alkalmat, hogy egyébként

is megmondja róla véleményét: «én hibás karakteristikának tartom azt, mely őt olasz hévvel epedőnek mondja. Dayka inkább magyar-német, mint magyar-olasz költő. D. nem tapad olly lágyással tárgyához mint az olasz, s nem is himez annyit s játéka kevesebb, hanem ezek helyett többnyire a sorssal és végzettel bajlakodik.» S erre idézi az ily helyeket, majd a halálról szólókat. Statisztikát készít erről az egyhangúságról: pl. csak *Az esztendő első napján* négy versszakában hatszor fordul elő a halál szó, 11-szer az idea, Dayka 23 komoly eredeti költeménye közül 13 halálos. Kimutatja, mennyivel több a dagály Dayka verseiben, mint Berzsenyiéiben. A Virág részéről s a Berzsenyiről folyt pesti vitákban kárhoztatott mitologizálás szempontjából pedig ezt a fontos megkülönböztetést teszi: «Daykánál csak Sprachmithologie; Berzsenyinél plasticus istenek.»

Hogy a Kölcseytől készületlennek mondott verseknek is megvan a maguk értékük, annak bizonyítására mindenekelőtt a *Musához* szóló két darab (*A te ernyődnek kies alkonyában...* kezdetű óda és a *Szelid Musa!* kezdetű rimes vers) összehasonlításába fog. A végső tanulság ebből: «Az itt elmondottakból mindenki láthatja, hogy midőn az ódában kellem és fenség s báj és erő uralkodik: itt csak kellem és báj ragadnak meg bennünket: de azok tagadhatatlanul és minden bizonytalansággal; Varius et idem: ez B. karaktere; és ez nem kis érdem; csakhogy izlelnünk kell. S épen a báj és kellem izlelhetése végett adá Plátó a tanácsot, áldozni a Gráciáknak!»

Az első könyv Kölcseytől számüzendőnek ítélt négy darabját is jellemzi, bár rövidebben, hasonló szempontból, aztán így foglalja össze az eredményt: «Midőn a recensens az I. könyvből négy, a III-dik könyvből pedig minden darabot versgyűjteménybe érdemellen gyomnak, s olyanoknak ítélt, melyeket minden kimélés nélkül el kellene törölni, azon fundálja kárhoztató sententiáját: mert bár olvassa akárki e darabokat, rajtok a kezdő s gyakorlatlan kezlet hathatósan fogja érezni. Ezer nem proprius, hanem translatus locutio, kéz, gondolnám, a vers külsőjét, nyelvét és rhythmusa technikáját jelenti. Engedjük meg, hogy a recensensnek e részben igaza van, noha igaza egy recensensnek nem pusztá, hanem mindig motivált állításon köteles alapulni; de engedjük meg, hogy a technikára nézve igaza van: mind e mellett is nem tudunk el igazodni a recensenssel; mert a bűntetést nem látjuk igazságos imputatióból eredni; mert nem látjuk igazságosnak, sőt kezdődő népetlen szépliteratúrában károsnak látjuk, lényeket tenni semmivé, melyek belsejükre nézve nem üresek, nem tartalmatlanok, s egyedül külső formájukban találhatók készületlenség, fogyatkozás. Az ilyenekre nézve elég lett volna odautasítani a költőt, hogy a gyakorlatlan kezlet rajtok igazítsa meg, jobbitsa ki.»

Mindebből legfeljebb az következik Szemere szerint, hogy Kölcseynek bevezetőleg Berzsenyiről adott jellemzése egyoldalú és hiányos, mert nem mindenütt jellemző rá erő és fenség is; talán épen ezért haragszik az ily versekre Kölcsey. Ítélete igaztalanságát azzal is kiemeli, hogy a III. könyvben vannak darabok, amelyekre a recensensnek Kis János poesisára irt karakteristikáját méltán és igazsággal lehet alkalmaztatni.

Aztán csoportosítja B. verseit: a rimesek közt 14 komoly, 10 filozofiai, 3 nyelvő, külön csoport az anakreontikonoké, mértékes ódája van 44.

vegyes 9, epistola 6. A komoly és filozofiai rimes versek többsége (8—8) épen a harmadik könyvben van.

Az asklepiadesi versben írt rege hibáztatására így felel Sz.: «A recensensnek igaz van, hogy rege asklepiadesi versekben valósággal figyelmet érdemel. De figyelmet érdemel azért, mert illy mértékben írt rege szokatlan és új. De a recensensi figyelemnek talán tapogatódnia kellene az iránt, vallyon egy költő, kinek görög mértékű versei csalhatatlanul a legszembek közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt, nem birta e egy vagy más ok e szokatlanságra. Azonban a recensens előtt elég, hogy ha neki így vagy úgy látszik, hogy kimondja, a költő nem vette észre a metrum befolyását a versnek belsejére és külsejére s ezen úgy látszikon alapítja a mik következnének... Nem értem a beszédet. Vályi Nagy Ferencz illy czímet ada egyik versgyűjteményének: Odák Horatz mértékain; s ez a czím azt jelenti, hogy olly versmértékek fordulnak a könyvben elő, mint a millyenekkel Horatz élt leginkább; de a poetica horáti mértéket, mint technicus terminust nem ismer, nem ismeri azt úgy mint az asklepiadesi, az anakreoni s egyéb más mértékeket; a Horáti óda sem tárgya a poeticának. Így van a dolog a tibulli elegia és tibulli mértékkel is. A poetica és metrica sem Horátnak sem Tibullnak nem tulajdonít saját különös óda vagy elegiaformát, saját különös metrumot. S így én nem érthetem, mit akar mondani a recensens ezen: horáti odát tibullusi, tibullusi elegiát horáti mértékre venni. Talán csak nem azt, melly szerént Horatius egyik vagy másik ódáját distichonokban, Tibullus egyik vagy másik elegiáját pedig sapphicus vagy alcaicusokra transfigurálnók? Mert ki cselekedné ezt és miért? A horáti Tibullus vagy a tibullusi Horatz együvé olvadva kétséget nem szenved, hogy nem lenne más, mint nevetséges korsz. De talán mást ért a recensens? Talán azt akarja értetni: ha valamely ódai tárgyat elegiai mértékre, s viszont egy más elegiai ódaira venni. Ezt sem értheti. Mert hiszen elsőbb functiója a léleknek a vers belső formáját meghatározni s ezen meghatározottságból foly azután a külső forma vagyis a versmérték. Ez a példa nem egészen jól választatott itt: mert Horatiusnál van ódai mérték melly a T. elegiájának mértékétől kevésben különböz. Illyen egyik ódája. Az elegia verse két sorból áll: annyiból áll az ódái is; az elegia elsőbb sora hexameter, hatlábás az óda elsőbb sora is; az elegia második sora pentameter: ugyanaz a horáti óda második sora is, csak hogy nem egész hanem fél, mint *Arboribusque comae*. Mondám elébb, hogy a költeményforma meghatározása megelőzi a versmérték formát (Itt a Gessner prosa idylljei jutnak eszembe mellyek közt itt ott jambusok is vannak s mellyeket jambusokba is öltöztettek némelylek; noha a prosa sorai közt hexameter végzetű kimenetelek találhatnának). S ez történt Berzsenyivel is. Már mi volt az oka, hogy B. egy regéhez asklepiadesi versnemet választott; melly görög és római vagy más terminussal a classicai lyrának s nem a romanticainak mértéke? s az volt e oka, mert B. nem érzette a mérték befolyását? E kérdésre nem pusztán, hanem motivumos feleletet tartozott volna adni a recensens; s bár inkább azt adott volna a következő elmélkedések helyett: A rege lyrai mértékben (classicai ódait akart mondani, mert minden rege lyrai mértékben szokott iratni, csak hogy romanticaiban) és hangon (mértéket

és hangot különböztet meg! de hiszen hang és mérték talán egyek, mert a mértéknek más neve nem egyéb mint hang mérték) épen olyan, mint a Regnard verselőjének művei, ki tragoediáival nevetést, comoediáival ellenben sirást okoz. Azaz B. regéje ilyen: mert csak az ő regéje van így írva. De a tragicus rege csakugyan nevetést okozna? S lehetséges volna, hogy az a phantasia melly legsebesebb tárgyai között sem vadul phantastasággá, legsebesebb lángjai között is szelid, s tehát józan marad, ennyire tudna megbotlani hogy tragicumával nevetést okozhatna?...

...Igaz a romance classicus mértékben szokatlan. De rossz e mind a mi szokatlan? S romance e minden epikai vagy helyesebben narrativ lyra? Sőt a narrativ lyra historiai tekintetben inkább illik a quantitások mint a rímes metricához, mert az epicus kor épen a quantitások kora, a lyricus időszakasz pedig ennek megelőzője; mint a hogyan a Thespis szekereiben mondatott chorusok is, de a világgöltészet, vagy is az egyetemi költészettörténetek bizonyítják. Nem feledem, hogy Schiller a maga modern eposztárgyát nyolcas rímekben szándékozott írni; nem feledem, hogy Göthe a maga Achilleiszt hexameterekben próbálá, mint antik eposzt; nem feledem, hogy Bürger az Iliast jambusokban, Csokonai a Kleist hexametereit rigmusokban fordítá.»

A horatiusi óda megjelölés pongyola voltát Herderből vett idézettel is bizonyítja, aztán B. regéjének tárgyára tér: «Önszeretet a fiatalabb, önáldozat az idősebb ember sajátsága, s így az embertömegnél is, vagy népnél. In propria viscera saevire inkább tulajdona a később mint a régi kornak, s Homernál legalább efféle önáldozat nem találtatik s Lucretzia története a népnek nem gyermekded hanem érett korából, culturás idejéből való. Emilia Galotti, Werther's Leiden. Schiller Räubereiben Amalia saját szeretője, Moor Károly által végezteti ki magát az életből. Ez a jelenlevő regének is történet tartalma; s a situatio klastrom. Egy részről a romanticus világ tűnik elő, sőt leginkább csak a romanticus világ; mert ez a világ mindenütt tulemberi, felülemberi, gigászi egész a caricaturáig, mint a hogyan Cervantes fejében egy egész új világgá alakult, de épen azért, mert a túlság e világban határtalan, inkább erőlködés, mint erő következése, s erőlködés következése már csak onnan is ítélve, mert némelly oldalaira nézve tulságosan gyöngye és pulya, mint a lélekszerelem ábrándozásaiban, melly a fiatalabb görög népnél csak néhány istennek és istennőnek (Psyche, Amor, Endymion, a Charisok) vala tulajdona. Ezen romanticus világ poesisának technicája is inkább játékos mint komoly, mert a rím és mérték között ez a legfőbb különbség. Ha ilyen a romanticus világ, ha abban a gigászi nagyság pygmaei paránysággal veyses s tehát nem harmoniai egész; nem azt érzette e B., hogy romanticus tárgyával úgy fog nyeretni gravitas (omne genus scripti gravitate tragoedia vincit) ha rím helyett görög mértékkel öltözteti föl. S valóban B. regéjében több a lyrai, mint a narrativ ingredientia. Magának a történet hősenek szájába van adva az elbeszélés; s ez a történet hőse egy remete, ki a hosszas magába vonulás által félpótvá alakult át, s szerelem emlékezet s remetei élet által.

Ezeket és efféleket vizsgálgatni, tapogatni talán nem lett volna helyén kívül, mielőtt a recensens a regét, csupán technikai különössége, szokatlansága

miatt nevetséges szomorúnak s szomorú nevetségesnek megróvta volna? Talán el fogott volna maradni ami e megrovás után következik... A poéták még eddig nem recensiók, nem theóriák, hanem saját ösztöneik, belsugallások izlésök szerint törekedtek egyre vagy másra; s ennek is jó oldala van: mert hiszen ha van csakugyan horatzi óda, mint a recensens hiszi és tanítja, akkor Horátz bizonyosan nem törekedett egyébre, hogy tárgya mindig horatiusi vagy is mindig egyforma mód alá rekesztessék. Azonban a technikára nézve épen H. az, ki tárgyának majd egy, majd más hangot adott, épen ellenkezőleg, mint Sappho és Anakreon. De hát Anakreon stylusa, A. gondolatai s érzelmei nem bírnak több oldalúsággal, mert a versek schemája mindig ugyanaz és egyforma, Petrarca és Himfy kárhóztatást érdemelnek? Ám legyen. De ezen kárhóztatásnak hogyan lehet itt helye? Hiszen B. a maga tárgyaira nézve még igen is sok és különféle technikai móddal élt.»

Ellenmondást lát B. érzelmei és gondolatai szűk körének emlegetése és az előrebocsátott általános magasztalásban foglaltak közt is. A Kölcsénytől felhánytorgatott ismétlődésekre, reminiscentiákra vonatkozólag azt mondja: «Különös bizonyításmód! Hát a visszaemlékezés gondolati s érzelmi szegénység? A *Melancholiát* egy erdélyi asszony grottájába vésette be; B. erre felel; s itt a visszaemlékezés vala épen a költői tárgy. *Amathus* és *Mellisszához* nem visszaemlékezések egymásra, hanem mindketten rokon, s ugyanazon tárgyak; ugyanaz a poéta élete ellentétben a harcolóéval; s mindkettőben még a versnem is ugyanaz. De mit árt ez? Hiszen a két hasonló tárgy hasonló módban jelenhetett meg. Hogy ugyanazon tárgy többször is előfordul? Hát másoknál a tavaszénekek? Hát Gessnernél az első idyll és a melly Aeschines nevet visel, mellyek egymással rokonok. S mi sajátabb, mint a poétának saját életéről szólani?» Majd több más vers felsorolása után: «Az egész kötet ugyanazon tárgy nagy részben (ki révén a nemzeti alkalmukat).»

Egyes szokatlan szavak gyakori használatával kapcsolatban a következő mentséggel szolgál: «Leghajlandóbb volnék azt hinni, hogy az efféle szóismétlések a költőnél nem egyebek, mint annak úgy nevezett szavajárásai, melly a poétai individualitás karakterének, a mint a szók szépek vagy nem szépek, szelidek vagy vadak, kemények vagy lágyak, épen hasonló, épen ilyen típusul szolgálnak, s egy egy individuumot úgy különböztetnek meg a másiktól, mint a több provinciák nyelvét az úgy nevezett provincia-lismusok szoktak egymástól megkülömböztetni. Tiszteljük az individualitások különféleségét, kivált kezdődő literatúrában: ezeknek kisebb vagy nagyobb tömegétől függ a literatúrák gazdagsága vagy szegénysége. Osztán, mint megjegyzém, e szók nem is improportionate fordulnak elő, s a mentség, mit előbb mondtam, szinte felesleges volt: de valóban épen nem csodálkozom azon, hogy magam is feleslegesbe terjeszkedem ki: mert a recensens gáncsa, vagy mint maga nevezi, igaz ítélete a gondolati s érzelmi szűk kör felől, annyi sok és különbözőféle ellenítéletet, ellengáncsot hord lekem elébe, hogy közülük választanom, azokat soroznom és elrendelnem szinte lehetetlen. Egyszer egyszer nem tapasztalám olly mértékben a zavarosban halász példabeszéd jelentőségét világosabban mint a recensio olvasásakor; mert a recensens egy részről tulságos magasztalása, más részről tulságos lealacsonyítása

által olly zavarossá tevő az ideákat B. felől, hogy szinte reménysége lehet e zavarosban magának hitelt halászhatni; s annnyival inkább, mert az itt megrótt szavak gyakori előfordulása Virág által is nevetségessé tétélett (lásd Verseit s lásd leveleim gyűjteményét); s így a recensens ebbeli ítélete egyik nevezetesebb költőnk izlete által is auctoritáson látszik alapulni.»

Kiemeli, hogy a kifogásoltak «nem pusztá szók, hanem ideális képek, s ezzel gyakran élni, ezeket sokszor előfordatni nem egyéb, mint a hellének felé röpdesni vissza; s recensensnek nem szabad feledni, hogy az ideális görög képekkel való foglalatoskodást s a visszaröpdősést a hellének felé nem fogyatkozásai, hanem erényei közé számította be Berzsényinek.» Annak hibáztatását is külön helyteleníti, hogy e szavak Berzsényinél állítólag mindig ugyanazokat az ideákat hozzák elő: «Illy a philologus ajakáról sem volna igaz és alapos; mert még a pusztá szók felől sem mondhatni, hogy azok bár mint fordulnak elő, mindig azon ideákat hozzák magukkal; mennyivel kevésbbé igaz és alapos ez állítás aesthetikai tekintetben, midőn, mint itt, nem pusztá szók, hanem ideális szók, vagy szóképek előfordulásai felől van vizsgálat, s midőn az illy képszavak a viszonyok különbözőlésege szerént mindig változó más meg más és soha nem ugyanazon ideákat hozzák magokkal.»

A Kölcsénytől értelemről üres expressiókba tévedőnek nyilvánított verseket elemzi aztán, értelmüket kifejtven. Az elsőt, az *Ajánlást* összehasonlítja Kis, Dayka, Virág Kazinczyhoz írt verseivel s Csokonai *Ajánlásával*, a *Gróf Török Sophiehoz* címűt Horatiusnak a tengeri útra induló Vergiliushoz szóló versével, aztán így folytatja:

«Még egyszer az *Ajánlásra*!

Kazinczyt boldognak mondja, hogy ő Áon szüzeinek kedvese. S nevezetes és megjegyzendő Berzsényiben, hogy a poétáskodásnak, költészségnek ezen boldogsága a legtöbb s csaknem minden művén szembe tűnőleg kitetszik. E boldogság érzete megragadja őt, ez lelkesíti, épen úgy, mint Petrarcat és Himfyt a szerelem; ő neki nem machinai istenségek, a Delphi, a charisok, hanem poetai keblének, poetai religiojának istenségei. S ezen boldogság érzése van előntve az *Ajánlás*on is, s ezen érzet az, melly phantasiájával ugyanazon egy kedves képre többször tér vissza, de ezen kép varius és semper idem, non facies una nec diversa tamen. Az ég hányszor jelenik meg, Delphi ege, hol a saselme felleng, Pindusnak ege, melyet a fene undokok zavarának, s az ég, hol a boldogság és nagyság, mint két remek dísz kéri Ganiméd poharát. A dísz kétszer fordul elő. Egyszer a világnak hajdani díszei, másszor a két remek dísz alakban: amott személyeket, itt dolgot festve. Az öntés szinte kétszer fordul elő. Egyszer, midőn Kazinczy nyelvének mosolygó gratiája önti belénk Helicon malasztját, másszor midőn B. Kazinczy kebelébe önti zsenge virágait. De ezen képisméltések nem gyengítésre, hanem még inkább erősítésére szolgálnak a darabnak. Épen a szépségénység igazolja az érzés valódi és nem pedig fattyú vagy ál eredetét; mert az iterativumok, frequentativumok épen a gyermekded érzések nyelvéhez tartoznak. Illyenek Gessnernél: Te is, te is, festegető Kleist s egyéb hasonlók. B. a maga poetaságának érzetébe valóságos pásztor s jól mondá az arany század istene pásztorai közé. A ki a költői pásztorélet gyönyöreit

nem érzi, az előtt a jelen képek, s az ezeket keresztülhatott érzés, igen természetes, ha értelemről és érzéstől üreseknek találtnak: hanem az ilyen előtt B. önmaga is és bármely darabjával föllépne, nem egyéb, mint hideg és jelentés nélküli aenigma. Igen természetes, hogy az illy olvasó a gróf Török Sophiehoz írt ódát sem találja egyébnek, mint gondolattól és érzéstől üres valaminek.»

Következik a két költemény összehasonlítása egymással, majd az utóbbi Dayka Kazinczyhoz szóló költeményével, amely hasonlóan kezdődik, de komoran folytatódik, mert «Dayka a nem boldog költő nem röpdes vissza a hellenekhez, hanem saját bánatában feneklik meg», végül összeveti Berzsenyi versét Faludi *Úravalójával*, amely már «nem ideális, hanem mindennapi élet képeivel foglalatokodik» s ehhez illő a szóhasználata is. Berzsenyé minden összehasonlítást kiáll.

Semmikép sem tudja megérteni Kőlcseynek laterna magica-hasonlatát, de egészben jogosulatlannak tartja az egyes kitételekre vonatkozó kifogásokat, mint ahogyan már a Csokonairól szóló bfrálatban is ellenmondásokat lát, pl. ahol a régi szavaknak egy költőnél régi, másnál új színben való megjelenéséről van szó. Nem ismeri el, hogy Berzsenyinek értelemről üres kifejezései vannak: «Sőt az épen érdeme, hogy magas és új gondolatai könnyű nyelven adalnak; sokkal könnyebb nyelven mint Daykáié. Sőt az inkább Berzsenyinek legnagyobb érdeme, hogy nem csak nem meddő gondolatokban, hanem azokban még kizárólag is termékeny. Egy egész phraseológiát lehetne darabjai közül föl állítani. Például: tárogatni kürtöket, jelenlét után jelenkor. S ezeket szükség volna bővebben kifejteni.»

A bonyhai grottával kapcsolatban még egyszer megokolatlannak mondja az önreminiscentia hibáztatását, majd ellenmondást lát abban, hogy ha ez csak ismétlése a *Melancholiának*, azt pedig Kőlcsey nem hibáztatta, ezt mégis minden értelemről és érzelemről üresnek nyilvánítja. Következik a *Melancholia* parafrázisa, majd a benne ismétlődő képzetek és szavak felsorolása, végül «a kitételek ragyogásaié.» Az előbbiekre vonatkozólag ezt mondja: «A repetitíókból eredtek a refrainek. Egyébiránt az egésznek tonusa az illy homophonia által nem veszt, hanem inkább nyer, mert a praedominans érzelem jobban kitűnik s harmoniában tűnik ki.

Ha van darab, melyet a Melancholiára nézve önreminiscentiának nevezhetni, úgy a levéltöredék barátnéhez, azzal a külömbséggel, hogy ebbe a melancholia nem személyesítve, s tehát nem dicsőítve s tehát kevésbé ünnepi helyzetben, hangban van adva. A költő egy szüreti estve tüze mellett ül s barátnéjára emlékezik, s festi önmagát a melancholicust, nem pedig a melancholiát.»

Parafrázisa után a *Levéltöredék* és a *Melancholia* összehasonlítása majd *A bonyhai grottához* parafrázisa következik. «... Ami az érzést e dalban illeti az sem több sem kevesebb, mint amennyinek egy szent hely iránt nyilatkoznia szükség; óhajtság, mellynél bár melly grotta sem óhajtana többet vagy kevesebbet magának; s így a tárgy minden grották tömegének típusa szerént van gondolva, s tehát idealizálva, még pedig objective idealizálva; s a tárgy még új is, mert ez talán egy költőnél sem találtnak Berzsenyin kívül, s mind ezekhez még azt kell tennünk, hogy a költő magát az

alkalmi tárgyat, egy dáma grottájába vésette *Melancholiáját*, mint ephemeri értékűt, az idealizálásnál fogva örök érdekűvé varázsolta. Nem tagadhatni tehát, hogy B. e dalban is ideális képekkel foglalatосkodott... ha valahol, tehát a szelíd Muzák templomában, a sphaerák ottani magas zengései körül van helye az exaltált kifejezéseknek és valóban az itteni kifejezések korántsem üres csillogások, hanem magoknak a csillogó magas tárgyaknak visszazugárzásaiak.»

Ellenmondást lát Sz. a B. költői fejlődésének megállását jósló mondaton belül, valamint az epistolák lekicsinylése és a Kis Jánosról írt recenzió közt. Azután így folytatja: «Gessner a maga pázstorvilágát nemcsak idyllek, hanem dalok és ódák, román (Daphnis) és színjátékok személyei gyanánt hozá föl. A Bercsenyinek világa hasonlólag tűnik föl epistoláiban is. Ő ezekben sem beszél, hanem mint maga mondja, énekel.» Kiemeli, hogy Lessing a Kölcseytől idézett helyen nem epistolákról, hanem eposzokról beszél, s így egészen jogosulatlan az ő tekintélyével érvelni az epistola műfaja ellen. Különben sem valami új divat ez, Bessenyei és Baresay, Orczy és Ányos is epistolákat írtak, s épen nincs bizonyítva, hogy nem szükség-szerűen kialakult műfaj. «Különben is a levelezési manír, már csak technikai tekintetben is annyira el van ágazva a széplitteratúrában, hogy annak többféle osztályaira találunk példányokat, habár ezek ideiglen egyes próbatételek gyanánt vétethetnek is. Ilyenek a Heroidák a többek között, ilyen Pope Abelardja és Heloize; ilyen Göthe Werthere levelekben, s előbb a Rousseau románjai. Az epistolák muzája pedestrisnek neveztetik, mint az idylleké sylvestrisnek: de muzája ugy van amannak, mint ennek s tehát korcsszüülötnek nevezni teljességgel nem lehet. Zene és tánc valának egyesülve régente a Muza nyelvével, s nemcsak a classicus, hanem a romanticus korban is eleinte: de elmaradt a táncz. Mert változott az idő s változott az életnek mind szüksége mind gyönyöre. Később gondolatok és események keletkeztek, mellyek magasabban állanak, mint a prosai élet, de alacsonyabban, mint a poetai világ; mellyek elmondásra valának alkalmasak, nem pedig éneklésre; s így fogtak származni az epigrammák, s így az ezekkel rokon epistolák, s mind azon nemek, mellyeket némelly aestheticus a kiegészítő rész alá szokott sorozni, nem találván azoknak helyet a narratív, drámai és lyrái három főosztályban. A poeticának ezen kiegészítő részében némelly formák, például sonett, triolett, madrigál, mellyeknek a technica, a rím ada lételt, sokkal inkább érdemlik a korcs nevezetet mint a poetai epistolák: mert amazok organisticus továbbfejlődésre nem tarthatnak számot, a poetai epistolák pedig, mint többneműeket magokba foglalók, mint többféle technikára alkalmasok (hexameter, distichon, jambus, rímek) akár a classicismusnak, akár a romanticismusnak characterével jelenhetnek meg egyiránt és egyformán.

A jambus versmérték az, melly a drámai költészetre a hellenek és rómaiak által alkalmaztatott, s a drámai költészet a naratívól csaknem olly formán különbözik a legrégebb időkben is egymástól, mint a classicismustól a romanticismus. NB. eposzban istennővel énekelte a költő, a drámában a tett maga beszél el magát; s innen a két versnem, a melodiosus hexameter, és a kevésbbé musicalis jambus, melly nem pegasusi lábakon szökdél,

hanem csak gyalog lépked. S Kazinczy nagyon helyes tapintattal választá a trimetert Epistolájának mértékéül. B. Camoenája mint az *Ajánlásban* mondatik Kazinczy nyomdokain lebeg; s lebeg saját characterével; nem elmésség és dévajság, hanem édes melancholiától környezve itt is, mint ódái és dalai között; csakhogy itt nem szabad ég alatt, hanem négy falak vagy házak és utszák között járda a költő, s többnyire a jelennek kapja föl személyeit és tárgyait, s csak néha néha pillant a távolba, a mult felé; de itt is igazi poéta marad, s inkább a valószínű, mint a való tárgya; sőt még epistolájiban is énekel mint maga mondja s mint emlitém fölyebb. A recensens az éneklést declamatióknak nevezi. Am nevezze bizvást, csak poétai declamatióknak ismerje el; aminthogy rhetoricaiknak állitania igazságtalanság volna; valamint nem eléggé korhoz mértnek s tehát nem eléggé igazságosnak találom a recensens azon itéletét is, melly szerint B. jambusait általjánban durváknak kiáltja ki.»

A verselésre vonatkozó utolsó résszel kapcsolatban írja: «E cikkben is, valamint az azt megelőző 8dik és 7dikben, sőt némileg a 6dikban is, sőt mondhatni az első cikktől az utolsóig mindenütt valamely önmagával habzásban, küzdésben lévő érzelem látszik megzavarni a recensens itéleteit. Sokáig nem valék képes megmagyarázni e lélekállapotot, míg végre felöltöttek előttem két nevezetes poétai kritikusknak, Horatiusnak és Lessingnek szavai, az utóbbi azon kritikából, mellyel Klopstock Messiasának elsőbb helyeit izlelgeté (Einen elenden Dichter tadelt man gar nicht; mit einem mittelmässigen verfährt man gelinde; gegen einen grossen ist man unerbittlich. Bleibt sich der grosse Dichter nicht allezeit gleich, entwischt ihm hier und da eine matte Zeile: diese matte Zeile, welche die Zierde eines mittelmässigen Dichters sein könnte, wird unerträglich) az előbbié pedig Indignor, quando bonus dormitat Homerus. S ezen Horatiusi sor világosít föl végre, hogy a recensens ezen lélekállapota nem egyéb, mint indignatio, mely ideának egész teljes kifejezésére úgy a mint a gondolat a maga terjedelmes elágazásában létezik, nyelvünknek szava nincs; ha tudniillik az indignatiót azon értelemig fogom föl, melly szerint a maga nevedésében, elharapódzásában a méltatlankodással leszen határos, s némi tekintetben egyrésről a tárgy másrésről pedig az indignálóra magára nézve igazságtalan; amennyiben izletességet és izetlent nem megfontolva, megmérve, hanem nélkülök vagy túl rajtok, s tehát fogyatkozással és csonkán, s inkább érzéssel, mint ésszel kénytelen méltányolni. Ezen indignatio, melly a két legnevezetesebb férfiúval, Horatiuszal és Lessinggel is megtörtént, némi vigasztalásul szolgálhat a recensensre nézve, engemet pedig bátorságossá tehet azon gyanu előtt, mintha én a recensens véleményéveli ellenkezésemet csak azért iparkodnám rakásra halmozni, hogy itelő gyöngeségének előmutatásával saját magamnak szerzessek superioritást felelte: mert épen ezen indignatio az, mellyel a recensens eddig megrótt nyilatkozatait mentenem lehet, s a mentséget a legszivesebben cselekszem is.

Valamely dolognak becsét és fogyatkozását ugyanazon szellemgyengédség szokta érzeni, mond Lessing, s dicsérni az érdemest s gyalázni az érdemtelent egyiránt szabados, csakhogy mindkettőben izléssel szükség eljárunk. Láttam értőket, midőn a festészet és szobrászat műveit szemlélgeték,

ítéletek csendes csodálkozáson kezdődik, s később nem adhatták bizonyosabb jeleit annak, hogy a tárgyak tökélyeit teljes mértékben izlelik, mint kimutatva a tárgyak olly oldalait is, melyek a csudálatra kevésbé valának méltók; s ezen értők szájából a De, a mindazonáltal szók hizelgőbbek voltak, mint a bámulás által elragadtatott nép felkiáltozásai.»

Ezek után a csodálkozásra következő indignatióból magyarázza sorra a bírálókat legfeltűnőbb kifogásait és megállapításait. E rész egy darabja: «Ezen indignatio cselekvé, hogy Göthe és Lessing s Horatius és Cicero mellett oly obscurus íróra is hivatkozik, mint Becker, s olly gyöngye költővel sorozza együvé Horatiusot, mint Matthisson, ki nem Horatius, de Berzsenyi élethosszságával sem mérközhetik; s B. inkább Klopstockhoz és Ramlerhez, mint ehhez hasonlít.»

Az egész Tudósítás a következő szavakkal végződik:

«Ez indignatiót az idegen példányok imádása szülé.

Ez indignatiót szükség fölkeresnünk az előbbi recenziókban is.

Mint áll az Csokonai mellett?

Mint áll az Kis János mellett?

Ezekről máskor!»

WALDAPFEL JÓZSEF.

GAAL GYÖRGY LEVELEI KISFALUDY KÁROLYHOZ

(Harmadik, bef. közlemény.)

16.

Wien 23/12 XX.

Mein Lieber Freund!

Missverständniss hatte schon tausend und tausendmal Unheil über unser zweibeiniges Geschlecht gebracht, und Ihrem werthen Briefe nach, scheint diese Megäre auch uns beyden Fatalitäten verursachen zu wollen. Habe ich Sie auch hinsichtlich der Uiberset. Irenens missverstanden, so verschlägt diess doch [uns] weder mir noch Ihnen das Geringste; ich werde zur Uibersetzung zwar um so mehr Zeit brauchen, aber desto besser wird auch das Werklein ausfallen.

Was nun Ihren Almanach belangt: so habe ich Ihnen nur das abgeschlagen, was ich nicht leisten konnte. Uiber Arrangement und Wahl schrieb ich ja an Unsern Freund Trattner ein Langes u. Breites und sehe nun aus Ihrem Schreiben und Ihrer Wahl, dass Sie meinen freundschaftlichen Rath nicht verwerfen. Aufsätze konnte ich Ihnen nicht geben 1° weil ich keine ungrischen besass, 2° weil die wenigen deutschen, die ich hatte, für Sie zu *schlecht* waren und ich mir nicht einmal im Traume beikommen liess, Sie würden auch *Uibersetzen* im Almanache geben. Was die Kunstausrüstung betraf, so sprach ich ja mit Kovács dem Kupferstecher u. s. w. folglich verhielt ich mich ja bei der Sache nicht ganz negativ.

Die Geschichte, wie ich zur Festivität kam, den hiesigen ungrischen Almanach zu begünstigen, ist diese: Márton führte Herrn Igaz zu mir, damit ich Ihnen beyden hinsichtlich eines Vignets rathe möchte, und Ihnen auch einen Beitrag an Gedichten gäbe, wenn ich derley hätte. Ich ver-

sprach ersteres, entschuldigte mich aber hinsichtlich des Letzteren, indem ich sagte, ich hätte nicht nur nichts ungrisches sondern von deutschen Dingen auch nur so schlechtes Zeug, dass ich es nie wolle drucken lassen: Sie erbothen sich es bearbeiten zu wollen, und ich bedingte mir aus, dass [S] sie ja nicht meinen Nahmen darunter setzen, und da sie dagegen gewaltig protestirten, höchstens Gaál után unter diese lieben Morceaux schreiben möchten. Dieses versprachen sie, ich besorgte das Vignet und tantae molis erat. etc.

Wie kann Ihnen in den Sinn kommen, ich begünstige irgend jemand meiner werthen Landsleute mehr als Sie, wenn mir ja jemals das Glück zu Theil werden sollte, diess mit diesem Worte nennen zu dürfen. Meine Gunst ist *herzlich guter Wille*, und dieser ist Ihnen gewiss stets so wohl geneigt, wie es mein Herz ist; also nichts mehr von Begünstigung — sondern von Freundschaft, Zutrauen und Liebe.

Kann ich Ihnen in der Folge dienen, so wird es mir stets angenehm seyn. Bisher hing ich an 100 Ketten, ich habe meinen Kräften zu viel aufgebürdet, und konnte daher nicht jedem Wunsche genügen. Ich beschäftige fünf Menschen rastlos, und sehe noch das Ziel meiner Absicht bei Weitem nicht erreicht.

Graf Mailáth erwirbt unserm Vaterlande mehr Ehre als alle Fürsten desselben sammt ihrem Gelde durch drei Jahrhunderte. Ich gäbe viel darum, wenn ich ihn sehen könnte. Ein trefflicher Mann! Geist und Herz — beide wie edel!

Hier ein Rezept gegen Ihr verwünschtes Kopfweh.

1. Essen Sie wenig Mehlspeise u. wenig Gemüse.
2. Trinken Sie wenig Wein, und auch diess mit Wasser.
3. Machen Sie brav Motion im Freyem.
4. Halten Sie die Füße warm, den Kopf aber nicht zu sehr.
5. Arbeiten Sie meistens stehend, nach Tische aber nicht ehe, als sie verdaut haben.
6. Schlafen Sie nicht zu viel.

Ich vermuthe Ihr Kopfweh wird aus dem Unterleibe kommen, und dagegen sind diese Mittel nicht übel. Bessere wird Dr. Köffinger zu rathen wissen.

Zum Neujahr alles Gute u. Erfreuliche von

Ihrem Freunde

G. Gaal.

Eine Bitte. Wenn Sie zum Grafen Mailath kommen, so ersuche ich Sie eins von beiliegenden Biletten in seinem Vorzimmer abzugeben, die übrigen aber H. von Trattner zu geben bei welchem sie H v Horváth, Banyay u Thaiss selbst abholen mögen.

17.

Wien den 10 Januar 821

Lieber Freund!

Ich ersehe aus Ihrer werthen Zuschrift mehrere Dinge, die mir um so bedeutsamer scheinen, da sie aus Ihrer Feder fliessen. 1-mo ist es — wenn ich den grossen Haller ausnehme — durchaus wahr, dass die Dichter

schlechte Aerzte sind, und wäre es nicht wahr, so würde ichs wenigstens an mir selbst bewähren, wenn ich Arzt wäre. 2-do sehe ich, dass Sie mit ungemein schlechter Tinte schreiben und diess erinnert mich an eine Forelle, die man in Regenwasser gekocht, um sie desto wohlschmäcker zu machen.

Was Sie mir über die Verleugnung meiner, an gewisse Leute hinsichtlich Ihres Almanachs geschriebenen Äusserungen berichten, ist für mich um so ärgerlicher, als es mich gewisse merkantilsche Finesse vermuthen lässt, welche ich mehr hasse als den grimmigen Tod. Wer mit mir in freundschaftlichem Verkehr stehen will, der lasse derley Erbärmlichkeiten ja immer aus dem Spiele, wenn ihm an mir gelegen ist. So unangenehm mir auch dieser Ihr Wink ist, so danke ich Ihnen doch dafür und frage Sie ferner: quid Tibi reddam pro custode?

Höchst erfreulich ist mir Ihre deutsche Uebersetzung des Kemény Simon, denn auch das Wenige, so ich bisher davon zu lesen Zeit hatte, zeigt mir, dass Sie, vielleicht mit geringer Mühe auch im Deutschen bald was Treffliches leisten könnten. Ich würde Ihnen rathen für den Anfang einige kleinere Gedichte, Erzählungen, Märchen, oder Legenden in 4 füssigen Jamben oder Trochaen, und zwar ganz ohne Reim zu schreiben. Ich würde Ihnen herzlich gern meine Meinung darüber sagen. — Ohne Zweifel wird diese Ihre Uebersetzung mir bei meiner Arbeit viel Erleichterung verschaffen; denn nicht selten geschieht es (gleichwohl zu meiner Schande) dass ich mich in Mártons Lexicon Rath's erholen muss, und ungeachtet dessen im Pfeffer sitze.

So eben erhalte ich aus Freundes Hand ein Exemplar von dem Zerfischen Almanach. Der Himmel gebe, dass der Ihrige ein anderes Gesicht erhalte! Über den Vorliegenden nec verbum amptius addam. Ich bedauere den Grafen Mailath und Köffingern um ihre Aufsätze; auch hätte das Bildliche von Habermanns Hand einen günstigeren Platz verdient. Die Staffagen des Hintergrunds bei König Ludwig zeigen, dass der Zeichner derselben eben so viel Geschick als Geschmack besitzt.

Von dem zweiten Bande des Theat. d. Magyar. weiss ich Ihnen noch nichts bestimmtes zu sagen, da ich über das Schicksal des ersten noch nicht unterrichtet bin. Meine Absicht war jährlich zwei Bände zu liefern, aber — diess hängt dem (?) doch von der Aufnahme ab, die diese Unternehmung bey dem Publicum findet. Dass der Absatz des ersten Bandes nicht glänzend sey, diess weiss ich leider! zuverlässig; de futuro nulla datur certa determinatio. Die Sache kann sich bis zum Junius hinausziehen. In der Beilage erhalten Sie das Schweitzerkostüm. Zu Ihrem beabsichtigten Gebrauche können Sie bloss das Schaffhausener und höchstens das Züricher verwenden. Eins aber, worum ich Sie sehr nachdrücklich bitte, ist baldige Zurückstellung dieses Büchleins, da es meinem Freunde Wocher gehört, und nirgends mehr im Buchhandel vorkommt, folglich wenn es verloren ginge, ungeachtet seiner artistischen Mittelmässigkeit, unersetzlich wäre!

Eine sehr effectvolle Scene wäre meines Bedünkens die Darstellung des Augenblicks in den nordischen Gästen (I Ges.) wo Hansli auf dem Fensterbrette sitzt, und ihm, bei finsterner Stube, der plötzliche Schimmer der Laterne des Nachtwächters von aussen in die Augen dringt, und auch

undeutlich die ans Fenster pöppernde Hand durch befrorne Glas sichtbar wird, worüber der Knabe gewaltig erschreckt.

Indessen werden Sie in diesem meinen sonderbarlichen Gedichte, doch noch manche Situation finden, die Ihnen als Mahler in der That willkommenen Spielraum gewähren können. Ich hätte hinsichtlich dieser Ihrer Untersuchung folgende Idee — welche aber auf jeden Fall unter uns bleiben muss, wenn es nicht zwischen uns auf Kanonen kommen soll. —

Sind Sie ernstlich Willens, eine Suite von Darstellungen aus den nord. Gästen zu entwerfen, so theilen Sie mir Ihre Ideen über Wahl, Plan, und Umfang mit. Ist Ihre Arbeit mehr als Skizze, so will ich für Sie die Erlaubniss einer formlichen Dedicace entweder beym König von Württemberg oder bei der russischen Kaiserin auf dem Wege der Gesandtschaften hier ansuchen. Dann wird es ein Leichtes seyn, Ihre Zeichnungen durch geschickte Hände z. B. durch jene eines Schnorr, oder Loder lithographieren zu lassen, und sie an Kunsthandlungen zu bringen, welche Ihre Mühe anständig honorieren müssen.

Ich bitte Sie endlich um Gottes Willen, sich ja bald möglichst eine Tinte anzuschaffen, bei deren Anblick ich nicht Gefahr laufe das gelbe Fieber zu bekommen. Auch der Schreibesaft gehört mit vor das Forum der Ästhetik. Um dies recht bald zu bewerkstelligen recipe:

4 Loth Blauholtz...3 Loth der schwersten Galläpfel...2 Loth echten arabischen (ganz weissen) Gumi.

Nachdem die Galläpfel fein gepulvert sind, wird alles diess durch zwei ganze Stunden in einer Maass Regenwasser gekocht;

Inzwischen aber wird $1\frac{1}{2}$ Loth Eisenvitriol in einem Seitel sehr warmen Regenwassers aufgelöst, und, wenn das Uibrige gesotten und abgekühlt ist, kalt dazugegossen, und Sie haben eine Tinte, womit Sie auf der Stelle die geistreichsten Zeilen schreiben können, was bei Ihrer vorigen schlechterdings so unmöglich ist, wie, dass mir ein Mahler mit kothigem Kolorit und schlechten Pinseln einen italienischen Himmel mahle.

Der Erscheinung Irenens mit Verlangen entgegensehend bin ich mit ganzem Herzen der Ihrige.

G Gaal.

18.

Wien den 12-ten Febr. 821.

Mein theurer Freund!

Die freundliche Zueignung an mich, welche Sie Ihrer neuen Tragödie Irene voran schicken, ist nun freilich ein untrügliches Mittel mich Ihnen verbindlich zu machen; doch hätten Sie dessen nicht bedurft, um sich meiner Freundschaft zu versichern, da Sie derselben auf immerdar gewiss sind. Mir bleibt leider nichts übrig, als Ihnen für diese ehrenvolle Auszeichnung meiner anspruchlosen Wenigkeit recht herzlich zu danken, und zu versprechen, dass ich nicht ermangeln werde, meine Meinung über diess Ihr liebes Erzeugniss, so bald ich nur ein bischen wieder werde zu Athem kommen, entweder brieflich, oder öffentlich auszusprechen. Doch muss ich trotz der so liebevollen Aufmerksamkeit, die Sie mir nun eben zu weihen die Güte haben, mir den Lakonismus erlauben, Sie recht aufrichtig um Nachsicht zu bitten, wenn ich diess mein Versprechen nicht so bald erfülle, als Sie es vielleicht wünschen, denn wahrlich, noch nie war ich so sehr mit

Geschäften überhäuft, wie eben jetzt; und was mir noch weit fataler ist, als alle Lasten des Lebens, ist eine Art Misstrauen in meinen Kräften, auch nur die Hälfte dieser meiner Affairen zu Stande bringen zu können.

Den letzt verflrossenen Donnerstag, als am Geburtsfeste I. M. der Kaiserinn wurden hier im Theater an der Wien Ihre Tartaren bei übervollem Hause aufgeführt. Aber leider erlebte ich, was ich dem Grafen Palfy Tags zuvor vorausgesagt hatte; die Herren Künstler spielten beinahe alle bis zum Verzweifeln schlecht, was jedoch das Publikum bei Weitem nicht so lebhaft wie ich, der ich das Gedicht so genau kenne, zu bemerken schien. Endlich aber als man, wie ich höre auf des Grafen Festetics Veranlassung, zwischen dem 4-n und 5 n Akt hinter dem Vorhange ein so schrecklich distonirendes Fanfare blies, dass die Hunde der ganzen Vorstadt hätten heulen mögen, und dieses vermaledeyte Geschnarr dreimal wiederholte, begann das ganze Haus zu lachen, und ich selbst wusste kein besseres Mittel zu finden, um mich meines Aergers zu entledigen. Doch war das Publikum billig genug, am Ende des Stückes den Elek (Palmer) welcher gleichwohl wie ein Rhinoceros gespielt hatte, bei der Ankündigung des Tags darauf zu gebenden Stückes, mit Händeklatschen zu empfangen.

Beiliegend erhalten Sie Ihren Kemény Simon übersetzt. Lassen Sie ihn zu Ofen oder wo immer aufführen, wenn Sie wollen. Ich bestimmte ihn für den II. Band des Theat. d. Magyaren, und werde ihn morgen in die Censur geben. Ich hoffe, Sie werden daran erkennen, dass ich non sine amore daran gearbeitet habe, obgleich ich dabey wohl zwanzigmal durch andere Geschäfte unterbrochen wurde.

Ihre ajánlás ist nicht nur ein recht herzliches; sondern auch, als blos technisch betrachtet, eine sehr gefällige Probe von der Anwendbarkeit der sonst so schweren Stanze im ungrischen Liede.

Nächstens ein Mehreres; der Himmel segne Sie!

Ihr aufrichtiger Freund
G Gaal.

19.

Wien den 26 Febr. 821.

Mein lieber Freund!

Ob ich gleich längst schon Ihre liebe Zuschrift gern beantwortet und Ihnen meine Meinung über Irene mitgetheilt hätte; so konnte ich doch der Last der Geschäfte, die auf mir haften, bis jetzt auch nicht einmal in so weit mich entwinden, dass ich mir den Genuss bereitet hätte, diese Ihre schöne Dichtung zu lesen. Was ich nicht mit ruhiger, mit ganzer Seele lesen und beurtheilen kann, das lasse ich lieber unberührt; und aus allen meinen Angebungen merke ich leider, dass ich auch noch in den nächsten zwei Wochen nicht ganz Herr meiner Zeit werde werden können, so sehnlich mich auch verlangt, Ihr Werk, dessen einzelne Stellen, die ich bisher flüchtig durchgegangen, mich ungemein angezogen haben, mit Musse zu geniessen.

Das Unrecht, das uns beyden durch die Aufführung der Tartaren angethan worden, ist unverantwortlich; doch wäre es Kleinmuth, wenn Sie dasselbe sich mehr kümmern liessen als billig ist. In der 22-n Nummer der

hiesigen Theaterzeitung werden Sie hoffentlich meinen Ausspruch gelesen haben, und morgen oder übermorgen wird auch noch ein zweiter von mir im Conv. Blatte erscheinen. Durch diese Analyse der Umstände wird die Sache ein ganz anderes Gesicht bekommen. Die Ursache aller dieser Fatalität beruht lediglich darauf, dass man das Stück wählte, einstudierte und aufführte, ohne mir selbst auch nur ein Wort zu sagen. Hätte man es der Ehre werth gefunden, sich an mich zu wenden, so würde das Stück einen ganz andern Erfolg gehabt haben. Lassen wir indessen die Sache auf sich beruhen; die Zukunft wird Ihr Talent gewiss noch rechtfertigen.

Mir geschah es eben der fatale Streich, dass ich meine schon zum Druck bereitete Märchen der Magyaren auf welche der Setzer bereits mit Ungeduld wartet, so gewaltig durch die Censur gekreuzigt zurückerhielt, dass ich kaum weiss wie ichs anfangen soll die, gegen 7 Druckbogen starken Lücken, welche dadurch entstanden, zu ergänzen. Ich habe nun kaum Zeit zum Essen und zum Schlafen, so sehr bin ich von den malziösesten Affairen aller Art umgeben.

Leben Sie wohl mein Theuerster und bedauern Sie Ihren aufrichtigen Freund
G Gaal.

Um mir selbst einen Brief zu ersparen, bitte ich Sie recht inständig Herrn von Trattner zu sagen, dass ich seine Note bereits meinem Fürsten zur Zahlungsanweisung übergeben habe, welche hoffentlich in 8 bis 10 Tagen an Stöger gelangen wird.

20.

Wien den 11-ten Sept. 821.

Verehrter Freund!

Was nun Schermers Arbeiten betrifft, so hatte er Ihnen, Tags früher, als ich zu ihm kam, bereits selbst Nachricht gegeben. Fertig zeigte er mir den Villitanz und, mehr als halbvollendet, auch jene Szene, wo einige Helden von der Anhöhe eines Berges nach einem fernen Lager hinabsuchen. Die Kunst, wie Sie wissen, ist ein weites Feld für die Kritik, deshalb muss ich mich natürlicher Weise enthalten, über diese beyden Gegenstände mehr zu sagen als nöthig ist. Einiges, das ich dem Künstler ausgesetzt, und er selbst gebilligt hat, abgerechnet, ist der Villitanz ein anziehender und nicht ohne Sinn, Zartheit, Geschick und Wirkung ausgeführter Gegenstand. Die geistige Braut, folglich die Hauptsache, weich, fliessend, durchsichtig, und im Ganzen höchst bedeutsam. Die anderweite Staffirung jedoch etwas gesucht, hart und manierirt. Nun kommt noch viel auf den Stich an. Aber nach meinem Ermessen, dürfte die Arbeit kaum vor dem neuen Jahr ans Licht treten, denn bis jetzt ist ja noch kein einziges Bild gestochen. Indessen rathe ich: lieber langsam als schlecht.

Ihr aufrichtiger Freund
G Gaal.

¹ Személyes természetű, érdektelen közlés.

² Érdektelen részlet.

21.

Wien 27/12 XXI

Lieber Freund!

Indem ich Ihnen zu Ihrer glücklichen Ankunft zu Pesth Glück wünsche, kann ich nicht verhehlen, dass Ihr so langes Schweigen mich besorgen liess, die Pferde wären wieder mit Ihnen durchgegangen. Hofrath Görög sandte Herrn v Igaz zu mir und liess mir melden, er wolle mich sehen um mir einige Exemplare der Aurora zurückzustellen; zugleich berichtete mir Igaz, ein bei der ungr. Hofkanzley angestellter, Ihnen freundlichst zugethaner H v Dömötör wünsche Ihnen durch Verkauf mehrerer Exemplare Ihres Taschenbuchs nützlich zu seyn, und verlangte desshalb gleich 10 ordinäre und zwei Velin-Exemplare; Tags darauf eben so viel mit der Versicherung, dass Sie davon wüsten, und er den Betrag so bald ihm solcher eingegangen seyn würde, Ihnen zukommen lassen wolle. Zur Vorsicht sandte ich ihm beiliegende Quittung, welche er, wie Sie sehen, unterzeichnete.

Nun erhielt ich aber ein Schreiben von Schaumburg, welcher mich ersucht, ihm einige Exempl. von ihrem Taschenbuch, nach welchem schon sehr häufig Anfrage bei ihm geschehen sey, in Kommission zu geben. Da ich hierzu von Ihnen keinen Auftrag habe, so frage ich hiermit um Erklärung an, ob ich demselben die in meinen Händen befindlichen 5 Velin und 4 Ordinär-Exemplare übergeben soll oder nicht? Doch glaube ich kaum, dass der Betrag Ihnen noch auf heurige Rechnung zu Gute kommen werde.

Hofrath Görög stellte mir 9 Velin-Exemplare zurück, deren Rest Sie aus beiliegender Quittung ersehen werden. Das meinem Fürsten zgedachte Exemplar überreichte ich demselben an seinem Geburtstage, und er durchsah es mit Aufmerksamkeit. Tags darauf schickte er es in die Bibliothek und forderte mein schriftliches Gutachten. Ich that, was ich für erspriesslich hielt, und hoffe, der Erfolg wird Ihnen durch den fürstl Verwalter Steger zu Pesth Kund werden.

Ich ward durch eine sehr fatale Augenentzündung in eine mehrlägige Finsterniss versetzt, und bin nun, wie fast jedes Jahr um diese Zeit, ernstlich krank, so dass ich schon mehrere Tage von der Luft allein lebe, und das Zimmer hüten muss.

Ihr aufrichtigster Freund

GG

22.

Wien 7/5 XXIII

Verehrter, lieber Freund!

Wären Sie, wie Sie glücklicher Weise nicht gethan, diesen Winter nach Wien gekommen, so würden Sie meine Duodezperson in einem ganz neuen Maroquin-Einbände getroffen, und mich dadurch eben nicht glücklich gemacht haben, denn ganze 4 Monathe lag ich im Scharlach und Riesel [d] ganz krepierlich darnieder, und würde um so weniger gewusst haben, was ich mit Ihnen in solcher Noth anfangen sollte, je werther Sie mir in ge-

¹ Érdkeltelen közlés.

² A levél első fele szellemes tréfálkozás — irodalomtörténeti érdeke nincs.

sunden Tagen sind. Kommen Sie aber den künftigen Winter, so will ich mir im Voraus eine andere Verfassung ausbitten.

Der Himmel segne Sie und Herrn Saphir, den so geistreichen Uebersetzer Ihrer lieben Zeilen, der sich eben auch für die gegenwärtigen zum nuncius benevolus freundlichst erboten.

Ihr aufrichtiger Freund

G. Gaal.

23.

Wien den 16 n August 823.

Liebster Freund!

Obschon ich alles, was Sie hinsichtlich des hie und da verfehlten Numerus in meinen deutschen Übersetzungen bemerken, nicht nur für richtig, sondern auch noch oben drein für klassisch anerkenne; so steht doch die Ursache dieses Mangels, wenigstens nach meiner Ansicht, auf sehr breiten Füßen. Um mir nicht nachsagen zu lassen, ich hätte das ungrische Original missverstanden und daher schlecht übertragen, oder ich hätte die Schönheiten eines Werkes, das einzig und allein für Ungern bestimmt war, durch die, der Ursprache ganz und gar zuwiderlaufende, deutsche Sprachkünsteley entstellt und verderbt; ging ich in der Treue zu weit und legte mir dadurch Fesseln an, die mir eben auch [wieder] keine Ehre bringen. Wie wäre nun diesem allen abzuhelfen? — Ich glaube dadurch: dass Sie mir die kleinere Stücke zu deren Uebersetzung ich zuweilen Zeit habe, bereits durch Sie selbst in ganz schlichte Prose übersetzt mittheilten, damit ich daraus unfehlbar ersehe, auf welche Worte und Bilder Sie selbst jene Affection legen, die in der Übersetzung ausgesprochen werden soll. Versuchen Sie diess mit Nador¹ und Amida, so werden Sie hoffentlich von der Wahrheit meines assertums(?) sich überzeugen.

Was nun Kemény Simon belangt; so geschah mir ein verwünschtes Malheur mit der Uebersetzung dieses Stückes. Ich hatte aus Ihrem deutschen Manuscripte, das Sie mir einst geschickt, gerade die Bogen verloren oder verlegt, die die zu treffende Änderung enthalten, und nun blieb das Stück im Deutschen eben so, wie es im Ungarischen gedruckt ist. Ich gab es dem Sohne des Leipziger Buchhändlers Kummer, dieser schickte es seinem Vater, und nun wird es vielleicht schon gedruckt seyn. Dies alles geschah aus purer Vergessenheit. Indessen ist ja der Verstoss nicht gar zu gross, da er bloss eine kleine Unrichtigkeit betrifft, die bei der Aufführung des Stückes, nicht aber bei Lesung desselben bemerkbar werden durfte. — Szilágyi werde ich Ihnen mittheilen, damit Sie nach eigenem Gutdünken Zugabe und Änderung darin machen können; ich selbst erlaube mir in solchen Dingen wenig oder lieber gar nichts. Nur bitte ich mir das Manuscript bald wieder zurückzustellen; denn Schickh hat es bereits zur Aufnahme bestimmt, und erwartet es.

Sehnlich erwarte ich die dritte Aurora (die zwei ersten werde ich längstens Anfangs Septembris dem Fürsten Paul überreichen, denn bis dahin wird er erwartet). Sind Erscheinungen darin, die im Deutschen Glück machen können, so wäre ich fast aufgelegt, solche schon jetzt zu übersetzen wenn

¹ Helyesen: *Nelsor*.

ich sie hätte, und sie gleich nach der Erscheinung des ungr. Originals ans Licht treten zu lassen. Bis dahin gewänne man Zeit sie durchzusehen und zu feilen.

Es geht hier ein sehr verpöntes Buch (Meister Fuchs) von Hand zu Hand. Daraus liess ich für Ihren Herrn Bruder Sándor, den ich aufs allerherzlichste zu grüssen bitte, beiliegendes ausziehen. Ich ersuche Sie, es ihm bei Gelegenheit mitzuthemen.

Die Meinen empfehlen sich Ihrem freundlichen Andenken. Liebend umarmt Sie Ihr aufrichtiger Freund

Gaál.

N. S. Eine dringende Bitte.

Ich sandte jüngsthin einen Aufsatz für des Tudom. Gyüitemény an H von Trattner. Da ich noch keine Antwort von ihm erhielt, und mir an Einrückung dieses Aufsatzes ungemein viel gelegen ist; so wünschte ich recht bald das Ergebnis meiner Sendung zu erfahren. Der Inhalt betrifft das interessanteste Werk, das je in sprachlicher Hinsicht erschienen ist, und würde er gelehrte Debatten veranlassen, so wäre es mir überaus willkommen.

Eine für alle Welt sehr wichtige Nachricht, die sie in meinem Nahmen getrost Herrn von Taisz, (nebst meinem besten Grusse) zum öffentlichen Bekanntmachung mittheilen können, ist diese:

Den 9-ten Juny 823 überreichte Sir John Sinclair, ein Schottischer Schriftsteller, der Advocaten-Bibliothek zu Edingburg ein wahrhaft Celtisches Originalmanuscript von Ossians Gedicht, dessen Echtheit nun vollkommen bewiesen und wodurch Macphersons Ehre auf immer gerettet ist. Ich habe diese Nachricht aus zuverlässigen Händen. Herr von Döbrenteil wird sich gewiss nicht wenig über diese Entdeckung freuen. Bereits soll im Moniteur No 199 davon die Rede seyn.

24.

Wien den 24-n Januar 826.

Liebster Freund!

Wenn ich, auch schon bei dem ersten Erscheinen Ihres Genius am poetischen Himmel, unserm lieben Vaterlande in Ihnen ein Gestirn erster Grösse versprach; so vermäss ich mich doch nicht, durch Weissagung beinahe unerhörter Dinge, womit Sie seither den Umfang Ihrer Phantasie beurkundeten, die Grenzen der Wahrscheinlichkeit zu überfliegen. Wahrscheinlich ist es keineswegs, dass echt tragischer Tiefsinn und bis zum Todtlichen jovialer und heiterer Komizism gleichsam wie eine schwarze und eine weisse Laus, sit venia verbo! unter *einem* Hute bestehen können, ohne einander aufzufressen; und wenn Sie nun auch diesen Fall aufs Unwiderleglichste bethätigen und bewahrheiten; so ist und bleibt er in meinen Augen dennoch ein Wunder seltner Art, so klar und handgreiflich auch Szalay Benjamins ernährliche Spässe und Kisfaludy Károly's wehmutvolle Zauberlieder gedruckt und gebunden vor meinen Augen liegen. Der Zauber solcher Doppeltgänger würde in Spanien vielleicht noch heut zu Tage manchem Inquisitor zu schaffen geben, ja, er müsste kein Inquisitor seyn, wenn ihm darüber nicht der Verstand stille stehen bliebe.

Von Seiten unsrer Bibliothek kann ich leider, mit nichts dienen, was Ihrem Bedürfnisse hinsichtlich Ihrer trefflichen Bearbeitungen aus des

grossen Mathias Leben entspräche; aber desto mehr werden Sie in Beyerlink's *Magnum Theatrum Vitae* und zwar namentlich im 8-ten Bande sub articulo Mathias Corvinus, id est in Indice, oder im Zwingerus im 4-n Bande, welche beide Werke sich wahrscheinlich in der Pesther Universitäts-Bibliothek befinden werden, erkunden. Sind darin auch die Daten nur kurz angegeben; so weisen Sie doch auf verschiedene Quellen hin, woraus Sie nach Belieben schöpfen können. Lassen Sie diese Hilfsbücher nicht ausser Acht; beide sind für Dichter, die zu dem quid das quomodo selbst zu schaffen wissen, von grossem Nutzen. In Klosterbibliotheken fehlen sie selten. Ersteres ist eigentlich die älteste Encyclopädie, die wir besitzen.

Ihr Wunsch in Betreff der Erziehung meines Knaben wäre wohl auch der Meine; wie dieser aber hier zu Wien, bei meinen Umgebungen und Verhältnissen zweckgemäss in Erfüllung zu bringen sey, dazu fehlt mir gar manches, und blicke ich in die Zukunft, so wird mir ordentlich grau vor den Augen.

Genehmigen Sie indessen die Versicherung der aufrichtigsten Theilnahme an allen, was Sie betrifft und die herzlichsten Grüsse von den Meinigen.

Ihr aufrichtiger Freund
G. Gaal.

25.

Wien den 31 Januar 826.

Lieber Freund!

Mit Freuden erhielt ich Ihre liebe Sendung und fühle mich durch die freundschaftliche Spende des 23-ger Jahrgangs Ihrer Aurora zu neuem unendlichen Dank verpflichtet. Gleich nach Empfang der drei holden Büchlein sandte ich meinen ministeriellen Amtsbericht darüber an S. Durchlaucht, wonach Ihnen wahrscheinlich bald der Gesamtbetrag von 40 F. w. w. durch den fürstl Verwalter Herrn Stöger zu Handen kommen wird.

Da ich das *Convers. Lexikon* nicht besitze, ging ich heute einzig und allein in der Absicht in die Stadt, um Ihre Biographie bei Schalbacher nachzuschlagen. Aus jeder Zeile erhellt, dass der Verfasser kein Ungar ist, und ich müsste sehr irren, wenn der Aufsatz nicht aus Köffingers Feder geflossen wäre —; Irren aber ist menschlich und jenen Notizen sind es wahrlich auch.

Auch mir hatte ein geschäftiger Pinsel die Ehre erwiesen, mich jener *Conversations-Gesellschaft* einzuverleiben und Dinge von mir zu sagen die nicht nur grössten Theils unwahr; sondern auch überhaupt des Druckes ganz und gar unwürdig sind.

Geschrieben aber muss ja seyn;
Sonst trocknete Hirn und Dinte ein.

Ich erinnere mich, Ihnen einmal unmassgeblich den Wunsch geäussert zu haben, dass ich in Ihrer Szécsy Mária hinsichtlich des unnatürlich schnellen Fortgangs der Handlung gern einziges geändert sähe. Es wäre mir sehr lieb, wenn Sie diese meine Andeutung beherzigen, und die diesfalls zu treffende Abänderung mir gelegentlich mittheilen möchten; denn es dürfte sich vielleicht fügen, dass ich ein ungrisches dramatisches Stück übersetze; aber solches dürfte auch höchstens *so lang*, wie Szécsy Mária seyn, weil

es mir sonst, auch im günstigsten Fall, wahrscheinlich im Pulte bleiben würde. Käme es wirklich zur Sache; so würde ich Sie ungesäumt über das Weitere benachrichtigen.

Genehmigen Sie nebst den freundlichsten Grüßen der Meinigen die Versicherung der unwandelbarsten Liebe

Ihres aufrichtigen Freundes

G. Gaal.

26.

Mein theurer Freund!

Sie haben mich durch die herrliche Spende Ihres unerschöpflichen Geistes neuerdings zu einem Danke verpflichtet, den ich auszusprechen gar keine Worte finde. Wie erwünscht wäre mir nicht die Gelegenheit, wenigstens den geringsten Theil der grossen Schuld, in der ich bei Ihnen stehe, durch den geringen Dienst, Ihnen meinen tudós Palótz mitzuthemen, abtragen zu können! aber leider, ist diess mir eben so unmöglich, als gälte es den Erlag einer Million Ducaten. Diess mein erstes Jugendwerk war viel zu klassisch, als dass nicht alle Ratten und Mäuse unsers Vaterlandes sich beeilt haben sollten, es quanto ocius in succum et sanguinem zu convertiren; ja Ihr klassischer Elek (Seite 64) würde weder sich selbst, noch dem Tamás auch nur das geringste vergeben haben, wenn er ihn, statt des Ehrenehmens, den er ihm in der ersten Zeile beilegt, dem tudós Palótz vergleichen hätte. Indessen, so sehr ich mich schäme, mich zu diesem ungewaschenen Kinde bekommen zu müssen, so gern würde ich Ihnen, der Sie wohl ermessen können, was man als 18 jähriger Junge im Gebiete der Schriftstellerei leisten kann, dieses Pasquil auf mich selbst mittheilen; allein ich sah seit dem Jahr 803 keine Zeile mehr davon und wüsste Ihnen nicht einmal anzudeuten, wo ich beiläufig noch ein Exemplar von dieser seltsamen Reliquie vermuthe.

Was mein Urtheil über Ihre heurige Aurore belangt; so gestehe ich Ihnen als Ihr und der Wahrheit eifriger Freund, dass sich mir derselben nicht nur kein einziges deutsches Taschenbuch dieses Jahres messen könne, sondern dass selbe, auch abgesehen von allem Vergleiche, eine nur mit sich selbst vergleichbare Erscheinung sey. Die Bilder sind sämmtlich geistreich und geschmackvoll idiert, und meist mit Geschick ausgeführt. Diese Art Kunstleistung hängt leider so wenig von Unserem ab, als das Gelingen einer Opernmusik, wozu wir den Text geliefert. Welch herrliche Gedichte! welche Romanzen! und vollends die leichte, ungezwungene, wahrhaft geniale Weise meines Lieblings: des Szalai Benjamin!

Ich bin allerdings eines Exemplars für die Bibliothek gewärtig, obschon es nicht mehr als billig wäre, Ihnen auch für das vorliegende meinen Dank besser, als durch das Organ des Gänsekiels, zu entrichten.

Während dieser drei Pausen liess ich mir a' Fellecke von Winkler auf dem fortepiano vorspielen. Ein allerliebstes Lied, voll Sehnsucht, Schmachten, und Dahinschmelzen in Lust und Weh. Halten Sie sich ja an diesen Componisten; er versteht es, was ein Lied ist, was es will und soll.

Mein Thun und Schaffen ist auf ein Lustspiel beschränkt, das ich aus dem Spanischen übersetzte. Da nun aber dem hiesigen Theater-Tribunal auch das Deutsche schon spanisch vorkommt, so weiss ich nicht meine

deutsche Übersetzung werde ins Wienerische übersetzen müssen, wenn ich sie ja auf die Bühne bringen will.

Meine Frau und Gustav, der am 2-n Februar eben neun Jahr alt wird, und seine Prüflingen ex normalibus omnibus schon im letzten Julius mit Ehren bestanden hat, und auch schon Musik und Zeichnen lernt und bereits etwas latein und französisch zwitschert, leider aber, ich weiss nicht wann erst? zum ungrisch sprechen kommen wird — grüssen Sie aufs Herzlichste.

Mein Gemüth ist tief gebeugt; ein finstrer Gram, ein bitterer Kummer nagt mir am Herzen; ich blicke in eine Zukunft, die wie ein verderben-schwangeres Gewitter über mich und die Meinigen — Ach, und über noch gar manche Andere, hereinzubrechen droht. Mehr kann ich dem Papiere nicht vertrauen. — Hören Sie aber gegen den Anfang des nächsten August-monaths von Nordwesten aus ein dumpfes Krachen, dann bedauern Sie

31
I. 827.

Ihren Freund
G. G.

27.

Wien den 23 Junius 828

Mein theuerster Freund!

Und so haben denn auch Sie, der Sie zu jeder Art Lebensfreude und Glück berechtigt sind, mit mancher Widerwärtigkeit zu kämpfen! Möchten Sie doch in der Fülle Ihres unerschöpflichen Geistes Trost und Beruhigung, so wie in der aufrichtigen Theilnahme Ihrer Freunde einzigen Ersatz finden. Schonen Sie ja vor allem Ihre Gesundheit.

Ich bewundere Ihr Genie immer mehr und mehr und wünsche von ganzem Herzen, dass Sie allenthalben jene schuldige Würdigung finden möchten, die jeder aufrichtige Verehrer des Guten und Schönen den so herrlichen Erzeugnissen Ihrer Muse gewiss sehr gerne zollt.

Noch hatte ich keinen Augenblick Zeit, mich an die Lectüre Ihrer Aurora zu machen; denn der Fürst ist im Begriffe an den Bodensee zu reisen, und dadurch bin ich mit einer Anzahl Geschäfte überhäuft, womit ich vor acht Tagen kaum zu Ende kömen werde. Übrigens bin ich leider, krank an Leib und Seele. Meine Leber ist neuerdings in sehr schlechtem Zustande, und Kummer und Armuth wehen mich auch ausser dem von allen Seiten an. Für letztere hoff' ich in Ihrer freundlichen Gabe Arznei zu finden.

Ihre Aufgabe, dramatische Bearbeitung der merkwürdigsten Begebenheiten aus unserer Geschichte ist mir gleichsam aus der innersten Seele genommen. Ich halte diess für die glücklichste Idee, die sich irgend denken lässt, und gratuliere dem lieben Vaterlande schon im Voraus.

Meine Frau und Gustav, welche Beide sich so so befinden, grüssen Sie freundlichst und empfehlen sich, sam't mir, Ihrem lieben Andenken, der ich mit aller Innigkeit verbleibe Ihr ganz eigener

G Gaal.

28.

Verehrter lieber Freund!

Ob ich gleich vermuthe, dass Briefe schreiben sey eben nicht die stärkste Ihrer Passionen; so bin ich doch so frei, Ihre Güte mit einer

kleinen Bitte in Anspruch zu nehmen, zu deren freundlicher Gewährung es unerlässlich ist, dass Sie Ihre schweigsame Feder ein wenig in Bewegung setzen. Da es sich um nichts weniger, als um Berubigung Ihres Freundes und seiner ganzen Familie, die Sie aufs Herzlichste grüsst, über das Schicksal des uns allen so lieben und werthen Freundes und Verwandten Dr Schedel handelt; so werden Sie gewiss nicht verziehen, uns in aller Kürze davon einige Kunde zu geben; denn ich kann Ihnen nicht verhehlen, dass der gänzliche Mangel von Nachrichten von ihm bei dieser vielbewegten Zeit mich um so mehr beunruhigt, da er seit dem Abende des 1-ten August 829 den er bei mir zugebracht, mir nur einmal, und zwar noch im März, aus London, am Vorabende seiner Abreise von dort nach Paris schrieb, wo er mir zugleich meldete, dass er zu Anfange des diessjährigen Augustmonaths wieder bey mir seyn wolle, und mich zugleich um Besorgung einiger Angelegenheiten ersuchte. Ich hatte ihm zu Anfange July nach Paris geschrieben; aber keine Antwort erhalten. Seither sind mehrere Pakete für ihn aus dem Auslande an mich eingegangen und, während meines zweimonathlichen Aufenthalte in Mödling, von wo ich vorgestern zurückkehrte, hier liegen geblieben, und noch immer verlautet keine Zeile von ihm. Diess, mein lieber Freund, beunruhigt mich um so mehr, als die letzten Vorfälle in Paris eben nicht geeignet sind, meine Besorgnisse zu beschwichtigen und meine nur zu geschäftige Phantasie, auf deren Fittichen ich seither das Reich aller schlimmen Möglichkeiten wohl mehr als einmal durchflogen habe zu calmiren.

Indem ich wiederhole, dass Sie mich durch freundliche, wenn auch noch so kurze Auskunft über des mir so werthen Bruders Schicksal recht sehr verbinden werden, bin ich, in tröstlicher Hoffnung, auch von Ihrem Seyn und Schaffen recht viel Erfreuliches zu vernehmen, mit alter Liebe und Freundschaft

ganz der Ihrige
G Gaal.

Wien, den 1-ten Octob 830.

Közli: KOMÁROMY BÉLA.

CSOKONAI ISMERETLEN LEVELEI.

A Zmeskál-család gesztelyi levéltárából közlöm Csokonainak alábbi nyolc, eddig ismeretlen levelét. Mint elküldött levelek másolatban maradtak ránk; másolójuk valószínűleg Puky István volt, akinek házában Csokonai 1795/96-ban ismételtlen megfordult — ugyancsak ő másolta le Csokonainak az IK. ezévi I. füzetében közölt dialogusát.

Az öt utolsó levelének nem ismerjük címzettjét; a két utolsót csak nagy valószínűséggel lehet Csokonaihoz kötni.

1. Csokonai Bessenyei kapitánynak.

A Te Lelked úgy fellyebb emelte az enyimet, hogy én véled-is meg elégedve laktám a' földet, ha szintén ott több lélek nem találkozna-is. De' hát — ha a' tulsó Szigetbe B.....lakna és N... S... úgy a' Geszner első hajósának csodáját meg haladnánk, előttünk evezne Amor — de nem rózsza koszorúval, hanem Pálma és Laurus koronával, — 's hát körülöttünk? —

az emberiség — az értelem, 's a' magános örök uszkálna! Bóldog ősz Vitéz-Uram! Te a' Vér piatzon a' haldoklók jajgatási között egy kis Cartussággal nyerted meg azt — a' mit a' te ember szereteted és filozófusságod érdemelt — Az a', B — ur Dragonyos Kapitány, nagy prédáló volt, sok özvegyet, árvát, rabot, 's koldust tett, halál barátja volt Ő, 's a' pusztításnak nyele, de áldassék azért az ő emlékezte, mert annak a B... filozófusnak és poétának vénségében nyugodalmat, 'és csendességet szerzett. — Metzenas már Ő és oitalma alatt, a' mi most ritka példa, egy nagy geniet takargat. —

Én pedig számkivettette az én hazámban, unalommal huzom komor napjaimat, 's csak úgy vagyok boldog, ha egy Újj világot találok számomra, ott Respublicát és Filadelfiát építék magamnak, — és mint Franklin legalább itten — *eripio fulmen coelo sceptrumque tyrannis* — itten à la Robinzon élek — nincsen senki vélem és mellettem csak a' bóldog magánosság. Vagy néma Barátim társalkodnak vélem, vagy magam — én pedig magamban mindent fel találok. — Nem kevély szó ez! Mert magamban fel találok az én barátaimat-is, fel találok az én jól tévőimet-is, fel találok Uram az Urat-is. — A' könyvek többnyire idő töltő barátim, ezek kézen fogva vezetnek a' Természetnek — Szentek Szentébe. Nem gonoszok ezek, mint az emberek, a' kiket a' haszon vezet orroknál és lelkeknél fogva. Nem gonoszok. Én ezek közül a' Pappal-is, a' Szegénnyel-is, a' Gróffal, a' Királlyal-is egyaránt társalkodom, és a' mi az emberek között a' természeti originális egyenlőséget helyre állítja, csak a' könyv és koporsó. De ha ezek nem volnának-is, a' Természet és az ész olly ki merithetetlen könyv, a' mellyből az ember hóltig tanulhat. — Én ugyan, ha soha annyi tehetségem nem lész-is, hogy könyv-házam lehessen, tudom, hogy tökélesíthetem lelkemet, megütöm homlokomat 's egy Minerva pattan ki belőle, egy szüz, egy nyájas s még egy fegyveres Minerva. — De reményem, annyi pénzem csak lesz, hogy filozofusnak egy Helvetiust, poétának egy Pópet vehetek. Akkor csak az ég három olyan szivet teremtsen az én számomra, mint az Uré, nem fogom sem a' lármás bálokat 's paszomantos Dictatori barátokat, sem az arannyal és mollyal bé vont gazdag Bibliothékákat óhajtani. Addig pedig öleljük meg egymást, Uram, a' Világon kívül 's képzeljük azt a' bóldog idő szakaszt, a' mellyben a' természet fel fogja emelni az ő mindenható szavát és az emberek el hányván azt a' kevély és fanatikus lélekkel fel szedett Mennyei páva tollakat, magok-is mind emberek lésznek, érezni, gondolkozni és szeretni fognak. —

A' mi együtt létünk ugyan már kevés, mert az Ur idős, 'én pedig — meg lehet, hogy az Urat meg előzőm; 's akkor vagy örülni fogunk ujjonnan lett társalkodásunknak, vagy a' mi belőlünk lett semmi el vádolándja semmiségünket, minekutánna a' mi testünkől — melly az Isten fiának testével atyafi, a' Temető-kertben bogás-kórók és földi-bodzák fognak erőt adni a' ki fáradt igás lónak. — — Éljj vígann és szeress — — (Keltezetlen másolat.)

E rousseaui gondolatokat tartalmazó, szellemes és szép levélben a *Földi sírhalmáról* írt óda gondolatait is megtaláljuk. A «sziget» említése valószínűvé teszi, hogy a címzett, Bess-nyei Sándor kapitány, a Milton fordítója, a volt testőr, aki a török háborúban is részt vett.

2. Csokonai Berzeviczi consillarius úrnak.

Régóltai adósságomnak egy kevés részét valahára le kívántam e néhány sorokban fizetni, méltóztasson az Úr kegyes szívvel elfogadni ezt a' csekély adományt, bár melly kevés részetskéje légyen is ez, az én tartozott háladosságomnak. Hadd légyen az én szélllyel szórott szerencsémnek az az egy és egyedül való támasztékja, hogy néhány nagyobb lelkeknek szeretetekkel dicsekedhessem, a' kik a' Hazánkban az ő idejeket meg előzték, és ha tsak ő reájok tekintünk, benne a' magyar világ boldogabb 20-dik Századját szemléljük előre. Ugy vagon Nagy érdemű Úr, egy meg ért filosofus, és egy tisztább izű poéta be szigetelvén magát a' Világtól, előbbre állítja magát saját ideje koránnál két három századokkal. — És ezért szokott lenni, hogy többnyire nem lehet az ilyen jobban termett Genie a' körülte háborgató Plebeculának tetszésében. Magában keresi fel tehát a' Világot, vagy azokban, a' kik az ő figyelmességét meg érdemlik, minden egyébben szabad, csak ez a' leg jobb lelkeken uralkodó Sympathia vónja édes kénszerítéssel. — Egy Poéta szabadon él a' maga képzelvilágába, a' mellyet saját fantaziája teremtett, egy Filosofus nyugadalommal lakik abba a' Respublicaba, a' mellyet Platoként tulajdon kénje szerént fundalt az ő Gondolatinak hatalmával, ott ő *sibi consul et senatus*. Egyik sem örömmel száll le a' reális világba, hol a' Menyországba bámult emberkéek előtt *sordet gustus et ratio vapulat*, hanem ha vagy a' szeretet, vagy a' tisztelet szentebb kötelei vonják azokhoz a' boldogabb halandokhoz, a' kik emberek, és a' Természetnek igaz imádóji — mert a' szív csak ezekben érez, csak ezekben egésszéges az értelem.

Iggy szállék le én-is Thaliam édesgető kebeléből, és az én aprod gondolataim bátorságos Világábúl, — a' hová az' Úr szobájába — mintegy az itt alatt levő menedék helybe, kötelességemnek eszembe juttatásával, vezet le az érzékeny tisztelet. — Itten találhatja fel pihenését egy oly Lélek, melly az emberek híjjába valóságokról 's gonoszságokról panaszolkodik, itt teszi le örömet azt a' boldog adót, a' mellyel a' jó szívnek és valódi érdemnek tartozik. Jövendőbe a' praejudiciumatlanabb emberi nyom érzékenyen fogja emlegetni az Urat, 's talám ha a' Múzsák nem ámitánának, ezt-is hozzá fogja tenni, szerette ő a szegény Cs— — —¹ is. — Addig pedig az én szíves tiszteletem, a' melyet az Úrnak és Asszonynak ajánlok, nyerje meg azt, hogy érettem az értelem s a' Gusztus templomába egyet sóhajtani méltóztassanak, és egymást meg ölelvén meg ujjítsanak emlékezetekbe, a melybe magamat ajánlom — — — (Keltezetlen másolat.)

Ez a nagyon szép levél telve van Csokonai-gondolatokkal. (XX. század. Harsányi—Gulyás kiadás I. 666 l. 674. l. A *magánosság*hoz.)

A címzett: Berzeviczy Gergely.

3. Csokonai Nagy Gábornak.

Élsz? és mint vagy? — Én itten nyüglődöm ebbe a' P— Világba. — Ugy-é? sokat mondtam ki ebbe az egy szóba. Bővebben-is meg világositom, hogy tudniillik én egy oly helyben lakom a' mellyhez képest D— egész London. Itt az értelem, ész, józan okosság minden lépésébe nagyon nyög.

¹ Csokonait.

az izlés porba és szenybe hever. — 'A sziv az ittzéig határozódik. Az én Ifjú-ságomnak Purgatoriuma. — P— 's a' benne uralkodó Démon az M— I—. Exorcizáljátok valahogy barátim — mert meg öl. A' ti szentelt Vitézeitekhez folyamodtam óh Muzsák! 'S ti csak rettentőbbé tettétek, de nem üztétek ki ezt. Ovidiustól fogva a' Marini ideéig, 's a' Marini ideétől fogva az enyéim, közönséges hajó-törő Scillájok volt ez a' szelidebb Genieeknek. Csak azért is bódogabb vagy az én ítéletem szerint oh Kedves Barátom! hogy M— I— nem tanulsz. Ah boldogok azok, a' kik vagy emberi filosófiát nem tanultak és M— I—re adják magokat, vagy az filosófiát emberi modon tanulhatták meg, 's nem vóltak kénytelenek M— I—t tanulni. — Látom én Barátom, hogy mihelyt a' Természeten túl mégyünk, minden szentség és igazság mellett bolondok maradunk. — A' Természet az Isten, a' ki minket teremtett, a' ki nekünk törvényt adott, és a' ki mig az ő szabási mellett maradunk, bódogit, mihelyt vagy kivüle vagy felette keressük a' Valóságot, fájdalmasan meglúntet. Mind balgatagság az olly tanulmány, a' mely a' Természet korlátján túl ragad, sőt a' melyik a' Természetben keresi a' Természetet, az is bolond, mint minden *curiosa fisica* (igy!). —

Átkozom barátom az én időmet, az én születésem helyét, a' mely engemet úgy tanított, hogy N— esztendő koromban-is tsak alig láthatom az illyeneket, és ha látom-is, meg kell magamban folytanom a' sohajtózó csuklásokat, hogy a' világ vagy bolondnak, vagy perduellisnek ne nevezzen. — Ah bódog Lelkek! Vajha én közöttetek születtem, vajha nálatok nevelkedtem volna: mostan csak annyira lettem volna hozzátok, mint én hozzám az otohajtói mezitelen! Pedig, óh! történetek, a' boldogság el van zárva az én sohajtásim elől. Óh! vajha a' következő kor meg tudhatná és meg esmérhetné, hogy én nem saját hibám miatt nem lehettem azzá a' mit ohajtottam, hanem az illy okok miatt! — Nékem ugyan nem volna egyéb vágyásom, hanem hogy németül meg tanulhassak, és egy kevés új filosófiát 's Mathesist érthessek. — Akkor meg szünnék az én kivánságimtól 's szerentse keresésemet egy szük hajlékotskámba határoznám, a' melyben a' világnak minden kintsét fel találnám az én néhány barátimba 's az én Muzsámba. De a' sok optativus mindég! a' sok nám — nem volna — 's a' t'. Tiszteld édes Barátom P— I— Urat, és e' jó szivü Tudós Hazafinak ajánlj kedves emlékezetébe — Ha valamely Nagy személy csak emlékezők is róllunk, azonnal vigadunk szerentsénken, és ha egy homályos Ifiú vagy egy kis emberke tisztel-is, hidegen gondolkozunk. Ha A— fi Ur illyen volna, hidd el én sem említeném, ha mindjárt excellentiás Ur volna-is. de minthogy ember és filosofus, 's vélem edjütt a' Természetnek leg szentebb Istenét imádja, bátorkodom általad béjelenteni, hogy érdemeit tisztellem! —

Fogjunk kezet, bódogabb halandók! egymással a' barátság 's az em. beriség felségessé oltára előtt, szeressük egymást, mig a' meg ígézett halandók a' tőlök épült mennyei Jerusálem kapuin kotzogtatnak, 's Isten fiává fogadván magokat, el felejtkeznek arról, — hogy ők-emberek — Ah ember! — Ah szeretet! —

E pataki évéből (1795/6) való, rousseau gondolatokat tartalmazó keserű levél több részlete más levelében is előfordul. (Hars. Gulyás; II. 750. 623. l.)

4.

Azokat a' kő sziklákat járom mostan, hol Ovidiustól fogva sok Poëta hajót tört és a' mellyek miatt vagy jó Iurista vagy jó Poëta leszek, minthogy a' kettő nehezen állhat meg edjűtt. Isten tudja, melyikre vólna ez idő szerint nagyobb szüksége nyomorúlt édes Hazánknak. Bölcs Törvény magyarázóink, és okos Törvény tevőink ugyan jó számmal találhatnak: de igaz tiszta ízű Poëtaink száma felette igen kitsiny. A II. Jósef uralkodásának vége felé ugyan fel serkentek Hazánkban néhány szebb Lekek által az ő mély álmokból a' tudományok; de ugy látszik ismét valami titkos erő őket meg opiumozta. A' II. Leopold rövid országlása alatt az arany idő nemzeti Literaturánkra nézve bé is állott, el is múlt. Azóta a' jó igyekezetek, vagy ledültek, vagy lábra sem állhattak, aligha sok jót reményelhet a' következő emberi nyom. A Hazát egy különös megszibbadásba látom — vajha ki nyulna egy dajkálkodó kéz s ébresztő balsamot hintene bádjasztó Tagjaira. Igyekezzünk, mert az idők szomorú végével fenyegetnek édes Hazánk Literaturájának, s féltő, hogy míg mi szunnyadozunk, el enyészik a' Magyar nyelv minden díszével, 's nem lész a' ki azon beszéljen, — a' mellynek irtoztató kezdetét már eggyyszer láthattuk-is és a' jövődő Századokban úgy fogják a' Magyar nyelvet fel találni, mint ennek a' mi Századunknak közepe táján, az ez előtt ezer esztendővel virágzott Celták nyelvét és leg jobb Iróinkról-is csak ugy fognak emlékezni, mint most a' nagy Ossiánról. Én ugyan nem azért kívánom az én külömben meg únt Napjaimat többekre-is szaporodni, hogy annyival hosszabb Rollet játszhaszak az én Hazafi Társaim között, a' Literatura szomorú Theatrumán, 's a' hálálatosabb maradéknak egy tapsát meg érdemeljem — hadd mondják mások hogy én-is hoztam leg alább ketske szőrt a' sátor csinálásra — —

Csokonai.

E levél címzettje ismeretlen. Iratásának ideje 1795/6 körül lehet, mikor Patakon jogra készült. Gondolatai máshol is előfordulnak. (Harsányi—Gulyás: IV. 638—9, 645—6. 1.)

5.

796. Junius 20. án.

Te irtál nékem? — sőt ajánlottad barátságodat. — Áldott sorok! — áldott ajánlás! — áldott barátság — mindegy világot és reménységet mutattok a' következő időre, 's nem szenveditek, hogy elcsüggedjék 's kétségben essék szívem. — Tik vagytok azok a' tükörök, mellyek jövődő boldogságomat még előre meg láttatjátok. — Vajha tsalhatatlanok vólnátok. — Akkor érném el azt a' véget, mellyre sokan törekednek, de kevesen érik el. — Hát még kételkedem csalhatatlanságok felől? meg engedj, szeretetből származik ez — szeretetből: — szeret ugyan-is tégedet az én szívem, 's ezt kívánja ezen csekélységgel most-is meg mutatni. — Szeress tehát engem, már többé nem-is kételkedem — ez a' boldogság! — — Élj vigán és szeress. —

6.

Csak ugyan hát az a' szikra, melly még jókor meg gyúladt, ki lobbant, és annál sebessebben ég, mennél nagyobb erőt gyűjtött magának, a' már jó ideig való benn tartatás által. — Ki lobbant — Oh! boldog Óra, mellyben a' lett, és

hevét egy néhány sorok által reám csapván az enyim-is rólla el — gyúlt, és ezen sorokat a' tiszta indulatoknak leg sebessebb szárnyain repíti, az én kedves barátomnak ölében. Óh! ha kívánságimmal édjüth mehetnék, 's okát baráti szeretetemnek szemeimmel nézhetném!!! —

Baráti szivedre bízom azon indulatoknak meg ítélését, mellyeknek ezen csekély sorok csak nem idétlen szüleményei; ideálisok azok én bennem, mellyeket ezen szavak, mint tökéletlen jegyek, le nem írhatnak. Bár csak a' fatum engedne időt az én kedves barátimnak mindég ohajtott szemlélésekre! hogy hadd mondhatnám el: *Itt vagynak azok, a' kik életemnek legnagyobb részét boldogabbá téstik!!!* — keritek időt a' fatumtól, és nem sokára reményilem, hogy bízom egy jó barátomra, azon baráti kötelességeknek szemtől szembe való — meg tevését, mellyeket most Levelem akar jelenteni de nem tud. — Erőt és életet. — M.

7.

1796

Szerencsés, valójában szerencsés szempillantás! melly boldogságomat meg tetézted egy-néhány barátimmal: te néked köszönöm, hogy szeretetből származott köszöntésemet oly szivre hintettem, melly ha szintén többet nem-is, mint a' mennyi el vettetett, leg alább annyit boldogságom feltartására meg hozott. — Mit is lehet felünknek inkább köszönni annál, mint ha magához hasonlókkal meg esmértet; kik szerencsés dolgunkat szivből származott örömeik által édesebbekké, a' szerencsétleneket pedig meg osztván egymással, könnyebbekké téstik, kikkel mindenekről úgy szólhatunk, mint tulajdon magunkal. — Mi édesebb 's micsoda ennél nagyobb boldogság? vélünk mulat ez mindenkoron, soha sem alkalmatlan, soha sem terhes — egy szóval felül múlt ez minden egyéb emberi boldogságot, mellyet tudni illik vagy a' vásott gonoszság, vagy a' zavart képzelet talált fel a' halandók világában. Barátim segedelme 's az egymáshoz vonszó titkos indulat meg adták tehát, hogy ismét emberre akadjak, kiben mind ezeknek fel találását tapasztaljam. Nem-is kívánok egyebet ennél, hogy maradjanak mindenkoron azok, a' mik most, emberek, a' kiknek szűz gondolkozások van; és barátok, kik sziveket még el nem tévesztették 's igazán éreznek.

Te-is fogadd el az újj barátinak kezit oly teltyes indulattal, a' millyennel azt te néked ajánlja 's kötelezd te viszontag való barátságoddal ujjabb indulatokra. — Élj szerencsésen. — —

E Rousseau-gondolatokat tartalmazó levél nincs aláírva. Bár nagyon valószínű, nem bizonyos, hogy Csokonai az írója.

8.

Minthogy az én szerető szivem azt hiteti el én velem, hogy Te örülsz az én boldogságomnak, ezért jelentem azt Néked elsőben is, hogy én a' meg-elégedésig boldog vagyok... boldog vagyok! Igen-is boldogabb mind azoknál, valakik érezték valaha a' boldogságot! — Ne csudáld ezt, mert — minden szerentsémet fel találhatom ez egybe — hogy — Te! én róllam meg emlékezel... 'A Te közöntésed olyan volt nékem, mint a' leg édesebb méz, sőt — meg bocsáss hogy azt csak a' mézhez hasonlítom — olyan volt az.

mint a' Te leg édesebb csókod, mikor szerelmes szavaidban tett fogadásodat
hév ajakkal meg petsételed...

'S Te én róllam meg emlékezel??? 'S Te köszöntettél éngemet? —
Oh! kedves köszöntés, melly minden jókat magába foglal! Ah! vajha én
olly bódog lehetnék, hogy Te el híhetnéd azt, hogy én ez által bódog
vagyok!... Akkor tudnám igazán nevetni azokat a' fekete vérű komorokat,
a' kik a' halandók bódogságát semminek tartván olly meg utálva ocsárolják. —

Kedves volt nekem a' Te köszöntésed, még a' más szájából is; és az én
szeretetem nem hagyta szemembe tűnni azt a' fogyasztást, mellyet a' Te
köszöntésednek kellett a' más ajkán szennyvedni. — Olly erőssen képzellette
vélem a' Te személyedet, hogy a' Te hív biztosodon is, sőt még a' néma
falakon is az én képzelt M... akarta vélem tsokoltatni. Esmérd meg itt,
mennyit tehet egy hűséges szivben a' leghathatósabb szerelem!...

Esmérd meg ebből mennyire meg telézted volna boldogságomat, ha
Leveledre méltóztattad volna külömben is bódoggá tett tisztelődet... kevésnek
tarthatod, ha még csak azt mondom — hogy — öröm könnyeket hullattam
vólna — hogy minden betűibe kedves M... csókoltam vólna, és — hogy
százszerre többre betsültem vólna köszöntésednél: —¹ ugy vagyok, és ha
szivembe bé láthatnál, ha — — — De botsáss meg. szeretett M..., talám
kétséges is akarok lenni a' felől, hogy Te szivemet jól esmered. Bocsáss
meg! az én bizonyos szerelmem kételkedni is szeret.

Ellenségem az a' szükség és valójában meg érdemli gyűlölségemet, a'
melly az én meg elégedésem egy két sor írással kevesebbé tette. Egy
két sor ártatlan csók, bőven ki fogja ezt pótolni. — Ohajtom azt a' kedves
szempillantást, unalommal számlálván addig az órákat, a' mellybe rövid
időn olvashassam a' te szép szemeidben, az én életem szerentséjét, a'
mellybe éreztethessem veled melly forró akkor az én sohajtásom, mikor azt
a' szerelem lobbantja fel — és a' mikor az én lelkem egy kostolható csókká
válván duplász csattanással fogja ezt a' Te ajakidnak esküdni — hogy
egyedül csak érted él a Te — — —²

Néhány kifejezése — egy-két sor, «hulló-könnyel» — előkerül Csokonai
hiteles műveiben (Harsányi—Gulyás kiadás II. 634—5, 648—9 l.) s Csokonaira
utal az M... = Manci is — ezt a nevet több helyen emlegeti Csokonai
(*Szerelem-dal a csikóbőrös kulacshoz* I, 390. l., *Megkérlelés* I. 501. l. Domby
Csokonai Vitéz Mihály élete, 48. l.)

Közli: GULYÁS JÓZSEF.

A GRÓF PONTISZ FORDÍTÓI

A XVIII. századvégi ismeretlen szerzőjű német regényfordítások között
szerepelt eddig Chr. Heinr. Korn: *Der Graf von Fontis, oder der von
seinem Sohne ermordete Vater*, Augsburg 1772. c. regényének B. M. J.-
vel jelzett magyarítása is: *Gróf Pontisznak, avagy a' tulajdon fia által
meg-ölettetett Atyjának szomorú története*, Pozsony és Kassa 1788. Kresz-

¹ Levélszókolásról II. 635 l. és az írójának maga elé képzeléséről ugyanott

² Ez a töredékes írás művelének látszik. *Szerk.*

nerics Ferenc, ki mint kispap 1790-ig a pozsonyi seminarium generale tagja volt, olvasmányait kivonatolgatva a fenti cím mellé följegyezte a fordítók névjelzésének megfejtését: *Budai és Magyar Jánosok... 5dik esztendő-béli kis Papok a' Posonyi Seminariumban.* (Analecta philologica I. 223. Akad. kt. M. Nyelvt. 4 r. 11.) Budai Jánosról nem tudunk többet. Magyary János (1765—1810) szeredi plébánosnak két kisebb kinyomatott munkáját ismeri Szinnyi (Magyar írók VIII. 307—308.). Mindketten a pozsonyi vár kispap-társaságához tartoztak, mely élénk tevékenységével a kor irodalmi életének lényezője volt. Valószínűleg Korn másik nálunk ismert regénykötetének: *Versuch in rührenden Erzählungen*, Stuttgart 1770. (1772^a). M. Mándi Sámuelről készített fordítása: Szivet sebheto's elmét Gyönyörködtetéssel tanító *Római mesékben tett Próba*, Pozsony 1786¹ vezette a két kispapot a gondolatra, hogy szintén tőle fordítsanak. A *Római Mesékben Tett Próba* ugyanis szerepel Kresznerics olvasmányai között is, a kor egész modern magyar irodalmával együtt. A munkálkodó kispapok általában ismerték nemcsak a magyar eredeti és fordított munkákat, hanem a német és francia irodalom kisebb-nagyobb íróit is. Annál természetesebb volt, hogy Budai és Magyary társaikhoz: Fejér Györgyhöz, Döme Károlyhoz, Kresznericshez, Cseregits Simonhoz stb. hasonló buzgalomtól hajtva nyelvgyakorlás végett is meg hogy a fejledező magyarnyelvű irodalomnak hazafias szolgálatot tegyenek, beálltak a századvégi német regényfordítók sorába.

SZABÓ MIKLÓS.

Hibaigazítás.

Az IK. f. évi III. füzetében a 363. l.-on a *Bartók Lajos levelesládájából* c. közleményben Tóth Kálmánnak Bartókhhoz írt levele 1893. okt. 2-ről van keltezve. Ez sajtóhiba; a levél kelte 1873. okt. 2.

¹ Császár Elemér: *A német költészet halása a magyarra*, 1913. 108. l. és György Lajos: *Übersetzungen deutscher Romane und Erzählungen* Ung. Jahrb. 1928. 67. l.)

KÖNYVISMERTETÉS.

Dr. Klempa Károly: A spanyol és német dráma szellemtörténeti kapcsolatai. Keszthely, szerző kiadása, 1936. 8-r. 41 l.

A dolgozat tárgya látszólag nem érinti a magyar irodalomtörténeti kutatást és távolinak tetszik; mindjárt magyar értelmet kap azonban, ha beillesztjük a szerzőtől tervezett sorozatba, mely a spanyol-német-magyar szellemi kapcsolatok rendszeres feltárását tűzte ki célul. Ennek bennünket legközelebbről érintő része (Klempa Károly: *Romantikus drámánk spanyol vonásai*, 1934) már régebben megjelent. Mindenesetre kevés olyan irodalmi érintkezés van, amelynél a német vagy még inkább az osztrák közvetítés annyira természetes, mint a spanyol-magyar kapcsolatoknál. A spanyol-német irodalmi kapcsolatok összefoglalásánál a magyar szerző nincsen önálló kutatásokra utalva: rendelkezésére áll a gazdag német szakirodalom. Ezt a gazdag, de szétszórtsága miatt nem könnyen hozzáférhető irodalmat szerző elismerésreméltó gonddal átdolgozta és összefoglalta a magyar olvasó számára. Az összefoglalás mikéntjéhez azonban volna néhány megjegyzésünk. Mindenekelőtt sajnálatos, hogy szerző igen erősen a *Schönere Zukunft* c. osztrák folyóirat irodalmi tanulmányainak hatása alá került; ezek a tanulmányok, bármilyen magas színvonalúak is, egyoldalú irodalomszemléletet hirdetnek: a német szellemi élet súlypontját a XVII. század elejétől a XVIII. század közepéig csaknem kizárólag osztrák és délnémet területre helyezik s ilyen módon az u. n. udvari barokk-kultúra javára teljesen elhanyagolják az ú. n. polgári barokk kultúrát. Ezt a Harmadik Birodalom megalakulása óta egyre jobban terjedő irodalomszemléletet szerzőnk fenntartás nélkül magáévá teszi; állásfoglalását megértjük, különösen a spanyol-német kapcsolatok tárgyalása keretében, de további tanulmányaihoz mégis több kritikát ajánlunk forrásaival szemben. Sajnáljuk azt is, hogy Klempa gyakran nem látja meg azt, ami forrásaiban igazán lényeges. Tanulmányában sok a tetszetős, de általános megállapítás, s ezekben olykor rébuszokat ad fel a magyar olvasónak. „Hofmannsthal korának történetét egy ó-lengyel történeti legenda nyelvezetében írja“ — olvassuk pl. a 10. lapon. Nem tudom, hány magyar olvasó érti meg helyesen ezt a mondatot? E sorok írója néhány éven át becsületes igyekezettel foglalkozott Hofmannsthal költészetével, s mégis csak némi valószínűséggel tudta megállapítani, hogy szerzőnk itt alighanem a *Der Turm* c. barokk drámára gondol. Ezzel szemben Klempa ott, ahol szorosan tárgyával foglalkozik, különösen a tanulmány második felében, figyelmét csak a nagy német irodalomra korlátozza s az osztrák irodalomra csak rövid végszavában utal, holott magyar szempontból éppen ez a legérdekesebb. Általában Klempa súlyosan küzködik német forrásainak bonyolult és elvont

terminológiájával, melynek magyarrá tétele bizony nem mindig sikerült. Ezt a küzködést és bizonytalanságot mutatják az ilyenfajta hasonlatokkal agyonterhelt, képtelen képekkel ékesített mondatok is: «Amint egy csipke-terítőbe színes szalagot fon a szeszély vagy a divat szele, úgy lopózik be Goethe költészetébe Calderon drámai művészetének színes szalagja. Ez a szalag, amint láttuk, hol szélesebben, hol keskenyebben fut át a költői gondolatrendszer csipkemezején.» (35. l.) Végül megjegyezzük, hogy Calderon hazai német fordítóját nem Petz *Lajos*nak, hanem P. *Lipót*nak hívták. U. o.) Ezeket a megjegyzéseket nem kicsinyes gánccskodásból fűzzük Klempa érdemes dolgozatához, hanem azért, hogy érdeklődéssel várt további tanulmányaiiban segítsük őt.

PUKÁNSZKY BÉLA.

Gálos Rezső: *Jegyzetek Berzsenyi Dániel költeményeiről*. A százados forduló alkalmából. Különnyomat a győri felső női kereskedelmi iskola értesítőjéből. Győr, 1936. N. 8-r. 19 l.

Az évforduló csak alkalom volt e filológiai érdekű jegyzetek program-értekezés alapján való közzétételére, de az egész nem alkalmi írás, és ha főbb megállapításairól lesznek is viták, s ha néhol — részben talán a rendelkezésére álló tér miatt — érdemükhöz mérten kelletlenül futólágosabban bizonyítja állításait, annak, aki ezután kritikai szándékkal Berzsenyi szövegéhez nyúl, vagy fejlődését vizsgálja, foglalkoznia kell velük. Két középponti kérdésük a szövegtörténet és a kronológia.

A Kis Jánostól Kazinczy által elvitt eredeti kézirattal foglalkozik mindenekelőtt, amelyet Bánóczy elveszítettnek jelzett, holott Toldy hagyatékából az Akadémia kézirattárában van s ott öltethetőleg nem egy kézben megfordult újabb időben is. Közli tartalomjegyzékét, majd követvén a Kazinczy levelezéséből kiolvasható történetét, rekonstruálja azt az elrendezést, amelyet Kazinczy javasolhatott, végül tanulságos táblázatban állítja egymás mellé a kézirát, a Kazinczy-féle terv és az egymástól többé-kevésbé független kiadások rendjét, jelezvén a költeménycímek változását is. Legfontosabb e részben Helmezy kiadásainak igazolása. Ami az elsőt illeti, Gálos kelleténél is elnézőbb. Fontos annak kiemelése, hogy Berzsenyi Kazinczy kézirátát Pestről hazavivén, «maga és nagyon gondosan rendezte kiadásra». Ezt talán G. érveinél is világosabban bizonyítja Szemerének 1810. december 27-én Kazinczyhoz írt levele, amelyben részletesen beszámol arról, mily alakban küldte vissza Berzsenyi a kéziratot. De épen ez a levél bizonyítja azt is, hogy az első kiadás több esetben tér el a költőnek már ekkor s nagyrészt Kazinczy változtatásai ellenében, tehát nyomatékosan kifejezett kívánságától, mint Gálos gondolja. Ilyen eltérés a Gálostól sajtóhibának vett 'kíható' és 'kérnék', a 'hű' szó, amelyről azt gondolja, hogy B. figyelmét kerülte el Kazinczy kézirátában, továbbá 'Ugy nyögdeksz' 'nyögdecselsz' h. (*Chloe*), 'Amíg hősei' 'míg hériói' h. (*A felkölt nemes-séghez*.) stb. Szemere csak azoknak a verseknek igazításairól számol be, amelyekben B. Kazinczy írásába iktatta őket, máskor csak jelzi, hogy B. egészen újra leírta: a költőnek több ily költemény kiadására vonatkozó panaszai is kétségtelenül jogosak. Annyi azonban igaz, hogy Kazinczyt nem

lehet önkénnyel vádolni: az ő kívánságára csak az került a szövegbe, amit a költő elfogadott — a maga, Berzsenyitől átigazított kéziratát pedig nem is látta többé, noha szerette volna. Helmeczy viszont — s ezt Gálos emeli ki leghatározottabban — semmi lényegeset nem változtatott a maga feje szerint, abban a tekintetben pedig, hogy többször a költő kívánsága ellenében Kazinczy javaslatához tért vissz, némileg mentheti az, hogy ő maga a szövegre vonatkozólag nem kapott előre határozott utasítást Berzsenyitől, már a cenzúrán is átment kéziratot vett át Vitkovicsától (az, hogy G. a 6. lapon Vitkovicsnak küldött kéziratról ír, csak elírás: Kazinczy is, Berzsenyi is Szemerének küldte), s talán az esetek kis részében nem is látta tisztán, melyik változat a költő legutóbbi kívánsága, vagy nem tudta, hogy az megvitalás és alapos meggondolás után tudatos visszatérés Kazinczy javaslata ellenében. Különben a szövegre is érthette B. 1812. október 15-i szavait: «Gyűjteménykémmel tégy amit tehetsz, az már nem enyim hanem Tied.»

A második kiadás szövegének értékelésében — és szövegkritikai szempontból ez legfontosabb megállapítása — teljesen igaza van Gálosnak, s ezt megerősítheti egy tőle nem említett, eddig még kiadatlan levél,¹ Berzsenyinek 1815 júniusában Helmeczyhez írt levele. (Ak. kézír. M. Irod. Lev. 119.) Ebben részletes utasításokat ad, mi legyen máskép az új kiadásban, mint az elsőben volt. Könnyű meggyőződni róla, hogy Helmeczy csaknem belü szerint teljesítette e kívánságokat. A második kiadás, ami a versek szövegét illeti, valóban Berzsenyi 1815-i szándékának hű kifejezője, tehát bármily csábító s filologiai és bibliofil érdekű is volna az 1808-i kézirat szövegének közzététele, ez egy «ős-Berzsenyi» kiadása volna és nem a klasszikus Berzsenyinek az ő végleges akaratát kifejező szövege, még ha egyes esetekben ízlésünk vagy egyesek ízlése szerint hatásosabb, erőteljesebb is az a Berzsenyi, aki még nem tanult Kazinczytól. Annál inkább tiszteletben kell tartani ezt a későbbi szöveget, mert amint Gálos is bizonyítja, Berzsenyi korántsem engedett vakon Kazinczynak. Az 1816-i kiadástól ezután is csak ott jogos eltérni, ahol a költő saját későbbi levelei vagy másoknak az ő kívánságára hivatkozó hitelt érdemlő nyilatkozatai bizonyítják, hogy még később újból megváltoztatta a szöveget, vagy végül ahol igazolhatólag későbbi kézirat is előkerült. Döbrentei kiadásával szemben azonban, azt hiszem, kissé igazságtalan Gálos is; amennyire ismerem, annak is rosszabb volt a híre Toldy óta a megérdemelnél. Toldy époly igazságtalan volt vele, mint ő Helmeczyvel szemben: a versek szövege alig tér el a második kiadásától.

Ami a kronológiát illeti, Gálos legfontosabb megállapítása a rimes versek és az ódák időbeli viszonyára vonatkozik. Tagadja azt a Kölcsény nyomán általában elfogadott véleményt, hogy az előbbiek ifjúkori zsengek², s hogy Matthisson Berzsenyi első ihletői közé tartozik. Bizonyos, hogy Ber-

¹ Sok okból fontos volna Berzsenyi jelentékeny részben kiadatlan levelezésének lehetőleg teljes közzététele.

² Megjegyzem, hogy Toldy az első könyvbe való sorolásukkal nem foglalt állást valamennyiük időrendi összetartozása mellett: a szerinte is sokszor helyreállíthatatlan időrend mellett csoportosítása másik szempontja «logikai egybe-függést és folytonosságot» hozni a korábbi kiadásokbeli «érzés- és nézetzavarba».

zsenyi sohasem látta mértéktelen rímes verselésében fejlődése oly kezdőfokát, amelyen túljutott, sőt Kölcsey véleményének igazságát a leghatározottabban tagadta. Igen valószínű, hogy rímes verseinek jelentékeny része Kis Jánossal való érintkezése idejéből való. (Alighanem több közülük is van hozzá verstechnikában, nyelvben, gondolatokban egyaránt, mint Gálos maga gondolja). Kivált azzal cáfolja Gálos a «Matthisson ihlette» verseknek a zsengek közé való sorozását, hogy épen ezek egy részében az 1801-ben megjelent *Kesergő szerelem* hatása is látszik. Ezzel kapcsolatban B. más mintáira is tesz megjegyzést, így kiemeli, hogy a «Mein Mädchen ist nicht adelich» kezdetű ének, amelyet Kazinczy *Az én kegyesem* mintáának hitt, nem Bürgeré, akinek szerinte Kölcsey tulajdonította; ez az utóbbi, azt hiszem, nem egészen helytálló: Kölcsey csak annyit mond, hogy «eredetije Bürgernél vagyon.» Kölcsey, aki a német költészetet csak könyvekből, mégpedig akkor még kevés könyvből ismerte, aligha tévedett: az a gyanúm, hogy inkább Bürger *Die beiden Liebenden* c. versére gondolt vagy legfeljebb ez keveredett emlékezetében amazzal. Hogy viszont nemcsak Berzsenyi, hanem Szemere is amarra értették a célzást, abból magyarázható talán, hogy Kazinczy megjegyzését is ismervén, ugyanarra a német városokban közkedvelt s tőlük jól ismert dalra (a Gálostól 1842-ből ismert énekeskönyvnek 1811-i kiadásában is benne van már) vonatkoztatták s gondolkodás, ellenőrzés nélkül elfogadták szerzőjéül Bürgert. Tanulságosak Berzsenyi néhány költeményének közös szólamkincsére vonatkozó megállapításai is, de nem mernék Gálossal ebből egészen szoros kronológiai összetartozásra következtetni, mert itt nem stílusfejlődés egy-egy fázisáról, hanem kész formulák ismétlődéséről van szó, az pedig épen nem közvetlen egymásután írt versekben a legvalószínűbb.

Mindezek alapján a köztudattal ellentétben, és azt hiszem, egészben közelebb járva az igazsághoz, B. legkorábbi verseinek egyes Horatius-i ihletű ódáit tartja, legelsőnek *A magyarokhoz* első kidolgozását, s első ihletőinek (szerinte Horatius, Gessner és Virág) hatását is figyelembevéve, az első verseknek 10 ódából álló sorozatát állítja össze. Persze e sorozat egyes tagjaival szemben már többrendbeli kétség merülhet fel, s talán G. a korábbi felfogással szemben a másik végletbe esik azzal, hogy egy rímes verset sem hisz 1800-nál korábbinak. Az az állítása sem meggyőző, hogy a *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás* «ódáinak talán legkezdetlegesebbje» s ugyancsak a legkorábbiak közé tartozik. «Gessner közvetlen hatásának,» akit B. Horatius mellett első ihletői közt megjelöl, Gálos szerint «alig van költészetében nyoma»; e részben azonban Szemere *Tudósítása* (IK. 1936. 356. l.) fontos párhuzammal gyarapítja a minták ismeretét s nagyobb figyelmet követel az *idylliumok*nak (kivált az elsők fontosak). A Matthissonra és részben Himfyre, valamint Schillerre emlékeztető s a fentebbiek alapján későbbieknek (1803—) nyilvánított költeményekben hanyatlást lát Gálos; hozzátehetjük, hogy maga a költő eltévelyedésnek nyilvánította utóbbi fejlődése közbülső szakaszát: «az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller és Matthisson példái kezdék megzavarni». (*A kritikáról I.*) Ez is igazolja, bár közvetlenül inkább az ódák egy részére érthető, Gálos véleményét, hogy Matthisson nem B. első ihletőinek egyike.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A. Murakin: *Ülevaade ungarik irjandusest*. Tartu. K/Ü., Loodus-kiadás, 1935. 8-r. 47 l.

Örömmel üdvözölhetjük kis északi testvérnépünknek, az észtnek magyar irodalomtörténetét. A könyv ugyan meglehetősen csekély terjedelmű, de szép papiroson és izlése kiállításban készült, tizenhárom nagy írónk-költőnk arcképével. Szerzője Murakin Ants viljandi-i középiskolai tanár, aki mint hadifogoly tiszt három évet töltött hazánkban, itt tökéletesen elsajátította nyelvünket, megszerette a magyar nemzetet és nagyrabecsuili műveltségét. A magyar irodalom iránti szeretete már régebben is megnyilvánult: eddig mintegy harminc magyar regényt fordított észtre (Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg, Móríc szb. regényei közül). Murakin fordításain kívül is számos magyar regény, novella és költemény jelent meg észtn nyelven, és így a magyar irodalom alkotásai nem voltak már egészen ismeretlenek könyvének megjelenésekor az észtn művelt közönség előtt.

Könyvének az ad érdekességet, hogy nem magyar szerző írta a külföld számára, hanem a magyar nyelvet és irodalmat jól ismerő külföldi.

Részletes irodalomtörténetet és új szempontokat természetesen nem kereshetünk ebben a kis könyvben. A szerző maga is úgy nyilatkozik előszavában, hogy «a füzet csak az első rövid és szükségszerű ismertetése távoli testvérnépünk olyan sajtóságos irodalmának.» A szerző az egész magyar irodalmat tárgyalja, de amint azt előszavában is hangsúlyozza, kivált a nemzeti, a sajtóságosan magyar irodalom ismertetése a célja. Felveszi viszont a háboru utáni fiatal magyar írókat is: Tamási Áront, Reményik Sándort, Áprily Lajost, Mécs Lászlót stb.

A könyv a következő fejezetekre oszlik: Régi bb irodalom (Berzsenyiig) A nemzeti irodalom ébredése (Széchenyiig). A nemzeti irodalom virágkora. Abszolútizmus (Aranytól—Jókaiig) és Új magyar irodalom (Reviczky, Mikszáth, Csiky után.)

A könyvben bizonyos aránytalanságok észlelhetők. Egyrészt az ilyen szűkre méretezett irodalomtörténetbe nagyobb válogatással kell a szerzőket bevonnai, másrészt ismertetésük terjedelmét hozzá kellett volna alkalmazni a súlyukhoz. Így például Csokonait vagy Keményt nagyobb hely illette volna meg, mint Bessenyeit, egyes újabb neveket meg teljesen el lehetett volna hagyni, mint például Drégely Gábor, Fodor László, Mihály István, vagy Hatvany Lili nevét.

Mindent összevéve örömmel és szeretettel üdvözöljük ezt az észtn nyelvű magyar irodalomtörténetet. Kettős jelentősége, hogy a magyar költészet számára újabb területeket hódított meg és hogy szorosabbra fonja észtni rokonnépeinkkel való szellemi kapcsolatainkat.

KÁLMÁN BÉLA.

Doktori értekezések 1934—35-ben.

10. *Csipkay Sándor: Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei.* (Laskai János). Budapest, szerző k., 1935. 8-r. 31 l.

A vékonypéznű — alig másfél ív terjedelmű — munka szerzője kitűzött céljával és munkája címével már az előszóban ellentétbe jut, amikor

bevallja, hogy nem a két nemzet irodalmi kapcsolatait óhajtja meglátni és megláttatni, hanem megelégszik a holland egyetemeken tanuló kiváló magyar ifjak felsorolásával és sorsának ismertetésével. Ígéri az irodalmi kapcsolatok *kezdeteit*, s munkája kezdődátuma 1622. Nem képzelhető el — aminthogy nem is igaz — hogy az egész XVI. században a protestáns holland hittudósok munkássága hatástalan maradt a küzdő magyar protestantizmusra. Jellemző, hogy Rotterdami Erasmusnak, a XVI. sz. egyik legkiemelkedőbb holland protestáns egyéniségének, csupán a neve van fölemlítve, a magyar prédikátorokra való kétségtelen hatásáról ellenben hallgat — vagy semmit sem tud mondani a szerző.

Csipkay behatóan tárgyalja Grotius Hugónak és Lipsius Justusnak az életét. A két nagy protestáns hittudós, de különösen Grotius annyira hozzátartozik a kor szellemi keresztmetszetéhez, életük és munkásságuk annyira közkinccsé vált, hogy ezt mindenki könnyen megtalálhatja minden lexikonban.

Végül Laskai Jánosnak, Ecsedi Báthori István egyik diákjának életéről és munkásságáról ír Csipkay. Ebben a kissé zilált fejezetben a szerző több rendszerességre és módszerességre törekedhetett volna: még igen sokat kell tanulnia, hogy az irodalomtörténet hasznos munkásává váljék.

11. *Husztai Mihály: Vörösmarty az újabb irodalmi ízlés tükrében.* (A költői világgép Vörösmarty és Ady költészetében.) Budapest, szerző k., 1935. 8-r. 174 l.

A mélyenszántó, alapos doktori értekezések közül való Husztai Mihály munkája. Biztos kézzel nyúl a problémához: bemutatja a folyton aktuális, mindig érdekes kérdésként fölmerülő, örök-modern költőt, Vörösmartyt és őt párhuzamba állítja a másik izgató problémával, Adyval.

Vörösmarty elemzésével kezdi munkáját. Bemutatja őt a mai irodalom tükrében, kaleidoszkopszerűen vonul föl előttünk Riedl, Schöpllin, Babits és Horváth véleménye. Végül szintézisbe foglalja Vörösmarty alkotó vonásait s megállapítja, hogy lényege a dinamis, az erő. A dolgozat másik — nagyobbik — felét Adyról szóló probléma-fejtegetés foglalja el. Ady dinamikus és genetikus világszemléletén keresztül eljut egy fixpont motívumig és végül mélyreható fejtegetéssel vizsgálja fel előttünk Ady költői képzeletének alkotó elemeit. A kettős analízis egy nagy szintézisbe olvad egybe: Husztai egy pszichiater avatott tollával mutatja be Vörösmarty és Ady rokonvonásait és közös alapmotívumukat; ezek az elmúlás átélése, a pozitívum és negatívum harca és egy új időszaklélet.

A figyelmes olvasó a sokszor homályos, néha érthetetlenül elvont előadás mögött is megéri az értékes magot — kár, hogy az esztétikai élvezetet megzavarja a mű silány kivitele.

BERCZIK ÁRPÁD

12. *Sárkány Oszkár: A tájesezmény változásai a magyar költészetben Petőfűg.* Budapest, szerző k., 1935. 96 l.

Érdekes és nem eredménytelen kísérlet ez a dolgozat. Végigvezet költészetünkön és megkeresi a táj leírásának kifejező eszközein — szavain,

hangulatain, képein — keresztül a költőt. «A tájképfestés, vagy tájábrázolás nem a természet többé-kevésbé hű másolása, hanem a művész vallomása önmagáról» — mondja kiinduló mondatainak egyikében.* A magyar költői egyéniség képekben gazdag és színes, változatos és szeszélyes, mint a tolla alól kikerülő tájkép. Sárkány ezzel bizonyítja, hogy a jellegzetes «magyar tájeszmény»-ül elfogadott «puszta» egyáltalában nem kifejezője az élő, és kivált a költészetben élő, tájeszménynek. Dolgozatának ez legfőbb eredménye és bizonyítása a célja. Másik — talán még irodalmibb — feladatát ennek a főcélnek alárendelve, már kevesebb következtetéssel végzi el. A tájeszmény *vállozását* nem kapjuk eléggé logikus felépítésben. Az egymásután következő fejezetek nem tárják elég világosan az olvasó elé a megújuló szemléletű ember tájeszményének fejlődését; csak leírás, a rengeteg adat egymás mellé állítása a dolgozat módszere. Az átmenetek, átalakulások megmagyarázása elmaradt. A szerző rengeteg adatának közlése után még elvégezheti ezt a munkát is, amely jelen esetben nem hiba, hanem további feladat.

13. *Förhécz József: Tolnai Lajos élete és művei.* Budapest, szerző k., 1935. 116 l.

A dolgozat inkább életrajzi teljességre törekszik és a művek részletes elemzése helyett megelégszik azoknak Tolnai életeseményein alapuló magyarázatával. Sok új szín és magyarázó elv sorakozik ez alapon föl a szorgalmas munkában; itt-ott pszichológiai vizsgálat nyomát is találjuk. A magunk részéről szívesen vettük volna, ha a szerző nagy és bő adathalmazán túl, a megírás ujságírói könnyedsége helyett a sok, még mindig megoldatlan Tolnai-probléma megoldására hathatósabb kísérletet tesz. Nem tisztázza pl. Tolnai viszonyát a népnemzeti irányhoz, nem foglalkozik korának és az utókornak állásfoglalásával, általában az életrajzi kereten túlra nem tekint, s így lényeges kérdéseket hagy nyitva. Munkája azonban megbecsülést érdemel: amit ad, az komoly és használható.

KENYERES IMRE.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1935-ik év irodalomtörténeti munkássága.

(Negyedik, bef. közlemény.)

- Páfrány Frigyes.** Cézárak alkonyán. (Versek.)
Paikert Angela. Miért éppen ő... (Regény.) — Ism. (v. P. J.) Függetlenség 256. sz.
Pakocs Károly. Istent kiált a tenger. (Versek.) Nagyvárad. 108 l. — Ism. Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle 118. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 1. sz.
Pálffy Albert. *Tamás Ernő.* Pálffy Albert és a «Március tizenötödike». P. Hirl. Vas. 10. sz.
Pálma Károly. *Timár Kálmán.* A Pálma-család jezsuita tagja. Kalocsai Néplap. 29. sz. — Pálma Károly életének alkonya. U. o. 29. sz. — Pálma Károly önéletrajza. U. o. 36. sz. — Pálma Károly származása. U. o. 33. sz. — Pálma Károly százados évfordulójára. U. o. 29. sz.
Pálmai Ferenc. Egy marék virág. (Versek.) — Ism. Függetlenség 294. sz.
Palóczy Edgár. *Kertész János.* Palóczy Edgár huszonötéves irodalmi munkássága. 48 l.
Pálosy Éva. A földnek teremni kell. (Regény.) 160 l. — Ism. Haraszthy Gyula. Diárium. 48. l. — Májayné Evva Sári. Élet. 12. l. — Semjén Gyula. M. Kultúra. 1. 175—177. l. — — u—ly. Pannonb. Szemle 357. l. — Molnár Valér. Kat. Szemle 2. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 11—12. sz.
Panyigai Sándor. A kintornások. (Novellák.) — Ism. Diárium. 229. l.
Papp János, K. Hej, Rákóczi, Bercsényi! (Színmű.) — Ism. Függetlenség 234. sz.
Patai Edith. *Pap Izsák.* Patai Edith a költő. Mult és Jövő. 310—312. l.
Patai József. *Fürst Aladár.* A «Mult és Jövő» jubileumára. — Emlékkönyv. Az Izs. M. Irod. Társ. kiadása. 203—218. l.
Peterdi Andor. Patai József. Mult és Jövő. 285—286. l.
Pataj Sándor. Böngészés. (Versek.) — Ism. —dlr— P. Lloyd. 163. esti sz. — P. Napló 262. sz.
Pável Ágoston Versei. — Ism. (Cs. S.) Uj Magyarország 250. sz.
Pázmány Péter. *Friedmann Ernő.* Pázmány és Richelieu. M. Hirl. 222. sz.
Historicus. Az elsikkadt katolikus barokk. Korunk Szava. 203—204. l.
Kastner Jenő. Pázmány Péter gráci évei. Kat. Szemle 9—17, 95—99. l.
Kornis Gyula. Pázmány Péter szobránál. Napk 705—707. l.
U. az. Pázmány személyisége. Bp. Szemle 238. k. 133—161. l., 239. k. 286—319. l.
Preszly Elemér. Pázmány szelleme. Nemz. Ujs. 34. sz.
Reischel Arthur. Pázmány Péter főiskolája. Pásztoritüz. 223. l.
Vayer Lajos, ifj. Pázmány Péter ikonográfiája. Századok 273—320. l. Önállóan is: 54 l. + 12 képmell.
Berzeviczy Albert. Pázmány Péterről. Bp. Szemle 238. k. 129—132. l.

- Brisits Frigyes.* Kat. Szemle 583—584. l. — *Milóty István.* Uj Magyarország 222. sz.
- Pechy-Horváth Rezső.** A repülő koponya. (Regény.) 82 l. — *Ism.* (—6.) Képes Krón. 3. sz.
- Pekár Gyula.** Attila. (Regény.) — *Ism.* (m. i.) Bp. Hirl. 23. sz. — Sándor István. Diárium. 143. l. — —y —s. Nemz. Ujs. 17. sz. — Dóczy Jenő. Uj Magyarország. 23. sz. — E. K. Élet. 562. l. — (k. i.) M. Hirl. 17. sz. — Z. T. 8 Órai Ujs. 25. sz. — Sümegh Lóthar. Pannonh. Szemle. 355—356. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle 235—236. l. — (dkl.) P. Napló. 17. sz. — Mihály László. Napk. 827—829. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 2. sz.
- Lázár Béla.** Az Amazonkirálynő. Koszorú. 193—205. l. — Pekár Gyula, az 1935. évi Jókai-nagydíj nyertese. Koszorú. 187—189. l.
- Perényi Péter.** *Hegyaljai Kiss Géza.* Megtalálták Perényi Péter verseit. Bp. Hirl. Vas. Ujs. I. 6. sz.
- Perkátai László.** Bozót. (Versek.) Szeged. 55 l. — *Ism.* Csömöri József. Szocializmus 288. l. — Varjas Béla. Napk. 687. l.
- Pesti Gábor.** *Waldapfel József.* Pesti Gáborról. Irodört. 10—20., 58—65. l.
- Petelei István.** *Gagyi Jenő.* Visszaemlékezések Petelei Istvánra. Napk. 115—118. l.
- Gyalui Farkas.* Akaratlan, de érdemes vita Petelei István életrajzáról. Erd. Szemle. 6. sz.
- U. az.* Petelei küldetése. Pásztortűz. 229—233. l.
- Galamb Sándor.* Petelei István. Magyarország. 3. sz. — *Járosi Andor.* Erd. Szemle. 5. sz. és Pásztortűz. 170—171. l. — Koszorú. 255. l.
- Péterfy Jenő.** *Rédey Tivadar.* Péterfy Jenő és a huszadik század. Napk. 355—359. l.
- Petőfi Sándor.** *Boross István.* Horatius és Petőfi. Mezőtúri ref. gimn. ért. 5—24. l. — *Ism.* N. S. Irodört. 228. l.
- Boros Rezső.* Petőfi a rádióban. Irodört. 95—98. l.
- Császár Elemér.* September végén. Koszorú. II. köt. 1—5. l.
- Dóczy Jenő.* Felhő Petőfi és Arany barátsága egén. Uj Magyarország. 187. sz.
- Hegedűs Lóránt.* Peőfi és Kossuth. Koszorú. 145—153. l. és Nyugat. I. 276—282. l.
- Havas István.* Petőfi Sándor gyermekkorára. P. Hirl. Vas. 11. sz.
- Hegyaljai Kiss Géza.* Petőfiék löre mellett mulatnak. P. Hirl. 62. sz.
- Ignotus.* Petőfi és Goethe. M. Hirl. 222. sz.
- Kározy Pál.* Szétrombolták Csapó Etelke sírját. Magyarország. 96. sz.
- (k. j.) Petőfi Sándor és Szendrey Julia. Magyarország. 34. sz.
- Klein Andor.* Hogyan lett Petőfi Sándorból — bukott képviselőjelölt. M. Hirl. 74. sz.
- Koroda Miklós.* Petőfi borjádi napjairól. Nemz. Ujs. 178. sz.
- Kunszeri Gyula.* Két színházi vers. Irodört. 24—25. l.
- Leffler Béla.* Petőfi hatása a legnagyobb svéd lírikusra. Debr. Szemle. 1—10. l.
- Németh Andor.* Petőfi érvényesülése. Toll. 55—62. l.
- Pekár Gyula.* Rákóczi és Petőfi. Koszorú. 129—134. l.
- Pitroff Pál.* A lélek szerepe Petőfi titoklásában. Kat. Szemle. 208—213. l.
- Sándor István.* A «September végén» keletkezéséhez. Irodört. 66—68. l.
- Surányi Miklós.* A nagy gróf és a nagy költő. Bp. Hirl. 276. sz.
- Szirák Ferenc.* Pontos tájrajz egy Petőfi-versben. Irodört. 211—215. l.
- Urbán Ferenc.* Nyiregyházi zeneszerző találkozása Petőfivel. Szabolcsi Szemle 25—27. l.
- Vályi Nagy Géza.* Petőfi. (Vers.) Koszorú. 231—232. l.
- Veégh Sándor.* Petőfi a románoknál. Csikszereda. 70. l.
- Zoltán János.* Amikor Petőfi apja mészáros volt Kiskőrösön. Uj Magyarország. Apr. 26. sz.

- Zsoldos Benő.* Petőfi melegszívű barátja. IK. 300—304. l. — Gulyás József hozzászólása. U. o. 426. l.
 A «September végén» keletkezéséhez. Irod. tört. 174. l.
 Ismét felfedeztek Petőfi kiskőrösi születését bizonyító okmányokat. P. Hirl. Vas. 11. sz.
 Petőfi első baszk-nyelvű fordítása. Koszorú. 252. l.
 Petőfi-kultusza. Koszorú. 49—50. l.
Petri Mór. A megifjodás varázsigeje. (Vers.) 168 l. — Ism. (d. m.) Bp. Hirl. 155. sz. — P. Lloyd. 90. esti sz. — Hamvas József. Prot. Szemle 324—325. l. — Nemz. Ujs. 40. sz. — Alszegey Zsolt. Kat. Szemle 593. l. — P. Hirl. 151. sz. — B. A. Magyarság. 106. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 423. l. — Rónay György. Élet. 749. l. — M. Hirl. 136. sz. — F. T. Uj Idők. II. 204. l. — i. P. Napló. 125. sz. — Bp. Hirl. 276. sz.
Petrichevich Horváth Lázár. *Sándor István.* Erdély első társadalmi regénye. Erd. Múz. 321—335. l.
 Diárium. 188. l.
Petrőczy Kata Szidonia. *Kertész Erzsébet.* Báró Petrőczy Kata Szidonia, a nagy erdélyi költőnő. M. Hir. 91. sz.
Pintér Jenő. *Boldizsár Irán.* Pintér Jenőnél, a magyar irodalomtörténetírás művésznél. Képes Krón. 15—16. sz.
Kozocsa Sándor. Lezárult Pintér Jenő nagy Magyar Irodalomtörténete. Könyvtári Szemle. 79. l.
Palásti László. Tanár úr lett a tanár úrból. Uj Szivárvány. 5. sz.
Perényi József. Pintér Jenő. Kegyesrendi bp. gimn. Ért. 1934. 7 l. — Koszorú. 123. l. — P. Hirl. 87. sz.
 Pintér Jenő előadása Szegeden. Irod. tört. 241. l. — Délmagyarország. 228. sz.
 Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. — Ism. Petrich Béla. M. Középiskola. 87—88. l. — Zsigmond Ferenc. Theolog. Szemle. 1934. 4—6. sz. — Erd. Múz. 87. l.
Pompéry Aurél. *G. P. Pompéry Aurél.* Irod. tört. 103. l.
Porubai Pál. Gyertyaláng a tükörben. (Versek.) Debrecen. — Ism. Sziklay László. Szabolcsi Szemle. 316—317. l. — Varjas Béla. Napk. 687. l.
Pósa Lajos. Pósa Lajos. Diárium. 24. l.
 Pósa Lajos szobra Radnóton. Koszorú. 127. l.
Possonyi László. Possonyi László. Diárium. 183—184. l.
Pöflöskey János, vitéz. Fényben úszó jegenyék. (Regény.) — Ism. Garai János. Világirod. Szemle. 3. sz.
Garai János. Az első irodalmi reformtermék. Világirod. Szemle. 3. sz.
Prohászka Ottokár. *Sík Sándor.* Az élő Prohászka. Ujkor. 3. sz.
Pulszky Ferenc. *Kastner Eugenio.* Lettere inedite di Mazzini a Francesco Pulszky. Roma. 10 l. — Ism. Tóth László. M. Könyvszemle. 39. k. 167—168. l.
Pusztai Sándor. Buzaszentelés. (Versek.) 128 l. — Ism. k. m. Nemz. Ujs. 40. sz. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 293. l. — Kunszery. Élet. 164. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. I. 236. l. — Horváth Richárd. Vasárnap. 15. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 11—12. sz.
Pusztai Károly. Őszi lombhulláskor. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 92. sz.
Putnoky Miklós. *G. P. Putnoky Miklós.* Irod. tört. 103. l.
Pyrker László. *Schwartz Elemér.* A Pyrker-család neve és származása. Vasi Szemle. 8—6. sz.
Schwartz Elemér. Pyrker anyanyelve. EPhK. 403—409. l.
Rácz Lajos. *Hunkiss János.* Rácz Lajos emlékezete. Debr. Szemle 135. l.
Rácz Pál. Hangyaboly. (Regény.) Arad. 159 l. — Ism. M. Szemle. 23. k. 2. sz. V. l. — Semjén Gyula. M. Kultúra. I. 90. l.
Radnai Farkas. *G. P. Radnai Farkas.* Irod. tört. 246. l.
Radnóti Miklós. Ujhold. (Versek.) Buday György fametszeteivel. Szeged. 48 l. — Ism. Forzács Antal. Gondolat. 374—375. l. — Baróti Dezső. Uj Kor. 10. sz. — Bálint György. Nyugat. II. 206—207. l. — (e. h.) M. Irás.

10. sz. — M. Hirl. 136. sz. — Josef Thuróczy-Trostler. P. Lloyd. 157. esti sz. — Varjas Béla. Napk. 687. l. — (B. Gy.) P. Napló. 152. sz.
- Fejtő Ferenc.* Radnóti Miklós. Szocializmus. 331—332. l.
- Radó Ferenc.** 1. Putifár álma. (Höskölemény.) Győr. — Ism. Nemz. Ujs. 176. sz. — Függetlenség 170. sz. — 2. Pécsi Éva. A Gorkij-negyed Luciternője. — Ism. v. P. J. Függetlenség. 234. sz.
- Radó Lili, B.** Ugy érzem, éltem. (Versek.) 58 l. — Ism. (m. i.) Bp. Hirl. 86. sz.
- Rák István.** Erősebb a szerelemnél. (Regény.) 253 l. — Ism. Semjén Gyula. M. Kultúra I. 175—177. l. — Molnár Valér. Kat. Szemle. 2. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 11—12. sz.
- II. Rákóczi Ferenc. Zolnai Béla.** Rákóczi, az író. Rákóczi Emlékkönyv. I. 289—324. l.
- Rákosi Jenő. Szilágyi Tibor.** Rákosi Jenő. P. Hirl. 198. sz.
- Rákosi Szidi. G. S. Rákosi Szidi.** Magyarság. 241. sz. — R. T. Napk. 748. l. — *Schöpflin Atadár.* Nyugat. II. 391—392. l. — (—y.) Rákosi Szidi. M. Hirl. 241 sz.
- Ráskai Lea. Kozocsa Sándor.** Az első magyar írónő. Rádió Élet. 32. sz.
- Rédey Mária.** Kassainé ifjasszony. (Jászai Mari és Kassai Vidor szerelmi regénye.) 224 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Napk. 394—396. l. — Halász Gábor. Prot. Szemle. 260—262. l. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. V. 11. sz. — S. A. Tükör 9. sz. — Vajthó László. Bp. Szemle. 239. k. 381—384. l. — G. S. Magyarság. 203. sz. — Hevesi Sándor. Nyugat. I. 414—418. l. — Alszegehly Zsolt. Kath. Szemle. 369—370. l. — Thurzó Gábor. Vasárnap. 485. l. — K. A. P. Napló. 141. sz.
- Reményik József.** Költő és valóság. (Regény.) — Ism. Marék Antal. M. Írás. 10. sz.
- Zopf László.* Reményi József. M. Minerva. 11—15. l.
- Reményik Sándor.** Két gyászjelentés margójára. Páztortűz. 86. l.
- Reményik Zsigmond.** 1. Bolhacirkusz. (Regény.) — Ism. (k. t.) M. Hirl. 234. sz. — 2. Költő és valóság. (Regény.) 206 l. — Ism. (B. Gy.) P. Napló. 234. sz. — Molter Károly. Erd. Helikon. 698—700. l. — (d. a.) Uj Magyarság. 234. sz.
- Réthy László. Supka Géza.** Löwy Árpád, a nevető bölcs. M. Hirl. 182. sz.
- Révész Béla.** Esztergomi lélek. (Lelki napló.) 239 l. — Ism. Illés Endre. Nyugat. I. 29—43. l. — Mult és Jövő. 91. l. — Hajós Kornél. Szocializmus. 95—96. l. — Rubin László. Szabadunk 91—92. l.
- Révész Béla.** Az «Esztergomi lélek» és a lélek. Nyugat. I. 161—165. l.
- Révész Imre.** Fegyverek közt, énekelve. (Versek.) Székelyudvarhely. — Ism. (k. j.) Páztortűz. 296—297. l. — Molter Károly. Erd. Helikon. 624. l.
- Reviczky Gyula. M. Márki Mária.** Emlékezés Reviczky Gyulára. Magyarság. 31. sz.
- Veégh Sándor.* Magyar költők románul. Erd. Múz. 362—363. l.
- Réz Bálint.** Abisár. (Regény.) — Ism. Szinnyei Ferenc. Napk. 684. l.
- Kállay Miklós. Képes Krónika. 39—40. sz.
- Réz Lola, Kosáryné.** Lelkek és arcok. (Elbeszélések.) — Ism. (—cent.) Bp. Hirl. 176. sz. — Debr. Hirl. 37. sz. — Uj Kor 10. sz. — Bihari Miklós. Uj Idők. II. 86. l. — (D. A.) Ujs. 164. sz.
- Rosty Kálmán. Timár Kálmán.** Rosty Kálmán élete és műfordításai. Kalocsa. 30 l. — Ism. P. Deutsch Ung. Heimatsblätter. 94. l.
- U. az.* Rosty Kálmán s az eperjesi Magyar Tarsaság. Irodort. 215—218l.
- Rozner István.** Dalok és versek. — Ism. Gáspár Jenő. Képes Krón. 23—24. sz.
- Rozványi Vilmos.** Árnyak a hamufelhőn. (Regény.) 363 l. — Ism. (mg.) Bp. Hirl. 136. sz. — G. J. Nemz. Ujs. 125. sz. — Fodor Béla. Uj Kor. 8—9. sz. — Kardos László. Nyugat. II. 203. l. — P. B. Kat. Szemle. 776. l. — Dénes Tibor. Napk. 686. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 25—26. sz. — Uj Magyarság 234. sz.

- Rózsás József.** Uj magyar vártán. (Versek.) — *Ism.* P. Lloyd. 51. esti sz. — *Sz. Napk.* 555. l. — *P. Hirl.* 47. sz. — (v. P. J.) Függetlenség 52. sz. — *U. o.* 274. sz.
- Rózsás József.** *Diárium.* 188. l.
- Röck Gyula.** A f-hér Fauszt. (Drámai költemény.) — *Ism.* Szegedi István. *Nyugat.* I. 424. l.
- Rubin László.** Arany az utcán. (Regény.) — *Ism.* Josef Turóczi-Trostler. P. Lloyd. 175. esti sz.
- Rust József.** G. P. Rust József. *Irodört.* 246. l.
- Ruszkabányai Elemér.** 1. Minden második. (Regény.) Szeged. 155. l. — *Ism.* (—ó.) *Képes Krón.* 3. sz. — 2. Só Pál két és fél házassága. (Regény.) 352 l. — *Ism.* Függetlenség. 246. sz. — (—i.) *Uj Magyarország.* 262. sz.
- Sáfáry László.** Verhivona. (Versek.) Munkács. — *Ism.* Féja Géza. *M. Irás.* 2. sz. — *Forgács Antal.* Független Szemle. 50. l. — —ó— *Kelet Népe.* 2. sz. — *Radnóti Miklós.* *Nyugat.* II. 134. l. — *Dezsényi Béla.* *Élet.* 372. l. — *Alszegehy Zsolt.* *Kat. Szemle.* 239. l.
- Sajó Sándor.** *Tóth József.* Sajó Sándor. 48 l. — *Ism.* A. S. *Irodört.* 33. l.
- Sámbár Mátyás.** *Gyenis András.* Sámbár Mátyás. (1618—1685.) *M. Kultura.* I. 202—206. l.
- Sándor Dénes.** Versek. — *Ism.* Gáspár Jenő. *Képes Krón.* 23—24. sz.
- Sándor József.** Szemlélapáton. (Regényke.) — *Ism.* (B. Gy.) *P. Napló.* 86. sz.
- Sándor Kálmán.** Ártatlanok. (Regény) 290 l. — *Ism.* Kardos László. *Nyugat.* II. 131. l. — *Fejtő Ferenc.* *Szocializmus.* 490—431. l. — (sz.) *Ujs.* 130. sz.
- Forgács Antal.** Négyszemközt Sándor Kálmánnal. *Literatura.* 280. l.
- Sára D. Gyula.** Ilyen az élet. (Párbeszédtek.) — *Ism.* P. Hirl. 92. sz.
- Sárközi György.** 1. Szilveszter. (Elbeszélések.) Debrecen. 60 l. — *Ism.* Haraszthy Gyula. *Bp. Szemle.* 237. k. 126—128. l. — (d.—) *Bp. Hirl.* 240 sz. — *Kárpáti Aurél.* *Est.* 123. sz. — 2. Viola. (Regény.) 233 l. — *Ism.* Kenyeres Imre. *Diárium.* 213—214. l. — *Kázmér Ernő.* *Kalangya.* 572—573. l. — *P. Hirl.* 155. sz. — *Haraszthy Gyula.* *Bp. Szemle* 238. k. 252—254. l. — *Donáth Irén.* *Korunk.* 612—615. l. — *Esti Kurir.* 116. sz. — *S. A. Tükör.* 7. sz. — *Rédey Tivadar.* *Nyugat.* II. 127—128. l. — *Thurzó Gábor.* *Élet.* 730. l. — *Kodolányi János.* *Magyarország* 126. sz. — *Féja Géza.* *M. Irás.* 9. sz. — (Rm.) *Népszava.* 152. sz. — —u— *P. Lloyd.* 215. esti sz. — *Bálint György.* *P. Napló.* 120. sz. — *Kovács György.* *Erd. Helikon.* 544—545. l. — *Kerecsényi Dezső.* *Prot. Szemle.* 539—540. l.
- Radnóti Miklós.** A középosztály tragédiája. *Szocializmus.* 335—336. l.
- Sárosy Gyula.** *Pap Károly.* Sárosy Gyula levele Szakál Lajoshoz. *IK.* 402—405. l.
- Sásdi Sándor.** Egy nyár története. (Regény.) 204 l. — *Ism.* Szondy György. *Prot. Szemle.* 43—44. l.
- Sass Irén.** Én szólok... (Versek.) — *Ism.* Patai Edith. *Mult és Jövő.* 186. l. — *Ujs.* 125. sz. — *Radnóti Miklós.* *Szocializmus.* 329. sz.
- Schedius Lajos.** *Dorombly Karola.* Schedius Lajos mint magyar-német kultúrközvetítő. 116 l. — *Ism.* B. v. Pukánszky. *Deutsch-Ung. Heimatsblätter.* 73—75. l.
- Sebesi Ernő.** Szamadás. (Versek.) Eperjes. — *Ism.* (sz. v.) *M. Irás.* 1. sz. — *Josef Turóczi-Trostler.* *P. Lloyd.* 10. esti sz. — *Marék Antal.* *Napk.* 254. l. — *Forgács Antal.* Független Szemle 50. l. — *Mult és Jövő* 25. l.
- Sebestyén Károly.** Ilonkától—Izoldáig. (Regény.) 246 l. — *Ism.* (i.) *Bp. Hirl.* 240 sz. — *R. M. P. Napló* 250. sz.
- Sértő Kálmán.** (Ib.) A költő visszaugat. *Koszorú.* II. köt. 44—45. l.
- Sibay-Spáth Gyula.** A hallgatás tornya. (Versek.) Győr. 140 l. — *Ism.* Gálos Rezső. *Győri Szemle.* 211—212. l.

- Sidló András.** Magányos úton. (Versek.) — *Ism. Rónay György. Vasárnap.* 177—178. l. — *Thurzó Gábor. Élet.* 393. l. és *Erd. Helikon.* 628. l. — (Rma.) *Pesti Napló* 114. sz.
- Sik Sándor.** 1. *Advent.* (Oratorium.) Szeged. — *Ism. Esty Pál. Napk.* 754—755. l. — *Dénes Tibor. Kat. Szemle* 776. l. — (k. t.) *M. Hírl* 234. sz. — 2. *Fekete kenyér.* (Versek.) 204 l. — *Ism. (—au—) Ung. Jahrb.* 84. l.
- Rónay György.** *Sik Sándor. Ujkor.* 8—9. sz.
- Simonfay Margit.** *Veronika szerencséje.* (Regény.) — *Ism. (—ő.) Bp. Hírl.* 46. sz. — *P. Hírl.* 51. sz. — *Ja. P. Napló.* 40. sz. — (—ő.) *Képes Krón.* 15—16. sz.
- Siposs Károly.** *A hóvirággal csengetek.* (Versek.) — *Ism. Bp. Hírl.* 198. sz. — *Rempert Elek. Prot. Szemle* 591. l.
- Sólyomváry Mihály.** *Mint közlegény a vérmezőkön.* (Elbeszélés.) *Sopron.* — *Ism. Függetlenség* 86. sz.
- Somogyi Gyula.** *Az út vége.* (Regény.) — *Ism. (—cent.) Bp. Hírl.* 46. sz. — —y—s. *Nemz. Ujs.* 17. sz. — *Pesti Hírl.* 24. sz. — (b. m.) *Esti Kurir* 9. sz. — *Magyarság* 33. sz. — (sz. zs.) *Ujs.* 5. sz. — —i. *P. Napló* 17. sz. — *Kállay Miklós. Képes Krón.* 2. sz.
- Somogyi Gyula.** *Diárium.* 151. l.
- Somogyváry Gyula.** *A Rajna ködbevész.* (Regény.) 226 l. — *Ism. M. J. Bp. Hírl.* 240. sz. — *Matolcsy Andor. Uj Idők.* II. 304. l. — *M. Hírl.* 262. sz. — —rp.— *P. Napló* 280. sz.
- H. Gy.* **Somogyváry Gyula** három dramolettje. *Uj Idők.* I. 881. l.
- Stadler Aurél.** *Az élet két arca.* (Versek.) — *Ism. M. Hírl.* 136. sz.
- Stadler Frieda.** *Valaki vár engem.* (Regény.) 148 l. — *Ism. Brisits Fri-gyes. Diárium* 50. l.
- Strausz Antal.** *G. P. Strausz Antal. Irodört.* 179. l.
- Surányi Miklós.** *A lelkek a tied.* (Írások.) — *Ism. (É. R.) Debr. Hírl.* 16. sz. — *Érczy Róbert. Uj Idők.* I. 567. l.
- Surányi Miklós.* *Kantate.* *Uj Idők.* II. 165—166. l.
- Sümegei Tóth Tivadar.** *S. O. S.* (Versek.) — *Ism. Literatura.* 95. l.
- Szabados András.** *Hajnalra köszöntlek.* (Versek.) *Buday György famet-szeteivel.* 48 l. — *Ism. P. Hírl.* 194. sz. — *Rónay György. Élet.* 749. l. — *Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd.* 175. esti sz. — *Varjas Béla. Napk.* 687. l. — *Fejtő Ferenc. Válasz.* 741—743. l. — *Thurzó Gábor. Erd. Helikon* 628. l.
- Szabados Sándor.** *A lélek hullámhosszán.* (Versek.) — *Ism. P. Hírl.* 155. sz. — *Rónay György. Élet.* 749. l.
- Szabó Béla.** *Érett szegénység.* (Versek.) — *Ism. Egri Viktor. Nyugat.* II. 152—153. l.
- Szabó Béla.** *G. P. Szabó Béla. Irodört.* 179. l.
- Szabó Dezső.** 1. *A kötél legendája.* (Elbeszélés.) 68 l. — 2. *Életeim.* (Novellák.) 66 l. — 3. *Karácsonyi levél. Feltámadás Makucskán.* (Elbeszélés.) 102 l. — 4. *Március mérlegén.* (Írások.) — 5. *Mosolygok.* (Elbeszélés.) 66 l. — *Ism. Féja Géza. M. Irás.* 1. sz.
- Hevesi András.* *A Szobor.* 8 Órai *Ujs.* 204. sz. — *Samu János. Szabó Dezső.* 8) l. — *Diárium.* 89. l. — *M. Kultúra.* I. 47—48. l.
- Szabó Gyula.** *N. Szilassy Lajos.* É t 42 évet. *Literatura.* 277—279. l.
- Szabó Jenő.** *G. P. Szabó Jenő. Irodört.* 46. l. — *Literatura.* III. l.
- Szabó Lőrinc.** *Nagy András.* *Szabó Lőrinc. Szabadság.* 1. sz.
- Szabó Maria.** *Szentmihályiné.* 1. *Emberé a munka.* (Regény.) — *Ism. (—v—) Bp. Hírl.* 86. sz. — *P. Lloyd.* 73. esti sz. — *K. M. Nemz. Ujs.* 91. sz. — *Szinnyei Ferenc. Napk.* 325—326. l. — *Benedek Rózsi. Dőlőző Asz-szonnyok Lapja.* 12. sz. — *Berényi László. Élet.* 623. l. — (k. i.) *M. Hírl.* 80. sz. — *Gulácsy Irén. Uj Idők.* I. 493. l. — (Sz. Zs.) *Ujs.* 86. sz. — *Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle.* 363—369. l. — *Kállay Miklós. Képes Krón.* 19—20. sz. — 2. *Irén évei.* (Regény. 1934.) 224 l. — *Ism. Haraszthy Gyula. Bp. Szemle.* 236. k. 251—253. l. — *Berényi László. Élet.* 100. l.
- Szabó Pál.** *Anyaföld.* (Regény.) *Kassa.* 263 l. — *Ism. Mihály László. Napk.* 477—478. l. — *n. p. Prágai M. Hírl.* 243. sz. — *Híradó.* 256. sz. —

- Marék Antal. M. Irás. 10. sz. — ja. P. Napló. 228. sz. — Janovics András. Erd. Helikon. 781. l. — B. T. Uj Magyarország 246. sz.
- Szabolcsi Pásztor Mihály.** Vesszen Trianon. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 81. sz.
- Szabolcska Mihály.** *Benkő Viktor.* Szabolcska Mihály-émlékünnep Tiszakürtön. P. Napló. 210. sz.
- Császár Elemér.* Szabolcska Mihály levelesládájából. IK. 192—193.; 278—296.; 405—425. l.
- Horváth Dezső.* Emlékbeszéd. 21. l.
- Kardos Albert* Szabolcska Mihály, mint debreceni hírlapíró. Debreceni Független Ujság. 1934. Debr. 25. sz.
- Kristóf György.* Szabolcska Mihály Erdélyben. Kolozsvár. 62 l. — Ism. Kardos Albert. Irodört. 81—82. l.
- Műté Lajos.* Ápróságok Bakcsay Sándor és Szabolcska Mihály életéből. Prot. Szemle. 559—561. l.
- Veégh Sándor.* Magyar költők románul. Erd. Múz. 362—363. l.
- Szabolcska Mihály emlékezete Tiszakürtön. Koszorú. II. köt. 61—62. l.
- Szalay József.** *Baróti Dezső.* Szalay József könyvtára. Könyvtári Szemle. 71—72. l.
- Szalay László.** *Ladislav Bóka.* Un Hongrois «bon Européen.» Nouv. Revue de Honrie. II. 183—189. l.
- Számadó Ernő.** Arccal borulok a földre. (Versek.) — Ism. M. Juhász Margit. Napk. 252—253. l. — (p. t.) Függetlenség. 108. sz.
- Papp Jenő.* Költő a hid alatt. Uj Magyarország. 66. sz.
- Szamosi József.** Kék az ég az udvar fölött. (Versek.) — Ism. Gáspár Jenő. Képes Krón. 23—24. sz.
- Szana Tamás.** *Magyar István.* Szana Tamás. 66 l. — Ism. Clauser Mihály. Irodört. 79. l.
- Szántó Armand és Szécsen Mihály.** Százhuszas tempó. (Vigjáték.) Kamarszínház. 1935. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 140. l. — B. L. Élet. 19. l. — Móricz Virág. M. Ut. 2. sz. — Balassa Imre. M. Kultúra. I. 38. l. — Szira Béla. Kat. Szemle 121. l. — R. Nagy András. Erd. Helikon. 691 l.
- Szántó György.** 1. Aranyágacska. (Regény.) — Ism. B. L. Bp. Hirl. 91. sz. — K. M. Nemz. Ujs. 91. sz. — Mihály László. Napk. 614—615. l. — P. Hirl. 81. sz. — (B. E.) Uj Magyarország. 94. sz. — (k. i.) M. Hirl. 80. sz. — Ernst István. Szocializmus. 239—240. l. — Ujs. 74. sz. — (ja.) P. Napló 108. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 25—26. sz. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 622—623. l. — 2. Babel tornya. (Regény.) — Ism. Deér József. M. Szemle 23. k. 46—48. l. — 3. Fekete éveim. (Önéletrajz.) I—II. k. 205., 213 l. — Ism. u. p. Prágai M. Hirl. 269. sz. — Réthy Andor. Pásztortűz. 510—511. l. — ja. P. Napló 268. sz. — Kovács László. Erd. Helikon. 715—718. l. — (dt.) Függetlenség 256. sz.
- Szántó György.* 1923. Pásztortűz. 136—139. l.
- Szántó Lajos.** Jöjj velem. (Gondolatok.) — Ism. Diárium. 229—230. l.
- Szarka Géza.** Örvény. (Regény.) 160 l. — Ism. Kenyeres Imre. Diárium. 50. l. — Kat. Figyelő. 1. sz. — Semjén Gyula. M. Kultúra. 175—177. l. — —ly. Pannonh. Szemle. 357. l. — Molnár Valér. Kat. Szemle. 2. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 11—12. sz.
- Szász Károly, ifj.** Pipacs. (Versek.) Kecskemét. — Ism. Marék Antal. M. Irás. 2. sz. — Vajthó László. Prot. Szemle. 206—208. l. — Szatmári. Napk. 184—185. l. — Dezsényi Béla. Élet. 372. l. — N. M. M. Kultúra. I. 520. l.
- Szatmári Paksi Sámuel** *Gulyás József.* Szatmári Paksi Sámuel kéziratái a Sárospataki könyvtárban. IK. 67—68. l.
- P. Szatmári Károly.** *Galamb Sándor.* Az asszony komédiája. Magyarország. 1934. 288. sz.
- Szávay Gyula.** *G. P. Szávay Gyula.* Irodört. 179—180. l. — —i —c. Györi Szemle 140. l. — R—r. Napk. 417—418. l. — Koszorú. 244—245. l.

Szeben Klára. Egy leány elindul. (Regény.) 278 l. — Ism. E. Napk. 194. l. — D. Koller Erzsébet. Uj Magyarság. 5. sz. — (—ő.) Képes Krón. 3. sz.

Gr. Széchenyi István naplói. IV. köt. (1830—1936) Szerk. és bév. elálta: Viszota Gyula. LXXII., 754 l. — Ism. Baros Gyula. Irodört. 73—74. l. — Komoróczy György. Prot. Szemle. 197—198. l. — Varga Zoltán. Századok. 220—226. l. — (G. S.) Magyarság. 23. sz.

Ács Tibor. Egy nap Széchenyi életéből. M. Hirl. 246. sz.

Balogh Jenő. Széchenyi államférfiúi munkásságának hét éve. Bp. Szemle. 236. k. 129—140. l.

Barzeviczy Albert. Gróf Széchenyi István halálának 75. évfordulója. Bp. Szemle. 237. k. 231—233. l. és Ak. Ért. 140—142. l.

Ifj. Iványi-Grünwald Béla. »Széchenyi fekélytelt alakja.« Vigilia. I. 187—190. l.

Jónás Károly. Széchenyi és Kürnberger. Ujs. 80. sz.

Surányi Miklós. A legnagyobb magyar és a szerelem. P. Hirl. Vas. 38. sz.

U. az. Egyedül vagyok. (Regény.) I—III. köt. — Ism. Lengyel Ernő. P. Napló. 288. sz. — —i —u. Bp. Hirl. 174. sz. — Sztinyai Zoltán. o. 280. sz. — Orbók Attila. Függetlenség. 280. sz. — Dóczy Jenő. Uj Magyarság. 278. sz. — **Morvay Zsigmond.** Uj Magyarság. 274. sz. — Literatura. 341—343. l.

U. az. Gondolatok Széchenyiről. A Könyv. 11—12. sz.

Szekfű Gyula. A mai Széchenyi. 488 l. — Ism. Kerecsényi Dezső Napk. 471—473. l. — Debr. Szemle. 230. l. — Kézai Béla. Uj Kor. 10. sz. — Gogolák Lajos. Magyarság. 149. sz.

Viszota Gyula. A kortársak Széchenyi Hiteléről. IK. 113—127.; 225—240.; 337—353. l.

U. az. A Széchenyi hid története az 1836.: XXVI. t.-c. megalkotásáig. 144 l. — Ism. Halász László. Irodört. 160—161. l.

Szeter Fábán, Klemm Antal. Szeder Fábán nyelvművelő működése. Győri Szemle. 59—67. l.

Szederkényi Anna. Szederkényi Anna. M. Hirl. 48. sz.

Székely László. Énekek éneke. (V. r.-ek.) Rákospalota. — Ism. Nemz. Ujs. 28. sz. — Török Sophie. Nyugat. II. 55. l.

Hein Tüdé. Székely László. Vasi Szemle. 5—6. — Diárium. 59. l.

Székely Mózes. Csüörtök. (Regény.) 372 l. — Ism. Haraszthy Gyula. Bp. Szemle. 238. k. 123—126. l. — (—lan.) Bp. Hirl. 86. sz. — Kozocsa Sándor. Diárium. 113—114. l. — —s. Nemz. Ujs. 52. sz. — P. Hirl. 59. sz. és 137. sz. — Függetlenség 58. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat II. 4. l. — B. L. Élet. 415. l. — D. J. Uj Magyarság. 58. sz. — (k. i.) M. Hirl. 58. sz. — (sz. zs.) Ujs. 58. sz. — Alszevgy Zolt. Kat. Szemle. 237—239. l.

Zathureczky Gyula. A Székely Mózes-eset. M. Szemle. 24. k. 385—386. l.

Székely Mózes Zátonyának lengyel visszhangja. Bp. Hirl. 222. sz.

Székely Mózes-t hathavi börtönre ítélték revizionista propaganda címen. Bp. Hirl. 143. sz.

Székely Tibor. És ne vigy minket a kísértésbe. (Regény.) 245 l. — Ism. Semetkay József. Diárium. 217—218. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 2. sz. — Nemz. Ujs. 40. sz. — Kardos László. Nyugat. I. 159. l.

Szelei Ferenc. A mélyből jövök. (Versek.) — Ism. Gáspár Jenő. Képes Krón. 23—24. sz.

Szelestey László. Bencze József. Szelestey László pályafutása. Vasi Szemle. 3. sz.

Szemlér Ferenc J. Ember és táj. (Versek.) Kolozsvár. (1934) 84 l. — Ism. Rónay György. Vasárnap. 115—116. l. — Marconnay Tibor. Prot. Szemle. 104—105. l. — Korv n Sándor. Korunk. 77—78. l. — Molter Károly. Erd. Helikon. 138—141. l. — Szerb Antal. Nyugat. I. 160. l.

Szénásy Béla. G. P. Szénásy Béla. Irodört. 103. l.

- Szenczei László.** Székely Apokalypsis. (Regény.) — Ism. Szabédi László Erd. Helikon. 777—778. l.
- Szenczi Molnár Albert.** *Kerecsényi Dezső.* Szenczi Molnár Albert ismeretlen levelei. Prot. Szemle. 292—302. l.
- Szenes Piroska.** Egyszer élünk. (Regény.) 301 l. — Ism. Prágai M. Hirl. 251. sz. — (B. L.) P. Napló. 234. sz.
- K. S. Könyvek között.* Óserő. 1. sz.
- Szentgyörgyi István.** *Janovics Jenő.* Szentgyörgyi István Tiborca. Pásztorlúz. 413—415. l.
- Szentjóni Szabó László.** *Tamás Ernő.* Szentjóni Szabó, a «mennyei szívű» költő. P. Hirl. Vas. 33. sz.
- Szentkuthy Miklós.** 1. Az egyetlen metafora felé. (Regény?) 220 l. — Ism. Halász Gábor. Prot. Szemle. 588—589. l. — 2. Prae. (Regény?) 632 l. — Ism. Hamvas Béla. Napk. 123—125. l.
- Szentnémedy Ferenc.** *vitéz.* Légiháboru 1938. (Utopisztikus hadiregény.) — Ism. (k. i.) M. Hirl. 17. sz.
- Szép Ernő.** Ádámsutka. (Regény.) 270 l. — Ism. P—i I. Est. 198. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 568—570. l. — P. Hirl. 211. sz. — Esti Kurir. 201. sz. — Török Sophie. Nyugat. II. 379—380. l. — p.—h.—gy. Magyarországn. 198. sz. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 203. esti sz.
- (k—ny.) Szép Ernő.* M. Hirl. 210. sz.
- Szántó György.** Garai Akos és a Dalidalal. Erd. Helikon. 765—767. l.
- Szepsz Czombor Márton.** *Turlózó.* Ady XVII. századi elődje. Irodört. 98. l.
- Szerb Antal.** 1. A Pendragon legenda. (Regény.) 280 l. — Ism. Marék Antal. M. Irás. 1. sz. — Horváth József. Prot. Szemle. 98—100. l. — II. és Endre. Nyugat. I. 244—245. l. — Thurzó Gábor. Élet. 142. l. — E. M. Út. 7. sz. — Ernst István. Szociálizmus 144. l. — 2 Budapesti kalauz. (Elbeszélés.) — Ism. K. S. Diárium. 180. l. — Rába Leó. Ujkor. 5. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 33—34. sz.
- G. J. Átértékelés az irodalomtörténetben.* Koszoru. 236—238. l.
- Kéleyni László.** Egy modern magyar irodalomtörténet margójára. Uj Szivárvány. 1934. 1. sz.
- Szigligeti Ede.** *Czeiner Géza.* Szigligeti társadalmi vígjátékai. (1932.) 38 l. — Ism. Kerekes Emil. I K. 94. l.
- Nobl Ilona.* Shakespeare hatása Szigligeti tragédiájára. (Pécs.) 1932. 73 l. — Ism. Kerekes Emil. I K. 94. l.
- Sziklai-Schmidt Gitta.** Marosparti vadvirágok. (Versek.) — Ism. K Gy. Élet. 393. l.
- Szilágyi Géza.** *Egry Viktor.* Aki Adyt inspirálta. M. Irás. 3. sz. 97—101. l.
- Szinegh Béla.** Fehér fekete, igen nem. (Versek.) Keszthely. — Ism. Dezsényi Béla. Élet. 372. l. — y. s. Pannonh. Szemle. 358. l. — Gáspár Jenő. Képes Krón. 23—24. sz. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 784. l.
- Szombathy Viktor.** Zöld hegyek balladája. (Regény.) 179 l. — Ism. Szinnyi Ferenc. Napk. 826—827. l. — M. Hirl. 262. sz. — (i.) Bp. Hirl. 274. sz. — B. T. Uj Magyarország. 262. sz.
- Egry Viktor.* Szombathy Viktor. M. Minerva. 25—26. l. — K. S. Óserő. 1. sz.
- Szombati Szabó István.** Hazajáró lélek. (Versek.) Nagyvárad. 160 l. — Ism. Rempert Elek. Prot. Szemle. 592. l.
- Szomorú Árpád.** Kis síp az űrben. (Versek.) Szombathely. 79 l. — Ism. d—b. Élet. 206. l. — N. M. M. Kultura. I. 184. l. — Sümegh Lóthár. Pannonh. Szemle. 356. l. — Alszegehy Zsolt. Kat. Szemle. 239. l. — Gáspár Jenő. Képes Krón. 23—24. sz.
- Szomorú Dezső.** 1. Emberi kis képeskönyv. (Elbeszélések.) — Ism. Kárpáti Aurél. P. Napló. 289. sz. — (K. S.) Est. 289. sz. — 8 Órai Ujs. 291. sz. — 2. Horeb tanár úr. (Regény.) 185 l. — Ism. Kolozsvári G. Emil. Erd. Helikon. 217—218. l. — Hevesi András. Tükör. 2. sz.
- Szöllősy Ferenc.** A balatoni aranyhíd. (Novellák.) — Ism. PH. irl. 30. sz.

Szőnyi Magda. Falak között. (Versek.) — Ism. Forgács Antal. Független Szemle. 49. l. — Radnóti Miklós. Nyugat. II. 56. l. és Szociálizmus. 328—329. l.

Szőnyi Zoltán. Pillanatok. (Versek.) Szeged. — Ism. Rónay György. Élet. 749. l. és Vasárnap. 138. l. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 293. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 239. l. — (Rma.) P. Napló. 74. sz. — Varjas Béla. Napk. 687. l.

Tabéry Géza. Októberi emberek. (Regény.) Arad. 147 l. — Ism. Szegedi István. Prot. Szemle. 156—157. l. — Járosi Andor. Pásztortüz. 22. l. — Szip-zor Lajos. Szociálizmus. 234. l.

Takács György. Petőfi őrnagy úr küldött. (Versek.) Gyula. — Ism. Bp. Hirl. 152. sz.

Takáts Gyula. Kút. (Versek.) Kaposvár. 60 l. — Ism. Forgács Antal. Pásztortüz. 342. l. — Jakab Antal. Kelet Népe. 3. sz. — Radnóti Miklós. Nyugat. II. 133—134. l. — Fejtő Ferenc. Válasz. 741—743. l.

Talpassy Tibor. A jampec. (Regény.) — Ism. P. Hirl. 92. sz. — Esti Kurir. 66. sz. Observer. Korunk Szava. 204. l. — Ja. P. Napló. 86. sz.

Tamási Áron. 1. Ábel Amerikában. (Regény.) 248 l. — Ism. Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 22. esti sz. — K. M. Nemz. Ujs. 91. sz. — P. Hirl. 81. sz. — Komlós Aladár. Toll. 139. l. — Ujkor. 11. sz. — Szentimrei Jenő. Nyugat. I. 333—334. l. — Possonyi László. Élet. 791. l. — Dóczy Jenő. Uj Magyarország. 52. sz. — U. o. 93. sz. — (k. i.) M. Hirl. 80. sz. — M. Út. 8. sz. — Fejtő Ferenc. Szociálizmus. 283—284. l. — Nagy András. Válasz. 386. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 370. l. — J. A. P. Napló. 108. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 19—20. sz. — 2. Szűzmáriás királyfi. (Regény.) — Ism. (—cs. —s.) Magyarország. 123. sz. — Főja Géza. M. Irás. 9. sz. — Kodolányi János. P. Napló. 120. sz. — 3. Énekes madár. (Népijáték.) Bemutatta az Uj Thália. — Ism. M. Gondolat. 2. sz. — Marek Antal. Napk. 127. l. — Muhorai Elemér. M. Irás. 10. sz. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 491—492. l.

Főja Géza. Beszélgetés Tamási Áronnal Magyarországon. 46. sz.

Molter Károly. Az itjúság tritológiája. Válasz. 545—550. l.

U. az. Tamási Áron a színpadon. Erd. Helikon. 785—786. l.

Muhorai Elemér. Az énekes madár «halála». Kelet Népe. 3. sz.

p. h. gy. Szűzmáriás királyfi. Est. 127. sz.

Illés Endre. Tamási Áron. Bp. Hirl. 91. sz. — *Kovács László.* Pásztortüz. 135. l. — *Makkai Sándor.* Erd. Helikon. 153—160 l. és Bp. Hirl. 80. sz. — Diárium. 59. l.

Tamás István. Lányok az éjszakában. (Regény.) 299 l. — Ism. (d. m.) Bp. Hirl. 108. sz. — Tersánszky S. Jenő. Nyugat. II. 130—131. l. — M. E. Uj Magyarország. 126. sz. — (—m—) M. Hirl. 125. sz. — Társadalmunk. 25. sz. — Barabás Gyula. Népszava. 136. sz.

Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. (Regény.) 205 l. — Ism. M. Hirl. 262. sz.

K. S. Könyvek között. Óserő. 1. sz.

Tanka János. Tavaszí áradás. (Versek.) — Ism. Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l.

Táray Terenc. Galamb Sándor. Az új Hamlet. Magyarország. 242. sz.

Tárkányi Béla. *Kriston Endre.* Tárkányi Béla. Élet. 229—232. l.

Tassonyi Ernő. A bánya menyasszonya. (Regény.) — Ism. M. Hirl. 1. sz. — (S.) P. Napló. 17. sz.

Teleki László. *Főja Géza.* A «bolond». Magyarország. 294. sz.

Teleki Sándor. *vitéz Bekey Béláné.* Petőfi barátja: gróf Teleki Sándor. Uj Idők. I. 775—776. l.

Temesvári Pelbárt. K. A. Balassa Bálint és Temesvári Pelbárt művei. Nemz. Ujs. 177. sz.

Tímár Kálmán. Temesvári Pelbárt glosszái. M. Nyelv. 328. l.

Temesváry Kriszta. Versek (32) l. — Ism. Semetkay József. Diárium. 218—219. l. — P. Hirl. 55. sz. — P. Hirl. 75. sz. — T. M. P. Napló. 210. sz.

Tersánszky J. Jenő. Kakuk Marci vadászkalandja. (Regény.) 210 l. — Ism. Főja Géza. M. Irás. 2. sz. — —1— Nemz. Ujs. 96. sz. — Kolozsvári G. Emil. Erd. Helikon. 74—75. l. — Ja. P. Napló. 6. sz.

- Thaly Kálmán.** *Kun Andor*. Rákóczi íródeákja: Thaly Kálmán. M. Hirl. 80. sz.
- Thury Lajos.** Az új vár. (Történelmi dráma 3 felvonásban.) Nemzeti Színház, 1935 máj. 3. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle. 329. l. — Rédey Tivadar. Napk. 420—421. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 513—515. l. — Berényi László. Élet. 395. l. — Hámos György. Uj Idők. I. 773. l. — Balassa Imre. M. Kultura. I. 469. l. — Szira Béla. Kat. Szemle. 378—379. l.
- Palkós György.** A meghamisított Zrinyi. Korunk Szava. 179. l.
- Tiboldi József.** Dalos zsebkönyv. (Versek.) Pestszenterzsébet. 86 l.
- Tihanyi Ernő.** Visszanézek. (Versek.) — Ism. Világirodalmi Szemle. 3. sz. — Fejtő Ferenc. Válasz. 741—743. l.
- Tihanyi Ferenc.** Egy ideál körül. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 97. sz.
- Tinódi Lantos Sebestyén** sírja. Diárium. 25. l.
- Tisza István.** *Balanyi György.* Gróf Tisza István összes munkái. Századunk. 81—86. l.
- Erényi Gusztáv.** Graf Stefan Tisza. Leipzig 395 l. — Ism. (mm) Bp. Hirl. 125. sz. — Csóka Lajos. Diárium. 204—205. l. — T. B. Nemz. Ujs. 120. sz.
- Hegedűs Loránt.** Küzködés Tiszával. P. Hirl. 125. sz.
- Horánszky Lajos.** A remények éve. Bp. Szemle. 236. k. 257—274. l.
- Toldy Ferenc.** *Holló Magda.* A magyar irodalomtörténet atyjáról — a leánya. Literatura. 129—130. l.
- Tolnai Lajos.** *Bíró János.* Tolnai Lajos. Debrecen. (1933.) 99 l. — Ism. A. Zs. EPhK. 420—422. l.
- Tolnai Vilmos.** *Pertz Gedeon* üdvözlő szavai Tolnai Vilmos beiktatásán. Akad. Ért. 269—270. l.
- Toma Sándor.** Uttalan uton. (Vers és próza.) — Ism. Diárium. 122. l.
- Tomcsa Sándor.** Szvobada Angusztin rémtette. (Regény.) Brassó. — Ism. Kovács György. Erd. Helikon. 77—78. l.
- Tompa Mihály.** (k. j.) Tompa Mihály és Soldos Emilia. Magyarország. 34. sz. S. *Szabó József.* Tompa Mihály Geniusa. Prot. Szemle. 521—528. l.
- Torkos László.** *Lám, Friedrich.* Ladislaus Torkos. Oedenburger Zeitung. 1. sz.
- Torma Sándor.** Tizenöt éve. (Versek.) — Ism. (v. P. J.) Függetlenség. 5. sz.
- Tormay Cecile.** I. Az ősi küldött. I—II. 199, 187 l. — Ism. Csérgő Hugó. Esti Kurir. 97. sz. — Kerecsényi Dezső. M. Szemle. 24. k. 79—82. l. — Deér József. U. o. 23. k. 44—46. sz. — (Claire Gátochy.) Nouv. Revue de Hongrie. 28. k. 207—210. l. — 2. Virágok városa, Szirének hazája. — Ism. (eb.) Nemz. Ujs. 141. sz. — Alszegehy Zsolt. Kat. Szemle. 593. l. — P. Hirl. 126. sz. — Függetlenség. 131. sz. — E. K. Élet. 686. l. — Boldizsár Iván. Napk. 474—475. l.
- Tormay Cecile,** a népszövetség tagja. Napk. 412—413. l.
- Tóth Árpád** összes versei. — Ism. Féja Géza. M. Írás. 2. sz.
- Komlós Aladár.** Tóth Árpád költészete. Könyves könyvkultúra. 7. sz.
- Szabó Lőrinc.** Költő a szerkesztőasztalnál. Est. 86. sz.
- Szélpál Árpád.** A költő — beérkezett. Népszava 23. sz.
- Thurzó Gábor.** Tóth Árpád. Erd. Helikon. 649—654. l.
- Tóth Árpád.** Önéletrajz. Est. 86. sz.
- Tóth Béla** Magyar Anekdotakincse. — Ism. Harsányi Zsolt. Uj idők. I. 758. l. — Dániel Anna. Ujs. 125. sz. — P. Napló. 125. sz.
- Kozoca Sándor.** Tóth Béla könyvtára. Könyvtári Szemle. 107—108. 122. l.
- Tóth Endre.** *Tamás Ernő.* Tóth Endre fekete lantja. P. Hirl. Vas. 28. sz.
- Tóth Imre.** Tóth Imre síremléke. Koszoru. II. köt. 63. l.
- Tóth János ifj.** Nyomor és bőség. (Versek.) — Ism. Nemz. Ujs. 120. és 164. sz. — P. Hirl. 163. sz.
- Tóth Lőrinc.** *Lakatos László.* Tóth Lőrinc. Győr. (1933.) 63 l. — Ism. Kerekes Emil. IK. 94—95. l.
- Tömörkény István.** *Nagymihály Sándor.* Homok, Tömörkény, Móra. M. Hirl. 210. sz.

Ortutay Gyula. Tömörkény István. Szeged. 141 l. — Ism. Szinyeyi Ferenc Irodört. 28—29. l. — Kenyeres Imre. I. K. 96. l. — Fábrián István. Napk. 476—477. l. — (B. Gy.) P. Napló. 6. sz. — Vita Zsigmond. Erd. Helikon. 783—784. l.

Szegvár József. Tömörkény István. Szegedi Friss Ujság. 102. sz. — Magyarország. 91. sz.

Török Sándor. 1. És mégsem mozog a föld. (Regény.) 184 l. — Ism. 8 Órai Ujs. 283. sz. — 2. A felsült óriás és a kilenc csoda. (Regény.) 135 l. — Ism. M. Gy. Napk. 54—55. l. — L. Ujváry Lajos. Diárium 6—7. l. — (B. L.) Élet. 246. l. — Kállay Miklós. Képes Krón. 1. sz. — 3. Bankett a két szarvasban. (Színháték 4 képpen) Kamara Színház. 1934. nov. 24. — Ism. Muhorai Elemér. M. Írás. 1. sz. — Rédey Tivadar. Napk. 65—66. l. — Szíra Béla. Kat. Szemle. 55—56. l. — 4. Szegény embert még az ág is húzza. (Regény.) 370 l. — Ism. Bodor Aladár. Prot. Szemle. 94—98. l. — Rédey Tivadar. Napk. 606—608. l. — Berényi László. Élet. 142. l. — F. B. Korunk Szava. 19. l. — Katona Jenő. M. Kultura. I. 83—84. l.

Török Sándor. Diárium. 59. l.

Török Sophie. Öröme születélt. (Versek.) 64 l. — Ism. Sándor István. Diárium. 144. l. — Rédey Tivadar. Napk. 50—52. l. — Thurzó Gábor. Erd. Helikon. 146. l. — Halász Gábor. Nyugat. I. 321—322. l. — Alszegehy Zsolt. Kat. Szemle. 117. l. — Rónay György. Vasárnap. 94—95. l. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 125. sz.

Tranovszky György. A magyar Tranoscus. Ford. Vietorisz István. — Ism. Pintér Jenő. Orsz. Középisk. Tanáregy. Közl. 68. évf. 339—34. l. — Szohor Pál. Szabolcsi Szemle. 206—208. l.

Turóczi-Trostler József. *Clauser Mihály.* Turóczi-Trostler József újabb tanulmányai. Irodört. 158—159. l.

Turóczi-Trostler József. Diárium. 25. l.

Tutsek Anna. Az én utam. (Életrégény.) — Ism. Bp. Hirl. 292. sz.

Udvardy Vince. *Szinyey Ferenc.* Tarnóczi Sára története novellairó-dalmunkban. Irodört. 218. l.

Ujházy György. Missa Sollemnis. (Liturgikus dráma.) Nemzeti Színház. 1935. szept. 28. — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 761—762. l. — K. S. Óserő. 1. sz. — Possonyi László. M. Írás. 9. sz. — U. az. Kat. Szemle. 701—703. l. — Gáldi László. Vasárnap. 369—370. l.

Új Péter. *S. Szabó József.* Valami Új Péterről. Debr. Szemle. 39. l.

Vadnai László. Hacsek és Sajó. Diárium. 144—145. l.

Vajda János. (k. j.) Vajda János és Kratochwill Georgina. Magyarország. 35. sz.

Rubinyi Mózes. Költő az erdőben. P. Napló. 5. sz.

Vajthó László. Vajthó László. Diárium. 151—152. l. — Nemz. Ujs. 194. sz.

Vályi András. *Batizi László.* Vályi András élete és munkái. 42 l. — Ism. X. Irodört. 159—160. l.

Kemény György. Vályi András egyetemi előadásainak plánuma. M. Nyelvt. 222—231. l.

Várady Ferenc. Elmult idők, dalos évek. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 92. sz.

Várady Zsigmondné. Az utolsó szó jogán. (Versek.) — Ism. 8 Órai Ujs. 291. sz.

Vargha Gyula. *Alszegehy Zsolt.* Vargha Gyula. Irodört. 123—132. l.

Varjassy Lajos. *G. P.* Varjassy Lajos. Irodört. 104. l.

Várkonyi Nándor. Új egyetemi magántanár. Irodört. 241. l.

Várnai Vilmos. Ut-zéli zsoldárok. (Versek.) 64 l. — Ism. Literatura. 237. l. — Világirodalmi Szemle 3. sz.

Várnai Zseni. Fekete bárány. (Versek.) 111 l. — Ism. P. Lloyd. 145. esti sz. — Esti Kurir. 143. sz. — Lesznai Anna. Nyugat. II. 50—52. l. — P. E. Mult és Jövő. 220. l. — (—y.) M. Hirl. 125. sz. — Radnóti Miklós. Szocializmus. 431—432. l. — sz. Ujs. 141. sz. — K. A. P. Napló. 152. sz.

(k—ny.) Várnai-versek, franciául. M. Hirl. 97. sz.

Vas István. Levél a szabadságról. (Versek.) — Ism. Fejtő Ferenc. Nyugat. II. 381—383. l. — P. Lloyd. 209. esti sz. — Forgács Antal. Pásztor-tűz. 442. l. — (R. M. A.) P. Napló 286. sz.

- Vass Bertalan. *G. P. Vass Bertalan. Irodört.* 46. l.
- Vaszary Gábor. 1. Monpti. (Életkép.) Kamara-Színház — Ism. Rédey Tivadar. Napk. 766. l. — Schöppflin Aladár. Nyugat. II. 389. l. — Eme. M. Irás. 9. sz. — Szira Béla Kat. Szemle 714. l. — 2. Ó. (Regény.) — Ism. I.E. Bp. Hirl. 131. sz. — Josef Turóczi-Trostler. P. Lloyd. 145. esti sz. — Fábíán István. Napk. 479—480. l. — Gabriel Asztrik. Ujkor. 8—9. sz. — Thurzó Gábor. Élet. 791. l. — (—m—) M. Hirl. 125. sz. — Ujs. 120. sz. — Rónay György. Vasárnap. 416. l.
- Rónay Mária. Négyszemközt Vaszary Gáborral. Literatura. 289—291. l.
- Váth János. A déli harangzó. (Regény.) — Ism. Ujkor. 6—7. sz. — P. Hirl. 55. sz. — nvilász. Élet. 542. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle 367—368. l.
- Vathy Elek. Képtől képig. (Versek.) 112 l. — Ism. Szabó Richárd. Prot. Szemle. 44—46. l. — Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l.
- Vathy Elek. Diárium. 152. l.
- Vázsonyi Károly. Tánc, zene nélkül. (Versek.) — Ism. Forgács Antal. Független Szemle 50. l. — P. Hirl. 92. sz. — M. Hirl. 48. sz.
- Vendrey Ferenc. Rédey Tivadar. Vendrey Ferenc búcsúja. Napk. 419. l.
- Veörös Jolán Mihaela. A gyertya ég. (Versek.) — Ism. Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle 592. l.
- Verancsics Faustus. Tóth László. Verancsics Faustus ismeretlen munkája. EPhK. 180—184. l.
- Verseghy Ferenc. Gálos Rezső. Ámor és méhek. IK. 179—180. l.
- U. az. Egy esztendő Verseghy Ferenc életéből. Győri női keresk. isk. Ért. 30 l.
- U. az. Verseghy Ferenc könyvtára 1810-ben. Győri Szemle 1932. 294—303. l.
- Verseghy Ferenc. Diárium. 188—189. l.
- A Verseghy-szobor teleplezése Szolnokon. Koszorú. 127. l.
- Véssey Ede. Küzdő emberkéek. (Elbeszélések.) — Ism. (m.) Bp. Hirl. 23. sz. — Nemz. Ujs. 6. sz. — P. Hirl. 148. sz. — Thurzó Gábor. M. Kultúra. 236. l.
- Vietorisz József. k—s. A teljes magyar Tranoscius. Bp. Szemle. 238. k. 378—381. l.
- Vihar Béla. Út önmagadból. (Versek.) — Ism. Guttmann Ferenc. M. Zsidó Szemle 69—70. l.
- Voinovich Géza. Balassa József. Voinovich. Ujs. 146. sz.
- Volenszky Béla. Volenszky Béla színművei. — Ism. Bp. Hirl. 86. sz. — P. Lloyd. 57. esti sz.
- Vozáry Dezső. Szébb a sziréna. (Versek.) — Ism. Erdőházi Hugó. Nyugat. I. 338. l.
- Vörösmarty Mihály legszebb költeményei. Kosztolányi Dezső bevezetőjével. 190 l. — Ism. (rma.) P. Napló 228. sz.
- Acsády Károly. Kosztolányi Vörösmartyról. Délsziget. 37—40. l.
- Babits Mihály. A mai Vörösmarty. Nyugat. II. 399—405. l.
- Husztí Mihály. Vörösmarty az újabb irodalmi ízlés tükrében. Ism. (K.) Nemz. Ujs. 216. sz.
- Schneider Miklós. A Vörösmarty-család multja. Székesfehérvár 86 l. — Ism. ss. Irodört. 223—224. l.
- Sik Sándor. A költő ajándéka. Élet. 565—567. l.
- Vetéssy Géza. Antik eposzi hagyományok Vörösmarty Mihály kisebb eposzaiban, különös tekintettel Vergilius Aeneisére. Debrecen. 48 l. — Ism. Brisits Frigyes. Irodört. 222—223. l. — Jirka Alajos. EPhK. 308—309. l.
- Babits Mihály. Vörösmarty. Délsziget. 1—4. l. — Kosztolányi Dezső. P. Hirl. 1. sz. — S. Gy. P. Hirlap. Vas. 12. sz.
- Waldapfel János. Kardeván Károly. Waldapfel János. Orsz. középisk. Tanárégyes. közl. 123—124. l.
- Waldapfel József. Petur bán. Egy budapesti tanár plágiummal vádolta meg Katona Józsefet. Erd. Szemle. 6. sz.
- Walther Eliz. Zsoltáros élet. (Versek.) 164 l. — Ism. M. Sz. K. Bp. Hirl. 210. sz. — Horváth Richárd. Nemz. Ujs. 216. sz. és Magyarság 213. sz. — Uj Kor 12. sz. — Thurzó Gábor. Élet. 749. l.

- Wass Albert.** Farkasverem. (Regény.) 227 l. — Ism. B. I. Bp. Hirl. 125. sz. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 145. esti sz. — Majthényi György. Napk. 473—474. l. — Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle 593. l. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 361—364. l. — Szabédi László. Pásztortűz 208—209. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 3—4. l. — Thurzó Gábor. Élet. 686. l. — 2nd. Ujs. 108. sz. — Rass Károly. Vasárnap. 451—452. l. — ja. P. Napló. 108. sz. — Kállay Miklós. Képes Krón. 27—28. sz.
- (k. i.) **Wass Albert.** M. Hirl. 108. sz. — Diárium. 189. l.
- Weöres Sándor.** Hideg van. (Versek.) Pécs. 60 l. — Ism. Marék Antal. M. Irás. 2. sz. — Kiss Tamás. Prot. Szemle. 263—264. l. — Szabó Zoltán. Napk. 328—331. l.
- Wesely Ödön.** G. P. Wesely Ödön. Irodört. 104. l.
- Wojticzky Gyula.** Kötőszók. (Versek.) Kolozsvár. — Ism. K. S. Korunk. 407—408. l.
- Zajzoni Rab István.** Humor. Zajzoni Rab István. Székelység. 8. sz.
- Zaymus Gyula.** Lámpát szeretnék gyújtani. (Életképek.) — Ism. D. B. Élet. 142. l.
- Zemplényi Klára.** Két szoba, hall. (Regény.) 128 l. — Ism. Ja. P. Napló 28. sz.
- Zerdahegyi József.** Egy tőnek három fakadása. (Novellák.) Kassa. 274 l. — Ism. Híradó. 256. sz. — Uj Kor. 11. sz. — Marék Antal. M. Irás. 10. sz. — (ny. i.) Népszava. 136. sz. — (—) Napk. 555. l.
- Zichy Tivadar gr.** Ahol a baj kezdődött. (Regény.) — Ism. Ujs. 141. sz.
- Zilahy Lajos.** 1. Az utolsó szerep. (Színháték 3 felvonásban.) Nemzeti Színház. 1935. márc. 8. — Ism. Vajthó László. Prot. Szemle. 218—209. l. — Rédey Tivadar. Napk. 267—268. l. — Dénes Béla. Független Szemle 51—52. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 345. l. — (B. L.) Élet. 227. l. — Balassa József. M. Kultúra. I. 276—277. l. — Ebeczki György. Uj Idők. I. 423—424. l. — Szira Béla. Kat. Szemle 250—251. l. — 2. Fehér hajó. (Novellák.) — Ism. K. A. Magyarország. 286. sz. — Hunyady Sándor. P. Napló 286. sz. — Pásztor Árpád. Est. 286. sz. — 3. Urilány. (Vígjáték.) Belvárosi Színház — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle 778. l. — Rédey Tivadar. Napk. 833—834. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 491. l.
- Szentgyörgyi Ferenc.** Zilahy Lajos. Szabadság. 4. sz. — **Valentin Magyar.** Nouv. Revue de Hongrie. 28. k. 161—165. l.
- Zolnay László.** Pellengéren. (Versek.) — Ism. P. Hirl. 161. sz.
- Zrinyi Miklós.** *Banfi Florio.* L'origine della famiglia Zriny. Roma. 27 l. — Ism. Miskolczy István. Századok. 111—112. l.
- Clauser Mihály.** A Zrinyiász sorsa. 1651—1859. 47 l. — Ism. Joó Tibor. Századok. 367—368. l. — Kunszery. Élet. 164. l. — Sándor István. M. Kultúra. I. 284. l.
- Féja Géza.** A Phönix és az ő fészke. M. Irás. 5. sz.
- Kardos Tibor.** Zrinyi széljegyzetei, avagy »moderator Hungariae.« Könyvtári Szemle. 141—143. l.
- Málly Ferenc.** A Szigeti veszedelem forrásaihoz. EphK. 294—296. l.
- Zsigray Julianna.** Marci. (Regény.) — Ism. Uj Magyarország. 286. sz.
- Zsiray Zsigmond.** *Tóth László.* Zsiray Zsigmond naplója. Könyvtári Szemle. 134—135. l.
- Zsoldos Jenő.** Zsoldos Jenő. Diárium. 25. l.
- Zsolt Béla.** Kinos ügy. (Regény.) — Ism. (—lan.) Bp. Hirl. 125. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 570—572. l. — Németh Andor. Toll. 140—142. l. — Fodor Béla. Ujkor. 4. sz. — Donáth Irén. Korunk. 612—615. l. — Németh Andor. Nyugat. II. 50. l. — Kemény István. M. Hirl. 125. sz. — Wallesz Jenő. Ujs. 125. sz. — (B. Gy.) P. Napló. 146. sz.
- Csömöri József.** A három testőr: Zsolt Béla, Márai Sándor, Körmenői Ferenc. Szocializmus. 184—185. l.
- Szekszárdi László.** Szatyor Kálmán. Szocializmus. 332—333. l.

Összeállította: KÖZOCSA SÁNDOR.